

Tartu Ülikool
Maailma keelte ja kultuuride kolledž

Raido Vahtra
MAAILMALOOMELINE KEELELOOME TEADUSULMES:
JAMES S. A. COREY ROMAANI „LEVIATHAN WAKES“
ESIMESTE PEATÜKKIDE TÕLGE JA TÕLKE ANALÜÜS
Magistritöö

Juhendaja: lektor Katiliina Gielen, PhD

Tartu
2016

SISSEJUHATUS	4
SIHTTEKST	6
1. ŽANRIST JA TEOSEST	46
1.1 Teadusulme, maailmaloo ja tõlge	46
1.2 Kosmoseooper	47
1.3 James S. A. Corey „Leviathan Wakes“	49
2. UUDISKEELENID EHK NEOLOGISMID	51
2.1 Neologismide defineerimine ja liigitamine	51
2.2 Neologismid ilukirjanduses ja teadusulmes	53
2.3 Ilukirjanduslike neologismide tõlkimine	55
2.4 Neologismide tõlkimine James S. A. Corey romaanis „Leviathan Wakes“	56
2.4.1 Igapäevaeluga seotud neologismid	56
2.4.2 Kosmoselennunduse ja -sõjandusega seotud neologismid	59
2.4.3 Robotika ja sidetehnika seotud neologismid	62
3. SLÄNG JA NEOLOGISTLIK SLÄNG	66
3.1 Slängi olemus ja piiritlemine	66
3.2 Ilukirjanduslik släng ja selle tõlkimine	68
3.3 Neologistlik släng	69
3.4 Neologistliku slängi tõlkimine James S. A. Corey romaanis „Leviathan Wakes“	71
3.4.1 Igapäevaeluga seotud neologistlik släng	71
3.4.2 Kosmoselennundusega seotud neologistlik släng	75
3.4.3 Robotikaga seotud neologistlik släng	78
4. MURDED JA TEHISDIALEKTID	79
4.1 Murded, nende funktsioonid ja vormid ilukirjanduses	79
4.2 Ilukirjanduslike murrete tõlkimine	80
4.3 Romaani „Leviathan Wakes“ vöölaste kreoolkeel tehisdialektina	81

4.4 Vöölaste kreoolkeele tõlkimine	83
5. MUUD TÕLKEPROBLEEMID	88
5.1 Kosmoselennundus- ja füüsikaterminite tõlkimine	88
5.2 Pärisnimede tõlkimine	92
5.3 Kaldkirja kasutus	95
TÕLKEANALÜÜSI JÄRELDUSED	97
KOKKUVÕTE	99
KASUTATUD KIRJANDUS	101
SUMMARY	105

SISSEJUHATUS

Käesolev magistritöö koosneb James S. A. Corey romaani „Leviathan Wakes“ proloogi ja esimese nelja peatüki tõlkest ning selle analüüsist. Valitud teos kuulub teadusulme kosmoseooperi alamžanri ja on esimene raamat sarjast „The Expanse“. Nagu teadusulmes üldiselt, on ka uuritavas teoses kesksel kohal maailmaloom, millega käib kaasas olulisel määral keeleloomet. Antud töö põhiosa keskendubki selliste maailmaloomeliste uudiskeelendite tõlkimise problemaatikale.

Põhjuseid, miks tõlkimiseks sai valitud just see romaan, on mitu. Esiteks on tegemist ühe populaarseima kaasaegse teadusulme romaaniga, mida on nomineeritud mitmele kirjandusauhinnale ja mille põhjal hakkas 2015. aasta detsembris jooksma ka tunnustatud telesari „The Expanse“. Leian, et Corey raamatusari, mis on niisiis omaks võetud masside poolt ja samas mitmes osas küllalt eksperimentaalne ja uuenduslik, võiks mahtuda rikastama ka eestikeelset mõtteruumi.

Teiseks on kõnealuses romaanis palju huvitavat neologistlikku keelematerjali. Tõlkimisel niigi problemaatiliste üldkeelsete neologismide kõrval on võimalik tuvastada ka neologistlikku slängi, mis tingib erinevate keeleregistrite toomise ka tõlke uudiskeelendite hulka, ning millega käivad seetõttu kaasas oma ohud ja raskused. Lisaks sellele esineb teoses ka üks tehislik kreoolkeel, mille tuumaks on tänasega võrreldes tugevalt moondunud inglise keel ja milles kasutatakse palju laensõnu erinevatest maailma suurkeeltest – näiteks hispaania, saksa, hiina –, ning mida antud töös käsitlen tõlkefunktsionalistlikust vaatepunktist lähtudes tehisdialektina.

Kõiki neid keelenähtusi ühendab tõlkija jaoks küsimus, kuidas tõlkida midagi, mida pole põhimõtteliselt olemas ka lähtekeeles. Just sellele küsimusele püüdsingi oma magistritöös vastuseid otsida. Lisaks lootsin edasi arendada neologistliku keele alast diskursust, mida on tõlketeaduses uuritud varemgi, kuid mille raames on minu teada harva, kui üldse, tulnud jutuks ilukirjanduslike neologismide võimalikud registrierinevused ning tehiskeeled ja -dialektid.

Käesolev magistritöö jaguneb viieks suuremaks peatükiks. Esimeses annan ülevaate teadusulme žanrist – selle põhijoontest, maailmaloomevõtetest ja tõlkimisest –, tutvustan kosmoseooperi alamžanri ajalugu ja omapärasid ning räägin lähemalt teose süžest, retseptisioonist ja tõlkeraskustest. Sellele järgneb töö kolmeosaline põhiosa, milles käsitlen vastavalt üldkeelseid neologisme, neologistlikku slängi ja tehisdialekte, tutvustades kõigepealt

nende tõlkimise teooriaid ning analüüsides seejärel nimetatud keelenähtuste tõlkimist oma teostatud tõlke näitel. Viimases, viiendas peatükis käsitlen muid tõlkimisel esinenud probleeme: keerulisemaid kosmoselennundus- ja füüsikatermineid, pärisnimede tõlkimist ning kaldkirja kasutamist originaalis ja tõlkes.

SIHTTEKST

LEVIAATAN ÄRKAB

ILMARUUMI SARJA ESIMENE RAAMAT

*

JAMES S. A. COREY

*Jaynéle ja Katile, kes julgustavad mind
unistama kosmoselaevadest*

Proloog: Julie

Scopuli vallutamisest oli möödunud kaheksa päeva ja Julie Mao oli viimaks valmis surema.

Selleni oli ta viinud kõik need kaheksa päeva väldanud vangistus hoiukapis. Surmkindel, et turvistes meestel, kes ta sinna lukustanud olid, oli tõsi taga, ei julgenud ta esimese kahe päeva jooksul liigutada. Laev, mille pardale ta toodud oli, seisis esimesed paar tundi paigal ning Julie hõljus kapis, hoides ennast õrnade puudutuste abil seinade ja kapis seisva skafandri vastu müksamast. Kui laev liikuma hakkas ja selle kiirendus Julie kehale kaalu andis, seisis ta vaikselt paigal, kuni jalgadesse krambid löid, misjärel ta tasakesi looteasendisse maha istus. Ta kusi oma kombinesooni, soojast sügelema ajavast niiskusest ja haisust välja tegemata, kartes ainult, et võib põrandale tekkinud märjas loigus libastuda ja pikali kukkuda. Ta ei tohtinud lärmi teha. Nad oleksid ta maha lasknud.

Kolmandal päeval sundis janu Julie tegutsema. Teda ümbritses laeva töömüra. Reaktori ja ajami tasane, vaevukuuldav kõmin. Hüdraulika ja terasriivide pidev sisin ja mütsumine laevatekke ühendavate rõhkuste avanemisel ja sulgumisel. Raskete saabaste kolksumine metallist tekipõrandatel. Ta ootas, kuni kõik kuuldavad helid temast kaugemale jäid, ja tõmbas siis skafandri konksudelt maha kapi põrandale. Lähenevate helide järele kuulatades võttis ta skafandri tasapisi koost lahti ja õngitses välja selle veevarud. Vesi oli vana ja läppunud – skafandrit polnud keegi ilmselgelt juba tükk aega kasutanud ega hooldanud. Kuid Julie polnud mitu päeva lonksugi joonud ja see soe sogane vesi skafandri kottmahutis oli parim asi, mida ta oma elus maitsnud oli. Ta pidi kõvasti pingutama, et vett mitte ahmida ja ennast seeläbi oksele ajada.

Kui tal jälle urineerida oli vaja, tõmbas ta skafandrist välja kateetrikoti ja kergendas ennast sellesse. Ta istus kapipõrandal, olles vooderdatud skafandri nüüd endale istme alla seadnud ja end peaaegu et mugavalt tundes, ning murdis pead selle üle, kes ta vangistajad olid – Koalitsiooni Kosmoseväelased, piraadid või midagi hullemat? Aeg-ajalt ta magas.

*

Neljandal päeval sundisid eraldatus, nälg, igavus ja kusetadustukohtade üha kahanev arv ta oma vangistajatega kontakti otsima. Ta oli kuulnud summutatud valukarjeid. Kuskil

lähedal peksti või piinati ta laevakaaslasi. Võib-olla kui ta endale röövijate tähelepanu oleks tõmmanud, oleks ta teiste juurde viidud. Tal polnuks selle vastu midagi. Peksu oleks ta ära kannatanud. See tundus Juliele tühine hind, mida teiste inimeste taasnägemise eest maksta.

Julie kapp asus õhulüüsi siseukse kõrval. Tavaliselt ei olnud lennu ajal õhulüüside ümber palju liikumist, kuid selle konkreetse laeva ülesehitusest ei teadnud ta midagi. Ta mõtles, mida öelda, kuidas ennast esitleda. Kui ta lõpuks kedagi enda poole liikumas kuulis, püüdis ta lihtsalt hüüda, et tahab välja saada. Kuiv kähin, mis ta kurgust kõlas, tabas teda üllatusena. Julie neelatas, üritades keele liigutamisega suhu veidi sülge saada, ja proovis uuesti. Ikka sähises ta kurk jõuetult.

Inimesed, keda ta kuulnud oli, seisis nüüd otse ta kapiukse ees. Üks neist kõneles vaikselt häälel. Julie oli just rusika kapile kolkimiseks õhku tõstnud, kui ta kõneleja sõnu kuulis.

Ei. Palun ei. Ärge tehke.

Dave. Julie laevamehaanik. Dave, kes kogus videolõike vanadest multifilmidest ja teadis tuhandeid anekdoote, haledal, murtud häälel anumas.

Ei, palun ei, ärge tehke, ütles ta.

Kõlas hüdraulika ja lukuriivide plöksatus õhulüüsi siseukse avanedes. Mütsatus millegi lüüsipõrandale maandumisel. Veel üks plöksatus õhulüüsi sulgumisel. Väljalastud õhu sisin.

Kui õhulüüs oli tsükeldamise lõpetanud, kõndisid väljas seisnud inimesed minema. Julie ei üritanud koputamise nendele tähelepanu püüda.

*

Nad olid laevaarvutid puhtaks rookinud. Siseplaneetide kosmosevägede poolt kinnipidamine oli vilets olukord, kuid neile kõigile oli õpetatud, kuidas sellisel puhul toimida. Delikaatsed VPA andmed roogiti välja ja asendati pealtnäha kahjutute logidega, millele anti võltsitud ajatemplid. Kõik, mis oli liiga tundlik, et seda arvutite kätte usaldada, hävitas kapten ära. Nii võisid nad süütut teeselda, kui ründajad pardale tulid.

See ei olnud midagi muutnud.

Oodatud küsimusi lasti või lubade kohta ei tulnud. Sissetungijad ronisid pardale, nagu laev olekski neile kuulunud, ja kapten Darren alistus neile koeraliku alandlikkusega. Kõik teised – Mike, Dave, Wan Li – tõstsid käed lihtsalt üles ja läksid vaikselt kaasa. Piraadid või orjakaupmehed või kes iganes nad olid, ajasid nad neile koduks olnud väikselt transpordilaevalt

täiesti ilma skafandriteta põkketoru kaudu maha. See õhukesest mailarikihist toru oli kõik, mis neid ilmaruumi tühjusest eraldas – jäi üle vaid loota, et ei rebene, vastasel juhul hüvasti, kopsud.

Julie läks samuti kaasa, ent siis hakkasid need tõprad teda käperdama ja püüdsid tal riided seljast kiskuda.

Viis aastat ju-jutsu treeninguid nõrgas raskusjõus ja nemad kõik kitsastes oludes ja kaaluta olekus. Ta tegi neile palju valu. Hakkas peaaegu juba uskuma, et võib isegi võita, kui järsku lajatas talle eikusagilt näkku turviskindaga kaetud rusikas. Peale seda muutus maailm ähmaseks. Järgnes hoiukapp ja *Laske maha, kui häält teeb*. Neli päeva hääle mitte tegemist, mille jooksul ta sõpru alumisel tekil peksti ja üks neist õhulüüsist välja visati.

Kuuenda päeva järel jäi kõik vaikseks. Teadvuseloleku ja une vahel kõikudes oli Julie napilt teadlik sammude, jutulõikude, rõhkuste kolksamise ning reaktori ja ajami vaevukuuldava kõmina järkjärgulisest hääbumisest. Kui laeva ajam seiskus, kadus ka raskusjõud, ja Julie ärkas unenäost, milles ta oma vana pinassiga võidusõidul oli osalenud, ning leidis enda kapis hõljuvat, lihased hädakisa tõstmas, kuid siis tasapisi lõõgastudes.

Ta vinnas enda ukse ligi ja surus kõrva vastu külma metalli. Hetkeks valdas teda paanika, kuni ta õhutõotlussüsteemide vaikse hääle siiski ära tabas. Laevas oli veel voolu ja õhku, kuid ajam ei töötanud ja keegi ei avanud enam ukse ega kõndinud ringi või rääkinud. Ehk pidasid nad kuskil koosolekut. Või pidutsesid mõnel teisel tekil. Või siis olid kõik mootoriruumis mõnda tõsist probleemi lahendamas.

Julie veetis terve päeva kuulates ja oodates.

Seitsmendaks päevaks oli tal viimanegi veetilk otsas. Juba kakskümmend neli tundi ei olnud ta kedagi kuulnud. Ta lutsus plastmassist lipikut, mille skafandri küljest lahti oli rebinud, kuni suhu veidi sülge tekkis, ja hakkas siis hõikuma. Ja hõikus endal hääle kähedaks.

Kedagi ei tulnud.

Kaheksandaks päevaks oli ta valmis surema. Vesi oli Juliel juba kaks päeva otsas olnud ja väljaheitekott neljandat päeva täis. Ta surus õlad kapi tagaseina vastu ja toetas käed külgmiste. Seejärel lõi ta mõlema jalaga korraga täiest jõust vastu kapi ust. Esimesest löögist tekkinud krampide tõttu oleks ta peaaegu minestanud. Selle asemel ta hoopis karjus.

Lollakas tüdruk, mõtles ta endamisi. Ta oli janust nõrkenud. Kaheksast liikumatult veedetud päevast oli lihaste kõhetuma hakkamiseks enam kui küll. Oleks ennast vähemasti sirutama pidanud.

Julie masseeris oma kangeid lihaseid, siis sirutas keha ja püüdis keskenduda, nagu ta oleks tagasi *dojo*'s olnud. Kui ta oma keha kontrolli alla oli saanud, lõi ta uuesti. Ja uuesti. Ja uuesti, kuni kapi nurkadest hakkas valgust sisse paistma. Ja uuesti, kuni uks oli nii tugevalt paindunud, et selle kolm hinge ja lukuriiv olid kõik, mis ust kapi raami küljes kinni hoidis.

Ja veel ühe viimse korra, nii et see edasi paindus, kuni riiv pesast välja lendas ja uks lahti paiskus.

Julie sööstis kapist välja, käed poolpüsti ja valmis kas ähvardavat või hirmunud nägu tegema, olenevalt sellest, kumb parajasti kasulikum tundus.

Kogu tekil ei olnud ühtegi hingelist: ei õhulüüsis, ei skafandrite hoiuruumis, kus ta viimased kaheksa päeva oli veetnud, ega üheski teises mitmest hoiuruumist. Kõik olid tühjad. Ta õngitses laevast leitud välistöökomplektist välja ühe koljude purustamiseks sobiva suurusega magneeditud toruvõtme ja ronis meeskonnaredelit mööda teki võrra allapoole.

Ja siis veel ühe teki võrra, ning veelkord. Personalikajutid eeskujulikus, peaaegu et sõjaväele omases korras. Puhvet, kus oli näha rüseluse märke. Laevahaigla, tühi. Torpeedoruum. Mitte kedagi. Sidejaam mehitamata, vool välja lülitatud ja uks lukus. Nendes vähestes andurilogides, mis veel sisse voogasid, ei olnud Scopulist märkigi. Juliet hakkas närima uus kartus. Tekk teki järel, ruum ruumi järel – mitte ühtegi elumärki. Midagi oli juhtunud. Radiatsioonileke. Mürk õhus. Miski mille tõttu oli laev vaja evakueerida. Ta mõtles, kas saaks ise laeva juhtimisega hakkama.

Kuid kui laev tõesti evakueeriti, oleks ta neid ometi õhulüüsi kaudu väljumas kuulnud.

Ta jõudis viimase teki ukseluugini, mis viis mootoriruumi, ning peatus, kui see automaatselt ei avanenud. Lukupaneelil põlev punane tuli näitas, et ruum oli seestpoolt suletud. Ta mõtted naasid radiatsioonile ja tõsisematele riketele. Kuid miks sellisel juhul uks lukustada seestpoolt? Ning ta oli möödunud arvututest seinapaneelidest. Ühelgi neist ei põlenud mingisuguseid hoiatustulesid. Ei, mitte radiatsioon, see oli midagi muud.

Siin oli rohkem korratust. Veri. Laialipaisatud tööriistad ja kastid. Mis iganes juhtunud oli, juhtus just siin. Ei, algas siin. Ja lõppes selle lukustatud ukse taga.

Juliel kulus kaks tundi, et töökojast leitud põleti ja kangide abil mootoriruumi ukseluugist läbi murda. Rikkis hüdraulika tõttu pidi ta selle käsitsi lahti kangutama. Luugi avanedes paiskus välja sooja ja niiske õhu pahvak, mille lõhn meenutas haiglat, ent ilma antiseptikumi hõnguta. Vaskjas, iiveldama ajav aroom. Piinakamber siis. Kuskil seal olid ta

sõbrad, läbi pekstud või tükkideks hakitud. Julie seadis toruvõtme löögivalmis, et vähemalt ükski pea lõhki lüüa, enne kui ta tapetakse, ning hõljus luugist alla.

Mootoriruum oli tohutu, võlvitud laega nagu katedraal. Ruumi keskel kõrgus tuumasünteesireaktor. Sellega oli midagi korrast ära. Seal, kus oleksid pidanud paistma lugemid, kiirgusvarjed ja kuvarid, näis reaktori südamiku peal voolavat mingisugune mudalaadne kiht. Julie hõljus sellele ettevaatlikult lähemale, ühe käega redelist ikka veel kinni hoides. Kummaline lõhn õhus muutus hingematvaks.

Reaktorile ladestunud muda oli talle seninägematu struktuuriga. Seda läbisid veene või hingamisteid meenutavad torud. Mõned selle osad tuksusid. Nii et mitte siis muda.

Liha.

Üks selle väljaulatuv osa nihkus tema poole. Tervikuga võrreldes ei tundunud see suuremana kui inimese varvas või väike sõrm. See oli kapten Darreni pea.

„Aita mind,“ lausus see.

Esimene peatükk: Holden

Sada viiskümmend aastat tagasi, mil Maa ja Marsi vahelised kolklikud lahkarvamused sõjaks olid ähvardanud lahvatada, oli Vöö kõigest üks kauge ja tohutult mineraaliderikas kivikogu, milleni inimkonna käe küünitamine ei olnud majanduslikult mõeldav, ning välisplaneedid jäid välja ka korporatsioonide kõige fantastilisematest unelmatest. Siis ehitas Solomon Epstein oma väikese modifitseeritud sünteesiajami, kruvis selle oma kolmeinimesejahi külge ja lülitas sisse. Hea skoobi abil on veel tänagi võimalik näha ta laeva pisikese killukesega valguse kiirusest avatühja põrutamas. Uhkeimad ja pikimad matused inimkonna ajaloos. Õnneks jättis ta skeemid oma koduarvutisse. Epsteini-ajam ei kinkinud inimkonnale kätte küll tähti, kuid toimetas nad siiski planeetideni.

Kolmveerand kilomeetrit pikk, veerand kilomeetrit lai, enam-vähem tuletõrjehüdrandi kujuline ja seest suuremas osas tühi Canterbury oli ümberehitatud koloonialaev. Kunagi olid ta ruume ja koridore täitnud inimesed, kaubad, skeemid, masinad, elukuplid ja lootused. Nüüdseks elas Saturni kuudel peaaegu kakskümmend miljonit inimest. Canterbury oli sinna vedanud pea miljon nende esivanemat. Jupiteri kuudel nelikümmend viis miljonit elanikku. Ühel Uraani kuudest pesitses viis tuhat asukat, ning see oli ka inimühiskonna kaugeim kants – vähemalt seniks, kuni mormoonid oma põlvkonnalaeva valmis said ja paljunemispiirangute eest tähtede suunas pakku putkasid.

Ning siis oli veel Vöö.

Kui parajasti purjakil ja imperialistlikus meeleolus VPA värbajate käest küsida, oleksid nad tõenäoliselt öelnud, et Vöös elab sada miljonit inimest. Kui siseplaneetide rahvaloendajalt, siis oleks see arv ligemal viiekümnele miljonile. Igal juhul oli tegemist tohutu hulga inimestega, kes vajasisid palju vett.

Nõnda siis pandigi Canterbury ja kümned tema sõsarlaevad veefirmast ZulaZelge Saturni külluslike rõngaste ja Vöö vahet tiirutades jäälaamasid tarima, mis pidi jääma nende ülesandeks päevani, mil nende roostes vrakid viimaks vanarauaks oleks veetud.

Jim Holden pidas seda omajagu poeetiliseks.

„Holden?“

Ta pööras ümber angaariteki poole. Tema ees seisis vanemmehaanik Naomi Nagata sihvakas kogu – peaaegu kaks meetrit pikk, mustade kähardunud juuste puhmas kuklasse patsi

seotud ning pilgus pooleks naeru ja nõrdimust. Tal oli vöölastele omaselt kombeks kehitada õlgade asemel käsi.

„Holden, kas sa kuulad ka või vahid ainult aknast välja?“

„Meil on probleem,“ ütles Holden, „ja kuna sa väga-väga osav oled, saad selle raha ja varustuse puudusele vaatamata lahendatud.“

Naomi naeris.

„Nii et sa ei kuulanud.“

„Ei, mitte eriti.“

„Olgu, väga mööda sa ei pannudki. Rüütli telikuid ei saa atmosfääris kasutada, enne kui ma tihendid ära vahetan. On see probleem?“

„Ma küsin vanamehelt üle,“ vastas Holden. „Aga kuna me viimati süstikut atmosfääris üldse kasutasime?“

„Ei olegi kasutanud, aga eeskirjad nõuavad vähemalt üht atmolennuvõimelist süstikut.“

„Kuule, boss!“ hüüdis Amos Burton, Naomi maalasest abiline, ruumi teisest otsast, oma lihaselist kätt nende suunas lehvitades. Ta mõtles Naomit. Ta võis olla küll kapten McDowellil laeval ja Holden laeva täitevohvitser, kuid Amos Burtoni maailmas oli boss vaid Naomi.

„Mis mureks on?“ hüüdis Naomi vastu.

„Katkine kaabel. Saad seda vördjat paigal hoida, kuni ma uue järel käin?“

Naomi vaatas Holdenit otsa, pilgus küsimus *Kõik või?* Holden lõi käe sarkastiliselt au andmiseks kõrva äärde ja Naomi kõndis naeruturtsatuse järel pead raputades minema, õline tööülikond pika ja peenikese keha vastu liibumas.

Seitse aastat Maa kosmosevägedes, viis aastat kosmoses tsiviilisikutega töötamist ja Holden polnud ikka veel vöölaste vilaja, peene ja kummalise luustikuga harjunud. Planeedi raskusjõus veedetud lapsepõlv oli ta maailmapilti pöördumatult vorminud.

Kesklihti juures peatus Holdenit sõrm hetkeks navigatsiooniteki nupu kohal, tõmmatuna Ade Tukunbo nägemise kiusatusest – ta naeratusest, häälest ning patšuli ja vanilli lõhnalisest parfüümist, mida Ade oma juustesse piserdas – kuid ta valis paneelilt siiski haiglaruumid. Töö enne lõbu.

Kui Holden sisenes, küürutas meditsiinitehnik Shed Garvey parajasti oma laborilaua kohal, Cameron Paji vasaku käe kõndilt surnud kudet eemaldades. Kuu aega tagasi oli Paji küünarnukk jäänud viis millimeetrit sekundis liikuva kolmekümnetonnise jääkamaka vahele. Jäämägede kaaluta olekus viilutamise ja liigutamise ohtlikus ametis ei olnud see haruldane

vigastus ning Paj võttis asja professionaalile omase fatalismiga. Holden piilus üle Shedi õla ja jälgis, kuidas meedik surnud koe küljest ravivaklu lahti napsas.

„Kuidas läheb?“ päris Holden.

„Päris hästi, söör,“ vastas Paj. „Paar närvikimpu on veel alles. Shed rääkis, et protees saab ühenduse kätte küll.“

„Eeldusel, et nekroosi kontrolli alla saame,“ lausus meedik, „ja vaata, et Paj enne Cerelese jõudmist liiga terveks ei saa. Ma kontrollisin poliisist järele ja Pajil on teenistust piisavalt, et saaks jõukoste, surve- ja temperatuuritajurite ning peenmootorika tarkvaraga proteesi. Täispakett. Peaaegu nagu päris. Siseplaneetidel on muidu ka üks uus biogeel, mis jäseme täiesti tagasi kasvatab, aga seda meie arstiabi plaan ei kata.“

„Persse mingi need sisekad ja nende nõiamõks. Parem üks hea vöölaste ehitatud protees kui nonde tõbraste mistahes laborisaadused. Juba tolle uhke käekese külge lükkamine muudaks su ilmselt sitapeaks,“ ütles Paj. Ja lisas siis: „Tähendab, ära isiklikult võta, boss.“

„Ei võtnudki. Hea kuulda, et su terveks saame,“ vastas Holden.

„Räägi talle seda teist asja ka,“ sõnas Paj laialt irvitades. Shed läks näost punaseks.

„Ma, ee, kuulsin teistelt tüüpidelt, kellele neid antud on,“ ütles Shed, Holdenil pilku vältides. „Et väidetavalt on alguses, kui käsi proteesiga veel ühendust loob, onades tunne nagu keegi teine lööks sul pihku.“

Holden jättis Shedi kommentaari veidiks õhku rippuma ja meediku kõrvad läksid tumepunaseks.

„Tore teada,“ vastas Holden. „Ja nekroos?“

„Osa kätt on põletikus,“ lausus Shed. „Vaglad hoiavad seda kontrolli all ja tegelikult on antud olukorras põletik isegi hea, nii et väga me vastu ei võitle, kui see just levima ei hakka.“

„On ta järgmiseks tiiruks valmis jälle tööle asuma?“ küsis Holden.

Paji kulmud tõmbusid esimest korda kortsu.

„Muidugi, kurat, olen. Ma olen alati valmis. See on minu töö, söör.“

„Tõenäoliselt,“ vastas Shed. „Oleneb kui hästi protees külge ühendub. Kui järgmiseks mitte, siis ülejärgmiseks küll.“

„Sittagi,“ ütles Paj. „Ma kolgin ühe käega ka jääd paremini kui pooled neist eitedest sellel laevarojul.“

„Taaskord tore teada,“ lausus Holden naeru tagasi hoides. „Laske edasi.“

Paj turtsatas naerda. Shed tõstis ta haavast veel ühe vagla välja. Holden läks tagasi lifti juurde ja seekord ei kõhelnud.

Canterbury navigatsioonijaam polnud midagi erilist. Tohutud seinasuurused ekraanid olid kasutusel küll näiteks suurtes sõjalaevades, kuid sealgi rohkem disainielemendina kui reaalsest vajadusest. Monitorid, mille ees Ade istus, olid napilt suuremad kui pihuterminalid. Laeva süsteemid saatsid Adele ekraaninurkadesse värskeimaid andmeid Canterbury reaktori ja mootori tõhususe ja väljundvõimsuse kohta ning parempoolses ääres virasid toorandmelogid. Adel olid peas suured kõrvaklapid, mille vahelt kostus summutatud bassihelisid. Kui Canterbury töös esines anomaaliaid, teavitas laev teda ise. Kui mõni süsteem läks rikki, teavitas laev teda ise. Kui kapten McDowell kommandosillalt lahkus, teavitas laev teda ise, et ta jõuaks kapteni saabumise ajaks muusika välja lülitada ja tegusana näida. See pishedonistlikkus oli üks tuhandest asjast, mis Ade Holdenit jaoks veetlevaks tegi. Ta jalutas Ade selja taha, tõstis tal klapid õrnalt kõrvadelt ja ütles: „Hei.“

Ade naeratas, vajutas sõrmega ekraanile ja lasi kõrvaklappidel justkui mõne tehnoloogilise ehtena oma pika ja saleda kaela ümber langeda.

„Täitevohvitser James Holden,“ sõnas ta rõhutatud ametlikkusega, mille tõstis eriti esile Ade tugev nigeeria aktsent. „Kuidas ma Teile abiks saan olla?“

„Naljakas, et seda küsid,“ vastas Holden. „Ma just mõtlesin, kui tore oleks, kui keegi mu kajutisse tuleks, kui kolmas vahetus töö üle võtab. Paneks meile lauale, mida iganes parajasti kambüüsis pakutakse, ja korraldaks ühe romantilise õhtusöögi. Kuulaks natuke muusikat.“

„Jooks natuke veini,“ jätkas Ade. „Rikuks natuke laevareegleid. Kena mõte, aga ma ei ole täna seksist huvitatud.“

„Ma ei rääkinudki seksist. Ainult veidi toitu. Vestlust.“

„Mina rääkisin seksist,“ vastas Ade.

Holden põlvitas Ade tooli kõrvale maha. Laeva praegusel 0,3-g-lisel kiirendusel oli see täiesti mugav. Ade naeratus pehmenes. Logivira silises; Ade tõstis pilgu ekraanile, sulges sõrmepuudutusega teate ja pööras end tagasi Holdenit poole.

„Ade, sa meeldid mulle. Tähendab, ma tõesti naudin su seltsi,“ ütles Holden. „Ma ei mõista, miks me ei võiks veidi aega koos veeta ka ilma riideid seljast võtmata.“

„Holden. Kullake. Jäta, palun.“

„Jäta mis?“

„Jäta oma katsed minust oma tüdruk teha. Sa oled tore kutt. Sul on kena tagumik ja sa oled voodis kihvt. Aga see ei tähenda, et me kihlatud oleks.“

Holden toetas end kandadele ja tundis oma nägu kirtsu tõmbuvat.

„Ade. Selleks, et see mulle sobiks, peab see enamat olema.“

„Aga ei ole,“ vastas Ade ja võttis Holden käe pihku. „Ja sellest pole midagi. Sina oled siin ülem ja mina vaid ajutine tööline. Mõne tiiru pärast olen ma võib-olla siit juba läinud.“

„Ega mina ka selle laeva külge aheldatud pole.“

Ade naerus oli võrdselt südamlikkust ja uskumatust.

„Kui kaua sa Cantil juba teeninud oled?“

„Viis aastat.“

„Sina ei lähe siit kuhugi,“ märkis Ade. „Sul on siin mugav.“

„Mugav?“ vastas Holden. „Cant on sajandivanune jääkäru. On küll sitemaid laevu, millel töötada, aga nende leidmiseks peab tõesti pingutama. Kõik meeskonnaliikmed on siin kas puudulike kogemustega või keerasid viimasel kohal midagi tõsiselt kihva.“

„Ja sinul on siin mugav.“ Enam Ade pilk nii sõbralik ei olnud. Ta näris oma huult ja pööras pilgu tagasi ekraanile.

„Seda ma küll ära ei olnud teeninud,“ lausus Holden.

„Ei olnud,“ nõustus Ade. „Tead, ma ütlesin, et mul ei ole täna tuju. Meel on veidi pahur. Mul on lihtsalt natuke magada vaja. Homme olen juba rõõmsam.“

„Lubad?“

„Ma teen sulle isegi õhtusöögi. Annad andeks?“

Holden nõjatus ettepoole ja surus huuled Ade omadele. Ade suudles teda vastu, esmalt tagasihoidlikult, siis juba kirglikumalt. Ta mässis oma sõrmed hetkeks Holden kaela ümber ja siis tõmbas ta pea eemale.“

„Sa oskad seda liigagi hästi. Mine nüüd,“ ütles ta. „Ikkagi tööpostil ju.“

„Olgu,“ vastas Holden, kuid ei pööranud ringi.

„Jim,“ lausus Ade ja laeva sidesüsteem lülitus plöksatusega tööle.

„Holden, sillale,“ käskis kapten McDowell, helikompressorist moonutatud hääl kõlarites kajamas. Holden hakkas seepeale vanduma, mis ajas Ade naerma. Ta sööstis veel korra Ade poole, suudles teda põsele ja astus siis kesklifti suunas, teel kapten McDowellit halva ajastuse eest paisetõve ja avaliku alandusega needes.

Kaptenisild oli napilt Holden'i enda kajutist suurem ja poole väiksem kui kambüüs. Kui välja arvata tibake liiga suur monitor, mida kapten McDowell viletsa silmanägemise ja silmakirurgia üldise usaldamatuse tõttu vajas, oleks see sama hästi võinud olla mõne raamatupidamisettevõtte tagatuba. Õhus oli tunda puhastusvahendite ja kellegi liig kange *yerba mate* tee aroomi. McDowell kehtas end toolil, kui Holden lähenes. Seejärel nõjatus ta tahapoole ja osutas sõrmega üle õla sidepuldi suunas.

„Becca!“ sahmast McDowell. „Räägi talle olukorrast.“

Rebecca Byers, parajasti töövahetuses olev sideohvitser näis justkui hai ja raudkirve ristandina. Mustad silmad, teravad näojooned ja õhkpeened huuled, mis ta näkku peaaegu et ära haihtusid. Laevas räägiti, et Becca olewat Canterburyle asunud vaid selleks, et oma eksmehe mõrva menetluse eest põgeneda. Holdenile ta meeldis.

„Hädasignaal,“ ütles Rebecca. „Kahe tunni eest püüdsime kinni. Saime just Callistolt transponderi kohta kinnituse. See on ehtne.“

„Ah,“ lausus Holden. Ning siis: „Kuramus. Ja meie oleme kõige lähemal?“

„Ainus laev miljoni kildi raadiuses.“

„No muidugi,“ vastas Holden.

Becca vaatas kapteni otsa. McDowell ragistas oma sõrmenukke ja jõllitas monitori. Ekraanilt vastu kumav valgus kattis ta kummalise roheka looriga.

„See on otse ühe vöövälise kaardistatud asteroidi kõrval,“ lausus McDowell.

„Päriselt?“ küsis Holden umbusklikul toonil. „Kas nad sõitsid sellele otsa või? Siin ei ole mitme miljoni kilomeetri raadiuses ju midagi.“

„Võib-olla nõudis keegi metsapeatust. Me ei tea muud, kui et mingi opakas tuututab seal häiresignaali ja meie oleme neile kõige lähemal. Eeldades...“

Päikesesüsteemi seadustik kaksiti mõistmiseks ruumi ei jätanud. Niivõrd vaenulikus keskkonnas, kui seda kujutas endast avakosmos, ei olnud abivalmidus ja heatahtlikkus kaasinimeste vastu valikuline. Ainuüksi hädasignaali olemasolu kohustas lähimat laeva peatuma ja abi osutama – mis ei tähendanud küll seda, et seadusi oleks alati ja eranditult järgitud.

Canterbury oli täislastis. Viimase kuu jooksul oli laev tasahaaval liikuma kiirendanud enam kui miljonit tonni jääd. Nii nagu laamakest, mis Paji käe oli lõmastanud, oli ka lastitud jääd keeruline pidurdada. Kiusatus sidesüsteemis rike avastada, logid kustutada ja kõikvõimsa Darwini tahtel sündida lasta, oli alati olemas.

Ent kui McDowell seda tõesti teha oleks kavatsenud, ei oleks ta Holdenit sillale kutsunud. Ega vastavat võimalust laevapere kuuldes välja pakkunud. Holden tundis seda näitemängu hästi. Kapten oli see, kes oleks seaduste osas silma kinni pigistanud, kui poleks olnud Holdenit. Poisid oleksid kaptenit austanud soovi eest laeva tulusid mitte ohvriks tuua. Nad oleksid austanud ka Holdenit reeglite järgimise nõudmise eest. Saagu mis saab, neid mõlemaid oleks vihatud selle eest, mida nõudsid neilt seadused ja paljas inimväärikus.

„Me peame peatuma,“ lausus Holden. Seejärel juba reipamalt: „Seal võib päästetavat vara olla.“

McDowell toksas sõrmega ekraanile. Konsoolist tuli kuuldavale Ade hää – madal ja soe, justkui ta oleks ise ruumis kohal olnud.

„Kapten?“

„Räägi mulle selle käru peatamisvõimalustest.“

„Söör?“

„Mis meil asteroidi CA-2216862 kõrval peatumiseks kuluks?“

„Me peatume asteroidi kõrval?“

„Küsimustele vastan siis, kui oled käsu täitnud, navigeerija Tukunbo.“

„Jah, söör,“ vastas Ade. Holden kuulis klahvide klõbinat. „Kui otsa kohe ümber pöörame ja umbes kaks päeva julmalt tuld anname, saan meid viiekümne tuhande kildi kaugusele parkida, söör.“

„Defineeri palun *julmalt tuld andma*.“ ütles McDowell.

„Kõiki on turvakoikudesse vaja.“

„Muidugi on,“ ohkas McDowell ja kratsis oma kasimata habet. „Ja kui veab, teeb jää lihkumisel laeva seintele kahju ainult paari miljoni dollari väärtuses. Ma hakkan selle jaoks juba liiga vanaks jääma, Holden, ilma naljata.“

„Jah, söör. Hakkate küll. Ja mulle on teie tool alati meeldinud,“ vastas Holden. McDowell kibutas kulme ja vastas Holdenile kommentaarile ropu žestiga. Rebecca pahvatas naerma. McDowell pöördus tema poole.

„Saada meie majakale vastus, et oleme teel. Ja anna Ceresele teada, et jääme hiljaks. Holden, mis seisus Rüütel on?“

„Atmosfääris lendamiseks ei kõlba, enne kui varuosad kätte saame, aga viiskümmend tuhat kilti vaakumis veab välja küll.“

„Oled kindel?“

„Naomi ütles nii. Järelikult on tõsi.“

McDowell tõusis jalule ja ta keha sirutus välja peaaegu kahe ja veerandi meetri pikkuseks ning kõhnemaks kui ükski teismeline Maal. Tema vanuses mehele, kes polnud kunagi raskusjõukaevus elanud, pidi eelseisev kiirendus olema puhas piin. Holden tundis tema vastu pisut haletsust, kuid selle avaldamisega poleks ta McDowellit eales julgenud alandada.

„Lood on nüüd nii, Jim,“ ütles McDowell piisavalt vaikselt, et vaid Holden teda kuulis. „Me oleme kohustatud peatuma ja abi pakkuma, aga rohkem kui vaja me vaeva nägema ei pea, kui mõistad.“

„Me peatume ju igal juhul,“ lausus Holden. McDowell patsutas oma laiade ämblikulaadsete kätega õhku. Üks mitmeist vöölaste žestidest, mis olid välja arenenud ka skafandris nähtavad olema.

„Sinna ei saa ma midagi parata,“ vastas ta. „Aga kui koha peal midagigi kahtlast näed, ära hakka jälle kangelast mängima. Pakkige lihtsalt mänguasjad kokku ja tulge tulema.“

„Ja jätame selle järgmise möödasõitja mureks?“

„Ja hoiame teid elus,“ ütles McDowell. „See on käsk. Selge?“

„Selge,“ vastas Holden.

Kui laeva sidesüsteem taas tööle plõksatas ja McDowell meeskonnale olukorda seletama hakkas, kuulis Holden vaimusilmas läbi tekipõrandate laevaliste kaeblemist. Ta astus Rebecca juurde.

„Niisiis,“ ütles ta, „mida me selle rikkis laeva kohta teame?“

„Väike kaubalaev. Marsi registrinumbriga. Kodusadam paistab Eros olevat. Nimi on Scopuli...“

Teine peatükk: Miller

Inspektor Miller naaldus vahtplaadist tooli seljatoe vastu, julgustuseks sõbralikult naeratades, püüdes samal ajal tüdruku jutust selgust luua.

„Ja siis äkki pauh! Tuba röökivaid ja nugaodega nukkivaid pussipoisse äärtäis,“ ütles tüdruk käega viibates. „Näi tantsutükina, aint et Bomiel siuke nägu, et tema jumala eest mitte miskitki ei teand. Mõistad, que?“

Uksel seisva Havelocki silmad pilkusid kaks korda. Tolle jässaka mehe nägu tõmbles kannatamatusest. See oli ka põhjus, miks temast kunagi üleminspektorit poleks saanud. Ja miks ta pokkeris imes.

Miller oli pokkeris väga osav.

„Ma täitsa,“ vastas Miller. Ta häälede oli tekkinud sisetasandi elanikele omane pinin. Ta viipas käega samas laisas kaares, milles tüdrukki. „Bomie, ta ei näind. Unustatud käsi.“

„Kuradi unustatud käsi, jaa,“ lausus tüdruk, nagu Miller oleks just pühakirja tsiteerinud. Miller noogutas ja tüdruk noogutas talle vastu, justkui nad oleksid kaks pulmatantsu tegevaid lindu.

Üüriurg, milles nad istusid, koosnes kolmest mustatähnilisest kreemjat värvi toast: vannituba, köök, elutuba. Elutoas paikneva allalastava laevoodi tugesid oli peale korduvaid purunemisi nii palju parandatud, et need ei tõmbunud enam tagasi sisse. Nõnda lähedal Cereze pöörlemiskeskmele pidi see pigem liikuvast massist kui raskusjõust põhjustatud olema. Toaõhk lõhnas vana valgupärmi ja seente tõttu õlleselt. Kohalik toit, nii et kes iganes tüdrukut nii kõvasti põrgatanud oli, et voodi ära lõhkuda, ei olnud õhtusöögi eest piisavalt maksnud. Aga võib-olla oli ka ja tüdruk oli otsustanud raha lihtsalt heroini või malta või MCK peale kulutada.

Igal juhul tema oma asi.

„Järgne que?“ küsis Miller

„Bomie lend kui õhk lüüsis,“ ütles tüdruk naerma pursates. „Peapõrut ’üpetega, kennistu?“

„Ken,“ vastas Miller.

„Nüüd täisuuend pussipoisid. Tegevuskulu. Mina väljas.“

„Ja Bomie?“

Tüdruku pilk libises aeglaselt üle Milleri, kingadelt põlvedeni ja üles kaabuni välja. Miller naeris. Ta tõukas tooli kergelt tagasi ja ajas ennast nõrgas raskusjõus jalule.

„Kui ilmub, ma küsisin, que si?“ ütles Miller.

„Como no?“ vastas tüdruk. *Miks ka mitte?*

Väljas asuva tunneli seinad olid valged, kui määrdunud osad välja arvata. Tunnel ise oli kümme meetrit lai ja tõusis vähehaaval mõlemas suunas. Selle valged LED-tuled ei püüdnudki päikesevalgust jäljendada. Umbes pool kilomeetrit eespool oli keegi nii kõvasti vastu seina põrutanud, et seinte alt paistis Ceresel looduslikku kivi, kuid pragu polnud ikka veel ära parandatud. Võib-olla ei olnud kellelgi kavas parandadagi. See oli siiski süvakoobastik, päris pöörlemiskeskme lähedal. Turiste ei sattunud siia kunagi.

Havelock kõndis teel sõidukäruni Millerist eespool, hüpeldes iga sammuga liiga kõrgele. Ta ei käinud nõrga raskusjõuga tasanditel kuigi tihti ja see tegi ta kohmakaks. Miller oli Ceresel elanud kogu oma elu ja tõtt-öelda muutis Coriolisi efekt nii kõrgel temagi mõnikord veidi ebakindlaks.

„Noh,“ lausus Havelock sihtkoodi sisse toksides, „oli sul lõbus või?“

„Ei mõista, mida sa sellega mõtled,“ vastas Miller.

Sõidukäru elektrimootorid ärkasid suminaga ellu ja sõiduk jõnksas tunnelis pehmete vahtrehvide kriuksumise saatel liikuma.

„Maalase ees oma välikate vestluse pidamist,“ lausus Havelock. „Ma ei saanud sellest poolestki aru.“

„See polnud maalase eemale tõrjumine vöölaste poolt,“ ütles Miller. „See oli haritlase eemale tõrjumine vaesrahva poolt. Ja kui nüüd mõelda, siis oli küll päris lõbus.“

Havelock naeris. Teda narrimine rivist välja ei löönud. Just tänu sellele oli Havelock osav meeskonnaspordis: jalgpallis, korvpallis, poliitikas.

Miller neis kuigi osav ei olnud.

Ceres – Vöö ja välisplaneetide sadamalinn – oli kahesaja viiekümne kilomeetrise läbimõõduga kääbusplaneet, millesse oli uuristatud kümnete tuhandete kilomeetrite jagu kihiti paiknevaid tunneleid. Selle 0,3-g-lise kesktõmbekiirendusega pöörlema ajamiseks oli Tycho Tööstusgrupi helgeimatel peadel kulunud pool põlvkonda ja nad olid selle üle tänaseni tähtsust täis. Nüüdseks oli Ceresel üle kuue miljoni püsielaniku, ja ligi tuhande jaamaga silduva laevaga päevas võis see arv tõusta seitsme miljonini.

Platina, raud ja titaan Vööst. Vesi Saturnilt, köögiviljad ja loomaliha Ganymedese ja Europa tohututest peeglitega valgustatud kasvuhoonetest, orgaanilised ained Maalt ja Marsilt. Vooluallikad Iolt, heelium-3 Rhea ja Iapetuse rafineerimistehastest. Inimkonna ajaloos

seninägematud rikkused voolasid jõena läbi Cerese. Sellisel tasemel kaubandusega käis kaasas ka kuritegevus. Seal, kus oli kuritegevus, olid ka seda kammitsevad turvateenistused. Mehed nagu Miller ja Havelock, kelle tööks oli elektrikärudes mööda laiu kaldteid üles sõita, tunda, kuidas pöörlemise tekitatud tehiskusjõud jalge alt kaob, ning uurida odavatelt krohvitud põskedega lõbutüdrukutelt, mis juhtus õhtul, mil Bomie Chatterjee lõpetas Kuldoksa Ühingu nimel kaitseraha kogumise.

Cerese jaama politseivägede ja sõjaliste üksustena tegutseva Tähtheeliksi Turvateenistuse peajaoskond asus asteroidi pinnalt kolmandal tasandil – kahe ruutkilomeetrise pindalaga ja kivisse nii sügavale kaevatud, et Miller võinuks oma töölaua juurest viis tasandit ülespoole kõndida, korrakski kontoriruumidest lahkumata. Sellal, kui Havelock sõidukäru parkima jäi, läks Miller oma boksi, laadis alla tüdruku ülekuulamissalvestise ning hakkas seda uuesti läbi vaatama. Ta oli poole peale jõudnud, kui ta partner loivates ta selja taha ilmus.

„Oled targemaks saanud?“ küsis Havelock.

„Mitte eriti,“ vastas Miller. „Bomiele tungis kallale kari iseseisvaid kohalikke kaake. Mõnikord palkavad temasugused alamastme tüübid teisi endale kallaletunge teesklema, et nad siis kangelaslikult minema peksta. Maine tõstmiseks. Seda tüdruk mõtleski, kui ta seda tantsutükiks nimetas. Need kutid olid ka seda masti, aga ninjasõdalaseks muutumise asemel pani Bomie jooksu ja pole enam tagasi tulnud.“

„Ja nüüd?“

„Ja nüüd mitte midagi,“ ütles Miller. „Sellest ma aru ei saagi. Keegi lõi Kuldoksa Ühingu kukrukandja minema ja kättemaksu pole saabunud. Tähendab, olgu, Bomie on tühi koht, aga...“

„Aga kui pisisulisid alla hakatakse neelama, jõuab ka suurte ninadeni vähem raha,“ ütles Havelock. „Nii et miks kuldokslased gängsteriõiglust jalule pole seadnud?“

„Mulle see ei meeldi,“ lausus Miller.

Havelock naeris. „Vöölased,“ vastas ta. „Üks asi kisub veidraks ja te arvate kohe, et terve ökosüsteem kukub kokku. Kui kuldokslased on liiga nõrgad, et enda huve kaitsta, siis on see ju hea. Nemad on pahategijad, mäletad?“

„Jah, noh,“ lausus Miller. „Võid organiseeritud kuritegevuse kohta öelda, mida tahad, aga vähemalt on see organiseeritud.“

Havelock istus väikesele plasttoolile Milleri laua ääres ja ajas kaela õieli, et taasesitust vaadata.

„Nii,“ ütles Havelock. „Mis kuradi asi see *unustatud käsi* on?“

„Poksitermin,“ vastas Miller. „See on lõök, mida sa ei oodanud.“

Milleri arvuti silises ja kõlaritest kostis kapten Shaddidi hää. l.

„Miller? Oled seal?“

„Mm,“ sõnas Havelock. „Halb enne.“

„Kuidas palun?“ päris kapten teraval häälel. Ta ei olnud kunagi oma eelarvamustest siseplaneedi päritoluga Havelocki vastu täielikult üle saanud. Miller tõstis partneri vaigistamiseks käe.

„Kuulen, kapten. Kuidas abiks saan olla?“

„Tule minu kabinetti, palun.“

„Juba teel,“ vastas ta.

Miller tõusis jalule ja Havelock istus toolile maha. Kumbki ei lausunud sõnagi. Mõlemad neist teadsid, et kui kapten Shaddid oleks Havelocki näha soovinud, oleks ta neid mõlemat kutsunud. Veel üks põhjus, miks Havelockil polnud kunagi lootust üleminspektoriks saada. Milleri lahkudes jäi ta üksinda videositust vaatama ja ühiskonnaklassi, sotsiaalse seisundi, päritolu ja rassi vahelisi nüansse lahkama. Mõistatus, mille lahendamiseks kulunuks terve elu.

Kapten Shaddidi kabineti sisustus oli õrn ja naiselik. Seintel rippusid ehtsast riidest vaibad ning õhk oli küllastunud kohvi ja kaneeli aroomist, mis tuli tegelikest toiduainetest ligi kümme korda odavamast õhufiltri lõhnalisandist. Oma vormirõivaid kandis kapten vabalt, juuksed ettevõtte eeskirjade vastaselt lahtiselt õlgadel. Kui Miller oleks teda kirjeldama pidanud, oleks ta sealjuures kindlasti kasutanud sõna *kaitsevärvus*. Kapten osutas peaga tooli suunas ja Miller võttis istet.

„Mis sa teada oled saanud?“ küsis kapten, ent ta pilk oli suunatud seinale Milleri selja taga. See ei olnud mingi tunnikontroll, ta püüdis lihtsalt juttu ajada.

„Kuldokslased paistavad samas seisus olevat, mis Sohiro kamp ja Loca Greigagi. Ikka veel olemas, aga... häiritud ütleks vist selle kohta. Nad ei madista enam väikeste asjade üle. Vähem jõmme valvepostidel ja iga hinna eest ennast enam maksma ei pane. Trobikond keskastme tüüpe on kaduma läinud.“

Ta oli kapteni tähelepanu äratanud.

„Tapetud?“ päris ta. „VPA pealetung või?“

Cerese turvateenistujad elasid pidevalt Välisplaneetide Alliansi pealetungi hirmus. Nii nagu omal ajal Al Capone'i, Hamasi, IRAd ja Punavõitlejaid, armastasid ka VPAd need, keda nad aitasid, ning kartsid kõik, kes neile jalgu jäid. Osalt oli tegemist ühiskondliku liikumisega, osalt uue tärkava rahvusega ning osalt terrorivõrgustikuga, millel puudus igasugune institutsiooniline südametunnistus. Kapten Shaddidile ei pruukinud Havelock meeldida, kuna viimane oli pärit raskusjõukaevust, kuid ta oli nõus temaga töötama. VPA aga oleks Havelocki otsejoones õhulüüsisist välja heitnud. Milleri sugustele oleks vaid kuul pähe lastud – ja sealjuures veel kena plastikkuul. Et šrapneliga ventilatsioonikanaleid ei lõhuks.

„Ei, ma ei usu,“ vastas Miller. „Sõja hõngu siin ei ole. Võib-olla... Ausalt öeldes, kapten, ma ei teagi, mis kurat siin toimub. Statistika on ilus. Vähem väljapressimisi, vähem ebaseaduslikku hasartmängu. Cooper ja Hariri sulgesid kuuendal tasandil selle alaealiste bordu ja meie teada pole keegi uut ka püsti pannud. Iseseisvalt tegutsejaid on küll veidi rohkem, aga muidu paistab kõik imeline. Tundub lihtsalt kahtlane.“

Kapten Shaddid noogutas, ent ta pilk oli taas seinale suunatud. Ta huvi oli kadunud sama kiiresti kui sündinud.

„Jäta see praegu igatahes kõrvale,“ lausus ta. „Mul on sulle midagi muud. Uus leping. Ainult sulle, mitte Havelockile.“

Miller ristab käed rinnale.

„Uus leping,“ vastas ta aeglaselt. „Mida see tähendab?“

„See tähendab, et Tähtheeliksi Turvateenistus on sõlminud Cerese turvateenustesse mitte puutuva teenuslepingu ning korporatsiooni siinse esinduse juhina olen mina selle töö määranud sulle.“

„Ma olen siis vallandatud?“ päris Miller.

Kapten Shaddid krimpsutas nägu.

„See on lisatöö,“ ütles ta. „Cerese ülesanded jäävad sulle alles. Neile, noh, lihtsalt lisanduvad... Tead, Miller, see ei meeldi mulle üldse rohkem kui sulle. Ma ei kõrvalda sind tööpostilt. Ma ei võta sind põhiülesannetelt maha. See on vaid kellegi maalase teene ühe aktsionäri heaks.“

„Me teeme nüüd aktsionäridele teeneid või?“ küsis Miller.

„Jah,“ vastas kapten Shaddid, „sina teed.“ Ta häälest oli kadunud igasugune soojus ja lepitavus. Ta silmad olid tõmbunud süsimustaks.

„Selge,“ lausus Miller. „Ju siis teen.“

Kapten Shaddid tõstis oma pihuterminali. Miller kobas enda küljetaskus, õngitses välja ka enda oma ja võttis kaptenilt kitsasvihhkülekande vastu. Millega iganes tegemist oli, ei olnud Shaddid seda avatud võrgu kaudu tihanud saata. Milleri ekraanile ilmus uus failipuu nimega JMAO.

„Üks kadunud tütrekese juhtum,“ ütles kapten Shaddid. „Ariadne ja Jules-Pierre Mao.“

Nimed tundusid Millerile tuttavad. Ta vajutas sõrmeotstega oma pihuterminali ekraanile.

„Mao-Kwikowski Ärigrupp?“ küsis ta.

„Seesamune jah.“

Miller vilistas madalalt.

Maokwik ei kuulunud küll Vöös tegutsevate ettevõtete esikümnesse, kuid esimese viiekümne hulka kindlasti. Nad olid alustanud õigusbüroona, mis osales Veenuse pilvelinnade täieliku läbikukkumise kohtuasja lahendamisel. Sellest aastakümneid väldanud kohtuasjast teenitud raha kasutasid nad seejärel oma tegevuse mitmekesistamiseks, põhiliselt planeetidevahelise transpordi ärisse laienemiseks. Nüüdseks oli nende korporatsioonist saanud iseseisev jaam, mis hõljuskles Vöö ja siseplaneetide vahel nagu mõni suursugune liinilaev iidsetel ookeanidel. Ainuüksi tõsiasi, et Miller neist niigi palju teadis, tähendas, et neil oli piisavalt raha, et temasuguseid mehi avatud turul osta ja müüa.

Ta oli just ostetud.

„Nad on Lunal registreeritud,“ lisas kapten Shaddid. „Kõigi Maa kodakondsuse õiguste ja privileegidega. Aga veavad siinkandis rohkelt kaupa.“

„Ja kaotasid kogemata ühe tütre ära?“

„Must lammas,“ vastas kapten. „Läks ülikooli ja liitus Kaugete Horisontide Fondi nimelise rühmitusega. Üliõpilasaktivistid.“

„VPA kattevari,“ täheldas Miller.

„VPAga seotud,“ parandas teda Shaddid. Miller ei vaevunud vaidlema, ent teda hakkas närima teatud kahtlus. Ta polnud kindel, kumma poole kapten Shaddid VPA rünnaku korral valinuks. „Pere ise pidas seda kõigest faasiks. Neil on kaks kontrolliva osalusega vanemat last, nii et kui Julie tahtis vaakumis ringi karata ja ennast vabadusvõitlejaks hüüda, polnud sellest suurt lugu.“

„Aga nüüd tahavad teda tagasi,“ lausus Miller.

„Tahavad jah.“

„Mis siis muutus?“

„Seda nad meiega jagada ei suvatsenud.“

„Mõistagi.“

„Viimaste andmete kohaselt töötas ta Tycho jaamas, aga pidas siin korterit. Ma leidsin võrgust ta andmejaotise ja panin lukku. Parool on failides.“

„Selge,“ vastas Miller. „Ja minu ülesanne on?“

„Julie Mao üles otsida, kinni võtta ja tagasi koju lennutada.“

„Nii et inimrööv siis,“ lausus ta.

„Jah.“

Miller silmitses oma pihuterminali ja nipsas järjest faile lahti, neisse pikemalt süvenemata. Ta tundis ennast järsku kõhedalt. Ta oli Ceresel turvateenistujana töötanud juba kolmkümmend aastat ja polnud endale ka alustades palju illusioone loonud. Mõnikord heideti nalja, et Ceresel pole seadusi, on ainult politsei. Temagi käed polnud puhtamad kui kapten Shaddidi omad. Aeg-ajalt kukkus inimesi õhulüüsidesest välja. Mõnikord läksid kappidest tõendid kaduma. Küsimus polnud mitte selles, kas see oli õige või vale, vaid selles, kas see oli õigustatud. Veetes terve elu kivist mullis, kuhu toit, vesi ja isegi *õhk* tariti sisse niivõrd kaugetest paikadest, et neid oli raske ka teleskoobiga üles leida, ei saanud teatud moraalse paindlikkuseta lihtsalt läbi. Ent inimröövini polnud ta veel kunagi pidanud laskuma.

„On see probleem, inspektor?“ küsis kapten Shaddid.

„Ei, sõör,“ vastas ta. „Saab tehtud.“

„Ära sellele liiga palju aega kuluta,“ lisas Shaddid.

„Selge, kapten. Kas oli veel midagi?“

Kapten Shaddidi pilk pehmenes justkui ta oleks näole korraga maski tõmmanud. Ta naeratas.

„Kuidas sul partneriga läheb?“

„Havelockil pole viga midagi,“ vastas Miller. „Tema kõrval näin mina palju parema inimesena. See on mõnus.“

Kapteni naeratusse lisandus kübeke ehtsust. Veidi jagatud rassismi tuli alati ülemusega sõbrutsemisel kasuks. Miller noogutas austusavalduseks pead ja astus kabinetist välja.

*

Milleri urg asus kaheksandal tasandil, saja meetri laiuses elamutunnelis, mille keskel jooksis hoolikalt haljastatud viiekümne meetri pikkune roheline pargiriba. Keskkoridori võlvlagi oli kaetud süvendvalgustitega ning võõbatud üle sinise värviga, mis meenutas Havelocki sõnul Maa suvetaevast. Elada planeedi pinnal, mille mass pidevalt su konte ja lihaseid rebib ja mille õhk vaid raskusjõu mõjul omal kohal püsib, tundus Millerile läbinisti hullumeelne. Kuid sinine oli kena.

Mõned võtsid kapten Shaddidilt õppust ja lõhnastasid oma toaõhku. Muidugi mõista mitte vaid kohvi ja kaneeliga. Havelocki urg lõhnas ahjust tulnud leiva järele. Teised eelistasid lillearome või poolferomooni. Milleri endine naine Candace kasutas midagi MaaLiilia nimelist, mis oli Millerile alati jäätmekäitlustasandeid meenutanud. Miller ise oli viimasel ajal leppinud jaama enda kergelt kibeda hõnguga. See tuli taastöödeldud õhust, mis oli läbi käinud miljonist kopsust. Jaama kraanides voolas vesi, mis oli sedavõrd puhas, et kõlbas isegi laboritöödeks, olgugi et varem oli see olnud sitt ja kusi, veri ja pisarad ning sai selleks peagi uuesti. Eluring oli Ceresel niivõrd väike, et selle kurv oli ette näha. Millerile just nõnda meeldiski.

Ta valas endale klaasitäie samblaviskit – Ceresel leiutatud mürjusest, mida valmistati tehislikust pärmist –, võttis kingad jalast ja seadis ennast vahtvoodile. Ta nägi silme ees ikka veel Candace'it teda hukkamõistvalt põrnitsemas, kuulis kõrvus ta ohet. Miller vastas Candace'i mälestusele vabandava õlakehitusega ja asus uuesti tööle.

Juliette Andromeda Mao. Ta luges läbi ta kutse- ja haridustee kirjelduse. Andekas pinassipiloot. Failides oli temast pilt kaheksateistaastasena, eritellimusel valmistatud skafandris ilma kiivrita: kaunis tüdruk pikkade mustade juuste ja Luna kodaniku saleda kehaehitusega. Ta näol helkis lai naeratus, justkui universum ise oleks talle suudluse kinkinud. Pildialuse teksti kohaselt oli ta saavutanud esimese koha võistlusel nimega Parrish/Dorn 500K. Miller otsis seda võrgust. Mingi võidusõit, millel osalemist said endale lubada vaid eriti rikkad. Julie pinass – Tääkturi – oli purustanud eelmise rekordi ja uut hoidnud kaks aastat.

Miller rüüpas viskit ja murdis pead selle üle, mis võis olla juhtunud, et siia tuua tüdruku, kellel oli piisavalt raha ja võimu eralaeva pidamiseks. Kallitel kosmosevõidusõitudel osalemisest käsist-jalust köidetuna kapslis koju kupatamiseni oli järsk kukkumine.

„Vaene väike rikas plika,“ lausus Miller ekraani suunas. „Lausa kahju oleks sinu nahas olla.“

Ta sulges failid ja jõi vaikuses ning tõsiselt tuju toa lagedat lage jõllitades edasi. Tool, millel Candace oli istunud talt päevasündmuste kohta pärides, seisis tühjana, kuid Miller nägi teda seal sellegipoolest. Nüüd, mil keegi teda enam rääkima ei sundinud, oli lihtsam nende küsimuste põhjuseid mõista. Candace oli ennast üksikuna tundnud. Ta sai sellest nüüd aru. Miller nägi teda vaimusilmas selle peale silmi pööritamas.

Tund aega hiljem, kui Milleri veri oli napsist üles soojenenud, haaras ta kausitäie päris riisi ja võltsube – pärmi ja seente abil oli võimalik kõike jäljendada, kui enne piisavalt viskit võtta –, avas oma uru ukse ja asus õhtustama, jälgides tasaselt mööda kulgevat liiklusvoolu. Teise vahetuse töölised tulvasid vagunitest metroojaamadesse ja sealt välja tunnelitesse. Kaks korrust allpool elanud lapsed – kaheksa-aastane tüdruk ja tema nelja-aastane vend – tormasid kallistuste, kiljete, vastastikuste süüdistuste ja pisaratega oma isale vastu. Sinine lagi helendas sellelt peegeldunud valguse käes – muutumatult, tardunult, julgustavalt. Läbi tunneli liugles varblane, heljudes kombel, mis Havelocki sõnul Maal polnud võimalik. Miller viskas linnule võltsoa.

Ta püüdis Mao tüdruku peale mõelda, kuid tõtt-õelda temast väga ei hoolinud. Cereze kuritegelike rühmitustega oli midagi toimumas ja see tegi Milleri neetult ärevaks.

See Julie Mao asi? See oli vaid kõrvaletendus.

Kolmas peatükk: Holden

Ligi kaks tervet päeva suure raskuskoormuse all pani Holden põlved, kaela ja selja valutama. Ja pea. Ja isegi ta paganama jalad. Ta oli parajasti Rüütli ukseluugist sisse astumas, kui Naomi süstiku lastiruumist redelit pidi välja ronis. Naomi naeratas talle ja tõstis heakskiidu märgiks pöidla.

„Varapäästemeha on paika lukustatud,“ ütles ta. „Reaktor on soojenemas. Oleme lennuvalmis.“

„Kena.“

„Kas piloodi leidsime?“ päris Naomi.

„Täna on töövahetuses Alex Kamal, nii et tema lendab. Ma oleksin ausalt öeldes Valkat eelistanud. Ta pole nii hea piloot kui Alex, aga ta on vaiksem ja mu pea valutab.“

„Mulle Alex meeldib. Ta on joviaalne,“ vastas Naomi.

„Ma ei tea mida *joviaalne* tähendab, aga kui Alexit, siis on see minu jaoks kurnav.“

Holden suundus redelit pidi üles juhtimisruumi ja kokpitti. Ühe väljalülitatud seinapaneeli mustal läikival pinnal nägi ta selja taga seisva Naomi naerusuise näo peegeldust. Holden ei mõistnud, kuidas piitspeenikesed vöölad suurest raskuskoormusest nii kiiresti toibuda suutsid. Aastakümnete jagu harjutamist ja valikaretust, eeldas ta.

Juhtimisruumis istus ta juhtpuldi taha ja kinnitas end rihmadega turvakoiku külge, mis vaikselt ta kehakujuga ühildus. Poole-g-lisel kiirendusel, millele Ade laeva viimasel lõigul seadis, oli vahust koiku isegi mugav. Holden oiatas kergelt. Puldil asuvad plastikust ja metallist lülitid, mis olid loodud vastu pidama ülisuurtele raskuskoormustele ja sadadele kasutusaastatele, tõid alla vajutamisel kuuldavale terava plöksatuse. Rüütel vastas sellele riviäie tehnoseisundi näiturite helendama löömise ja vaevukuuldava sumina.

Paari minuti pärast nägi Holden üle õla lähenemas Alex Kamali hõrenevaid musti juukseid ja ta ümarat lustlikku nägu, mille tumepruuni nahka ei olnud isegi aastatepikkune laevaelu suutnud kahvatuks muuta. Marsil üles kasvanud Alexi keha oli jämedam kui vöölastel. Holdeniga võrreldes oli Alex küll sale, kuid sellele vaatamata liibus ta lennuülikond tihedalt ta üha ümarduva talje vastu. Ta teenis kunagi Marsi kosmosevägedes piloodina, kuid oli nüüdseks ilmselgelt sõjaväelase füüsilise vormi hoidmisest lahti öelnud.

„Haudi, ülem,“ tervitas Alex Holdenit venitatud häälel. See Marineri oru elanikele omane vana metsiku lääne kõnelaad käis Holdenile pinda. Maal ei olnud kauboisid juba sadu

aastaid elanud ja Marsil ei leidunud ühteainsatki rohuliblet, mis polnud kupli alla peidetud, ega hobust, mis polnud loomaaeda pistetud. Marineri oru olid asustanud idaindialased, hiinlased ja väike salk teksaslasi. Viimaste venivhäälsus osutus nakkavaks. Tänapäevaks oli see küljes neil kõigil. „Kuis meie vanal sõjaratsul läheb?“

„Senini libedasti. Meil on lennuplaani vaja. Ade jätab meid suhtelisse paigalseisu täpselt...“ – Holden kontrollis ajalugemist – „neljakümne sekundi pärast, nii et tee käbe. Ma tahan teele, tööle ja Cantiga tagasi Cereze suunas liikuma saada, enne kui ta roostetama hakkab.“

„Selge,“ vastas Alex ja ronis üles Rüütli kokpiti.

Holdeni kõrvaklappides kõlas plöksatus. Seejärel lausus Naomi hääle: „Amos ja Shed on pardal. Oleme siin valmis.“

„Täna. Ootan veel Alexilt lennuinfot, seejärel lendame välja.“

Nad moodustasid täpselt miinimummeeskonna: Holden meeskonnajuhina, Alex nende sinna ja tagasi lennutamiseks, Shed võimalike ellujääjate ravimiseks, Naomi ja Amos varapäästeks, kui ellujääjaid pole.

Üsna pea hüüdis Alex ülevalt: „Okei, boss. Reis kestab teekannukahinal umbes neli tundi. Massi kogukulu: ligikaudu kolmkümmend protsenti, aga paak on meil täis. Missiooni koguaeg: üksteist tundi.“

„Selge. Täna, Alex,“ ütles Holden.

Teekannukahinal tähendas kosmoseväelaste slängis lendu manööverduspõtkurite abil, mis kasutasid reaktiivmassina ülekuumendatud auru. Rüütli sünteesileegitsa kasutamine oleks olnud Canterburyle niivõrd lähedal ohtlik ja nõnda lühikesel teekonnal raiskav. Leegitsad olid tuumasünteesimootorid, mis olid Epsteini-ajamist vanemad ja vähetõhusamad.

„Palun luba kuurist väljuda,“ lausus Holden ja lülitas sidesüsteemi süstiku siseliinilt ümber Canterbury sillale. „Holden siinpool. Rüütel on lennuks valmis.“

„Olgu, Jim, lase käia,“ vastas McDowell. „Ade peatab kohe laeva. Olge te lapsukesed seal ettevaatlikud. See süstik on kallid ja ma olen Naomist alati veidi sisse võetud olnud.“

„Selge, kapten,“ ütles Holden. Ta lülitas raadio tagasi siseliinile ja avas ühenduse Alexiga. „Lase käia, pane meid teele.“

Holden nõjatus toolis tagasi ja kuulas Canterbury nagisemist viimaste manöövrivate käes – laeva kere teras ja keraamilised detailid tegid sama valju ja kurjakuulutavat häälet kui

purjelaevade puitplangud. Või maalase liigesed pärast lendu suure raskuskoormuse all. Holden tundis hetkeks laevale kaasa.

Tegelikult nad muidugi seisma ei jäänud. Kosmoses ei jäänud miski päriselt seisma, vaid ühildus lihtsalt mõne teise keha orbiidiga. Nüüd järgnesid nad asteroidile CA-2216862 selle tuhande aasta pikkusel rõõmsal rännakul ümber päikese.

Ade näitas neile rohelist tuld ja Holden tühjendas angaari õhust ning avas selle ukсед. Alex juhtis süstiku sadamast ülekuumendatud auru valgetel jugadel välja.

Nad asusid Scopulit otsima.

*

CA-2216862 oli poole kilomeetrise läbimõõduga kivikamakas, mis oli Vööst eemale triivunud ning mida oli seejärel ringi sikutanud Jupiteri määratu raskusjõud. Lõpuks oli ta paika loksunud orbiidile ümber päikese Jupiteri ja Vöö vahele, mis oli isegi kosmoloogilises mõistes tühermaa.

Scopuli nägemine ettevaatlikult asteroidi külje alla pargituna, nii et laeva hoidis paigal vaid rahnu enda imeväike raskusjõud, ajas Holdenil judina ihule. Isegi pimesi, ilma igasuguste riistadeta lennates, oli tõenäosus sellise objekti otsa sattuda kaduvväike. See oli poole kilomeetri laiune teetõke mitme miljoni kilomeetrise läbimõõduga kiirteel. Scopuli ei olnud sinna kogemata sattunud. Ta kratsis oma kuklal püsti tõusnud karvu.

„Alex, jäta meid kahe kilomeetri kaugusele,“ ütles Holden. „Naomi, mida sa mulle selle laeva kohta öelda oskad?“

„Kerekuju vastab registriandmetele. See on kahtlemata Scopuli. Elektromagnetilist ega infrapunakiirgust pole. Ainult see hädasignaali. Tundub, et reaktor on välja lülitatud. Tõenäoliselt käsitsi, mitte kahjustuste tõttu, sest radioaktiivset kiirgust ei paista ka olevat,“ vastas Naomi.

Holden uuris Rüütli skoopidelt saadud pilte ning kujutist, mille laev lõi Scopuli kere vastu laserit põrgatades. „Mis see augu moodi asi laeva külgsinas on?“

„Ee,“ vastas Naomi. „Ladari kohaselt on see auk laeva külgsinas.“

Holden kortsutas kulmu. „Olgu, istume hetke paigal ja vaatame ümbruskonna üle. Naomi, kas käsiskoobiga näed midagi?“

„Ei. Ja Canti suure massiiviga seletaks isegi Lunal kive loopivaid põngerjaid. Becca sõnul pole aga kahekümne miljoni kildi raadiuses praegu kedagi,“ ütles Naomi.

Holden toksis sõrmedega tooli käetoel keerukat rütmi ja nihkus istmes ülespoole. Ta tundis palavust, haaras lähima õhuringlusdüüsi ja suunas selle oma näole. Ta pealaelt aurustuv higi pani ta naha kihelema.

Kui koha peal midagigi kahtlast näed, ära hakka jälle kangelast mängima. Pakkige lihtsalt mänguasjad kokku ja tulge tulema. Selline oli Holdenile antud käsk. Ta silmitses pildilt Scopulit, auku laeva külgeinas.

„Hästi,“ lausus ta. „Alex, vii meid veerandi kilomeetri kaugusele ja jäta laev sinna ankrusse. Me sõidame mehaga pardale. Aa, ja hoi a leegits soojas ja töövalmis. Kui sellel laeval midagi vastikut peidus on, tahan võimalikult kiiresti sääred teha ja selja taga kõik räbuks põletada. Selge?“

„Arusaadav, boss. Rüütel on käsu tühistamiseni jätkuhaagirežiimis,“ vastas Alex.

Holden libistas pilgu veel viimast korda üle juhtpuldi, otsides punast hoiatustuld, mis annaks talle loa Canti naasta. Kõik püsis õrna rohelisena. Ta tegi oma rihmapandlad lahti ja lükkas end toolist välja. Ühe jalaga seina vastu tõugates jõudis ta redelini, seejärel haaras selle pulkadest ja laskus pea ees alla.

Meeskonnaalas olid Naomi, Amos ja Shed veel oma turvakoikudes. Holden hoidis redelist kinni ja pööras end ringi, et kaaslasi õigetpidi näha. Nad hakkasid rihmi lahti ühendama.

„Niisiis. Olukord on järgmine. Scopuli sai kuidagi augu kerre ja seejärel jättis keegi ta selle kivi kõrvale hõljuma. Skoopidega me kedagi ümbruskonnast ei tabanud, nii et võib-olla juhtus see juba tükk aega tagasi ja meeskond on ammu läinud. Naomi, sina juhid varapäästemeha ning meie haagime end kolmekesi kinnituslõõgadega külge ja sõidame küüdiga vrakile. Shed, sina jääd meha juurde, kui me just vigastatuid ei leia, mis ei paista tõenäoline. Mina ja Amos ronime augu kaudu laevale ja vaatame veidi ringi. Kui me midagi vähegi lõksutaolist peaks leidma, tuleme tagasi meha juurde, Naomi viib meid Rüütli peale ja siis teeme kõik vehkat. On küsimusi?“

Amos tõstis oma musklis käsivarre. „Äkki me peaks end relvastama, boss. Juhuks kui pardal veel piraadikesi luusib.“

Holden naeris. „Noh, kui luusib, siis jäid nad oma lennust maha. Aga kui nii end julgemalt tunned, las käia ja otsi endale relv.“

Kui suurel, turskel maalasest mehaanikul relv oli, tundis tegelikult ka tema end julgemalt, kuid seda oli parem mitte välja öelda. Meeskond pidi uskuma, et nende juht tunneb end kindlalt.

Holden avas ohvitseri võtmega relvakapi ja Amos haaras sealt isetõukelisi kuule kasutava suurekaliibrilise automaadi – tagasilöögita relv, mis oli loodud kasutamiseks kaaluta olekus. Vanamoodsad tinapildujad olid küll usaldusväärsemad, kuid kaalutuses kippusid nad lisaks ka manööverduspõtkuritena toimima. Traditsioonilise püstoli tagasilöögi tõukejõust oleks CA-2216862 suurusel rahnul piisanud paokiiruse saavutamiseks.

Edasi suundusid nad lastiruumi, kus neid ootas Naomi munakujuline ämblikutaoliste jalgade ja avatud puuriga meha. Iga selle nelja jala otsas paiknes haarats, mille külge oli ehitatud valik lõike- ja keevitusriistu. Meha tagajalgadega oli võimalik laeva kere või muu pinna külge haakuda, et seejärel esijalgadega parandustöid teha või päästetavat vara väiksemateks tükkideks hakkida.

„Mütsid pähe,“ käskis Holden ning ta meeskonnaliikmed aitasid üksteisel kiivrid skafandri külge kinnitada. Igaüks kontrollis kõigepealt üle enda skafandri ja siis kellegi teise oma. Lastiruumi uste avanemise ajaks oleks nõopide kohendamiseks juba liiga hilja olnud.

Sellal kui Naomi end mehasse sisse seadis, sidusid Amos, Holden ja Shed oma skafandrid lõõgadega selle kokpiti metallist puuri külge. Siis kontrollis Naomi meha üle ja käivitas lülitist lastiruumi õhutsükelduse, misjärel ukсед avanesid. Helid Holdeni skafandris muutusid vaiksemaks – alles jäi vaid õhu sisin ja raadio vaikne kahin. Õhk ta skafandris lõhnas kergelt ravimite järele.

Naomi väljus esimesena, juhtides meha väikeste surulämmastiku jugade abil asteroidi pinna poole, ning teised heljusid kolmemeeetrise lõõgade otsas temaga kaasa. Lennu ajal seiras Holden nende pea kohal hõljuvat Rüütlit – see oli hall piklik ja tahuline klots, mille laiema külje otsa oli kruvitud ajami koonus. Nagu kõige muugi puhul, mille inimkond oli ehitanud kosmoselendudeks, oli Rüütlit luues taotletud tõhusust, mitte silmailu. See muutis Holdeni alati veidi nukraks. Isegi siin kaugel oleks pidanud leiduma kohta esteetilisuse jaoks.

Rüütel näis temast üha kaugenevat, muutudes iga hetkega järjest vaiksemaks, samal ajal kui Holden paigal hõljus. Illusioon purunes, kui ta end asteroidi nägemiseks ümber pööras ja tundis, et nad tohutu hooga selle suunas põrutavad. Ta avas kanali Naomiga rääkimiseks, kuid kuulis teda endamisi ümisevat, mis tähendas, et vähemalt tema muret ei tundnud. Holden ei öelnud midagi, ent jättis raadiokanali avatuks, et Naomi ümismist kuulata.

Lähedalt nähtuna ei paistnudki Scopuli nii halvas seisus olevat. Kui küljel laiuv auk välja arvata, ei olnud laeval kahjustusi näha. Asteroidi otsa see ilmselgelt sõitnud polnud, oli

sellele vaid nii lähedale jäetud, et rahnu mikroraskusjõud tiris laeva vaikselt kaasa. Lähenedes klõpsas Holden kiivri kaamera pilte ja edastas need Canterburyle.

Naomi peatas meha ja jättis nad hõljuma kolme meetri kohale august Scopuli küljes. Amos vilistas skafandrite üldkanalil.

„Torpeedo seda ei teinud, ülem. See oli läbimurdmislaeng. Näete, kuidas metall on äärtest sisse kaardunud? See tähendab, et kumulatiivlaengud kleebiti otse laeva kere külge,“ sõnas Amos.

Lisaks sellele, et ta oli suurepärase mehaanik, oli Amos nende meeskonnas ka see, kes pommkirurgia abil Saturni ümber hõljuvaid jäämägesid käepärasemateks tükkideks murendas. Veel üks põhjus, miks ta Rüütli meeskonda ära kulus.

„Niisiis,“ ütles Holden, „meie sõbrad Scopulil tegid peatuse ja lasid kellelgi oma laeva kerele ronida, sinna läbimurdmislaengu kinnitada, laeva mõra lüüa ja õhu välja lasta. Tundub see kellelegi loogilisena?“

„Ei,“ vastas Naomi. „Üldsegi mitte. Tahad ikka veel sisse ronida?“

Kui koha peal midagigi kahtlast näed, ära hakka jälle kangela mängima. Pakkige lihtsalt mänguasjad kokku ja tulge tulema.

Agas mida ta siis õigupoolest ootas? Loomulikult ei olnud Scopuli töökorras. Loomulikult oli miski valesti läinud. *Kahtlane* oleks olnud see, kui nad midagi kummalist poleks näinud.

„Amos,“ lausus Holden, „hoia oma relv igaks juhuks laskevalmis. Naomi, saad sa meile augu suuremaks uuristada? Ja ole ettevaatlik. Kui midagi valesti tundub olevat, vii meid eemale.“

Naomi liikus mehaga lähemale; lämmastikupahvakud ta selja taga näisid kui valged hõredad hingeõhupilved külmas öös. Meha keevituspõleti lõi leekima: kõigepealt tulipunase, siis valgelt, seejärel siniselt. Meha käed rullusid kosmosevaikuses putukaliku liigutusega lahti ja Naomi asus lõikama. Holden ja Amos laskusid laeva pinnale, magnetsaabastega selle kere külge klammerdudes. Holden tundis jalgades vibratsiooni, kui Naomi tüki laeva keret lahti rebis. Hetk hiljem lülitas Naomi põleti välja ja pritsis augu värskelt lõigatud ääred meha tulesummutusvahenditega üle, et need maha jahutada. Holden tõstis Amosele valmisoleku märgiks pöidla ja laskus ettevaatlikult Scopulisse.

Läbimurdmislaeng oli paigutatud peaaegu täpselt laeva keskossa ja plahvatus oli augu lõõnud kambüüsi. Kui Holden laeva sisemuses maandus ja ta saapad kambüüsi seina külge

kinnitused, tundis ta jalge all krõmpsumas jäätunud toidujääke. Surnukehi silmaulatuses ei paistnud.

„Tule sisse, Amos. Meeskonnaliikmeid veel näha ei ole,“ lausus Holden skafandri raadio kaudu.

Ta astus kõrvale ja mõne hetke pärast hüppaski Amos sisse, paremas käes automaat ja vasakus võimas valgusti. Selle ere valguskiir libises üle hävinud kambüüsi seinte.

„Kuhu enne, ülem?“ päris Amos.

Holden trummeldas ühe käega reie vastu ja mõtles. „Masinaruumi. Ma tahan teada, miks reaktor välja on lülitatud.“

Nad leidsid meeskonnaredeli ja ronisid seda mööda laeva ahtri poole. Kõik rõhkused tekkide vahel olid lahti, mis ei töötanud head. Vaikeseisundis pidanuks nad suletud olema ning seda eriti õhulekkehäire käivitumisel. Fakt, et nad avatud olid, tähendas, et laeval polnud enam ühelgi tekil õhku. Ja seega mitte ühtegi ellujäänut. Mis ei tulnud küll üllatusena, kuid tundus siiski lüüasaamisena. Nad liikusid läbi väikese laeva kiiresti, peatudes selle töökojas. Kallid mootoriosad ja tööriistad olid ikka veel oma koha peal.

„Ilmselt siis polnud röövimine,“ sõnas Amos.

Holden ei öelnud *Aga mis see siis oli?*, ent küsimus jäi sellegipoolest nende vahele õhku rippuma.

Masinaruum oli laitmatus korras, külm ja elutu. Holden ootas, kuni Amos ruumi üle vaatas, vähemalt kümme minutit reaktori ümber hõljudes.

„Keegi viis seiskamistoimingud läbi,“ ütles Amos. „Reaktorit ei peatanud mitte plahvatus, vaid see lülitati hiljem käsitsi välja. Kahjustusi ei ole näha. Pole loogiline. Kui kõik rünnakus surma said, siis kes selle välja lülitas? Ja kui piraadid, siis miks nad laeva endale ei võtnud? Ta on veel täiesti lennukõlbulik.“

„Ja enne voolu välja lülitamist käisid nad veel terve laeva läbi ja avasid iga sisemise rõhkukse. Lasid õhu välja. Ilmselt tahtsid kindlad olla, et keegi polnud peitu pugenud,“ vastas Holden. „Olgu, lähme tagasi üles juhtimisruumi ja vaatame, kas saame arvuti tuuma lahti murda. Võib-olla oskab see öelda, mis juhtus.“

Nad liuglesid meeskonnaredelit mööda tagasi võõri poole ja peatusid üleval juhtimisruumis. Ka see oli kahjustamata ja tühi. Surnukehade täielik puudumine hakkas Holdenit juba rohkem häirima, kui nende leidmine seda oleks suutnud. Ta hõljus paarvuti puldi juurde ja toksas paari klahvi, et näha, ega arvuti ehk varuvoolu peal ei tööta. Paraku ei töötanud.

„Amos, lõika tuum välja. Võtame selle kaasa. Ma lähen uurin sidesüsteeme, äkki õnnestub majakas üles leida.“

Amos liikus arvuti ette ja asus tööriistu välja võtma, neid arvuti kõrvale vaheseinale kinnitades. Töötegemise saateks hakkas ta endamisi roppusi pomisema. See polnud pooltki nii võluv kui Naomi ümisemine, nii et Holden katkestas Amosega raadioühenduse, kuniks ta ise sidepuldini hõljus. Sidesüsteemid olid sama elutud kui ülejäänud laev. Ta leidis laeva majaka.

See polnud aktiveeritud. Neid oli kutsunud miski muu. Holden astus murelikul ilmel tagasi.

Ta seiras enda ümbrust, otsides midagi, mis sinna ei sobinud. Seal, sideoperaatori puldi all teki peal. Väike must karp, mis polnud millegi külge ühendatud.

Holdeni süda jättis löögi vahele. Ta hüüdis Amosele: „Kas see tundub sulle pommi moodi või?“

Amos ei reageerinud. Holden lülitas raadioühenduse uuesti sisse.

„Amos, kas see tundub sulle pommi moodi või?“ Ta osutas tekil seisvale karbile.

Amos jättis arvuti juures töö pooleli ja hõljus Holdeni juurde, seejärel – nii et Holdenil tõusis süda kurku – haaras karbi järsku tekilt pihku ja tõstis selle õhku.

„Eip. See on saatja. Näed?“ Ta hoidis seda Holdeni kiivri ees. „Keegi on sellele lihtsalt aku külge kleepinud. Mida see siin teeb?“

„See ongi meie majakas. Kuramus. Laeva majakas polnudki kunagi sees. Keegi tegi sellest saatjast võltsmajaka ja ühendas selle akuga,“ lausus Holden vaikselt, püüdes paanikat alla suruda.

„Miks keegi seda tegema peaks, boss? See pole ju mingitpidi loogiline.“

„On, kui see tavalistest saatjatest kuidagi erineb,“ vastas Holden.

„Näiteks kuidas?“

„Näiteks kui see leidmisel teise signaali käivitab,“ ütles Holden ja lülitas raadio ümber skafandrite üldkanalile. „Nii, poisid ja tüdrukud, me leidsime midagi kummalist ja teeme nüüd sääred. Kõik kohe tagasi Rüütli ja olge ettevaatlikud, kui—“

Holdeni raadio väliskanal lülitus praginaga sisse ja ta kiivri täitis McDowell'i hääl. „Jim? Meil on vist probleem.“

Neljas peatükk: Miller

Miller oli õhtusöögiga poole peale jõudnud, kui ta uru süsteem siuksus. Ta heitis pilgu lähetuskoodile. Sinine Konn. See oli sadamabaar, mis teenis raha Cereze pideva miljoni mittekodaniku pealt ning mida reklaamiti pea täpse koopiana ühest kuulsast baarist Maal Mumbais, ainult et tegevusloaga prostituutide ja seaduslike narkootikumidega. Miller tõstis suhu veel kahvlitäie seenube ja tsisternaretatud riisi ning vaagis, kas ühendus vastu võtta.

Seda oleksin küll pidanud ette nägema, mõtles ta endamisi.

„Mis on?“ päris ta.

Ekraanil avanes aken. Baari abijuhataja Hasini oli jää värvi silmadega tumedat verd mees. Poolirve ta näol oli närvikahjustuste tulem. Miller oli talle teene teinud, kui Hasini kord ühele tegevusloata prostituudile rumalalt halastanud oli. Sellest ajast saadik olid turvateenistuja ja sadamakõrtsmik teineteisele teenete vastu teeneid osutanud. Inimtsivilisatsiooni mitteametlik hall majandus.

„Su partner on jälle siin,“ ütles Hasini *bhangra*-muusika tukslemise ja ulgumise taustal.

„Tal on vist vilets õhtu. Kas ma peaks teda edasi teenindama?“

„Jah,“ vastas Miller. „Hoia teda rahul umbes... Anna mulle kakskümmend minutit.“

„Ta ei taha rahul olla. Otsib kangesti põhjust just mitte rahul olla.“

„Tee selle leidmine talle raskeks. Ma tulen sinna.“

Hasini noogutas talle oma vigasel irvel irvitades ja katkestas ühenduse. Miller jõllitas oma pooleli jäänud einet, ohkas ja valas toidujäägid prügikasti. Ta ajas endale selga puhta särgi, ent seejärel jäi kõhklema. Sinises Konnas oli alati kuumem kui talle meeldinuks ning ta vihkas pintsaku kandmist. Ta haaras plastikust kompaktpüstoli ja pani selle hoopis pahklule kabuuri. Raskem kätte saada, aga kui asjad nii viltu oleks kiskunud, olnuks ta niikuinii omadega pees.

Õist Cerest polnud päevasest kuidagi võimalik eristada. Kui jaam esimest korda avati, otsustati tulede eredust reguleerida kahekümne nelja tunnise tsüklina, et Maa pöörlemist imiteerida. Teesklus kestis vaid neli kuud, enne kui volikogu sellele lõpu tegi.

Tööülesannete täitmisel oleks Miller laiadest tunnelitest alla sadamatasandile sõitnud elektrikäruga. Kuigi ta tööpäev oli läbi, tundis Miller siiski selle järele kiusatust, ent teda takistas sügavalt juurdunud ebausk. Käruga minnes oleks ta esinenud võmmina ning metrool polnud viga midagi. Miller jalutas lähimasse jaama, uuris rongide saabumisaegu ja istus madalale kivipingile maha. Minuti pärast saabusid umbes Milleri vanune mees ja kõige enam

kolmeaastane tüdruk, kes võtsid istet ta vastas. Tüdrukutirtsu jutuvadin oli mõttetühi ja kiire nagu vigase tihendi vahelt lekkiv õhk, ning isa vastas talle enam-vähem sobivatel hetkedel mõmina ja noogutustega.

Miller ja lapse isa noogutasid teineteisele. Plika sikutas isa varrukast, nõudes talt tähelepanu. Miller silmitses tüdrukut: tumedad silmad, heledad juuksed, sile nahk. Juba praegu oli ta liiga pikk, et teda ekslikult maalaseks pidada – jäsemed pikemad ja peenemad. Ta nahk oli Vöös kasvanud väikelastele omase roosaka varjundiga, mis tuli laste luid ja lihaseid tugevdavast ravimikokteilist. Miller nägi, et tüdruku isa oli ta tähelepanu märganud. Miller naeratas ja noogutas peaga plika poole.

„Kui vana?“ küsis ta.

„Kahe ja poolene,“ vastas isa.

„Hea vanus.“

Isa kehtas õlgu, kuid naeratas.

„Endal ka lapsi on?“

„Ei,“ vastas Miller. „Aga mul on umbes samavanune lahutus.“

Nad kõkutasid koos naerda, justkui see oleks naljakas olnud. Milleri peas ristas Candace käed rinnale ja pööras pilgu kõrvale. Kerge õli ja osooni lõhnaline tuuleiil kuulutas metroorongi saabumist. Miller lasi isal ja lapsel ees rongile astuda ja valis siis endale teise vaguni.

Metroorongi vagunid olid ümarad, loodud evakueeritud käikudesse mahtuma. Aknaid rongis ei olnud. Neist poleks niikuinii muud näha olnud kui kolme sentimeetri kauguselt mööda vihisevat kivi. Selle asemel katsid vagunite seinu ekraanid, millel reklaamiti meelelahutusvoogusid, kommenteeriti siseplaneetide poliitilisi skandaale või pakuti võimalust oma nädalapalk niivõrd uhketes kasiinodes maha mängida, et elu oleks selle võrra hoopis rikkalikumana tundunud. Miller lasi ekraanide eredatel tühjadel värvidel oma silme ees tantsiskleda, nende sisust välja tegemata. Ta uuris mõttes enda probleemi, küll eest, küll tagant, kuid lahendust sellele korrakski otsimata.

See oli lihtne mõtteharjutus – vaadata fakte ilma neile hinnangut andmata. Havelock oli maalane. Havelock oli jälle sadamabaaris kaklust otsimas. Havelock oli ta partner. Väide väite järel, fakt fakti järel, tahk tahu järel. Ta ei püüdnud neid kuidagi ritta seada, et neist siis mingi narratiiv luua – selleks oli hiljem aega küll. Praegu aitas see tal lihtsalt päevased sündmused peast uhta, et siis hetkeolukorrale keskenduda. Selleks ajaks kui rong peatusse jõudis, tundis

Miller end keskendunult. Ta oli seda kirjeldanud kui tervel tallal astumist – kunagi, kui tal oli olnud veel keegi, kellele seda kirjeldada.

Sinine Konn oli puupüsti rahvast täis ning see laudalik kehasoojusküte võimendas veelgi baari võltsi Mumbai temperatuuri ja kunstlikku õhureostust. Tuled sähvisid ja sätendasid pööritust tekitava vaatemänguna. Lauad looklesid ja lainetasid, näides tagantvalgustuse taustal mustastki mustemana. Muusikat oli õhus füüsiliselt tunda – selle tümpsumine tagus keha kui trummi. Hasini, kes seisis keset steroididest turskete ihukaitsjate ja napilt riietatud ettekandjate summa, püüdis kinni Milleri pilgu ja viipas peaga baari tagaotsa suunas. Miller ei vastanud ta žestile; ta pööras vaid ringi ja astus läbi rahvahulga.

Sadamabaarid olid alati ohtlikud. Miller püüdis võimalusel mitte kellegi vastu müksata. Valiku korral komistanuks ta otsa pigem vöölastele kui siseplaneetlastele, ennem naistele kui meestele. Ta näole kerkis püsiv malbe vabanduspalve.

Havelock istus üksinda, lai käsi viskiklaasi ümber mähitud. Kui Miller ta kõrvale maha prantsatas, pööras Havelock näo tema poole, valmis solvuma, ninasõõrmed puhevil ja silmad pungil. Siis joonistus ta näole üllatus. Seejärel midagi rusuva häbi taolist.

„Miller,“ ütles ta. Väljas tunnelis oleks ta häälnud vali kui karjumine. Siin sees aga kostis see vaevu Milleri toolini. „Mida sina siin teed?“

„Urus polnud midagi teha,“ vastas Miller. „Mõtlesin, et tulen kaklema.“

„Täna on selleks hea õhtu,“ lausus Havelock.

Tal oli õigus. Isegi siseplaneetlastele suunatud baarides oli maalasi ja marslasi harva üle kümnnendiku. Kississilmi rahvamassi uurides nägi Miller, et hetkel oli lühikesi jässakaid mehi ja naisi lausa kolmandiku ligi.

„Mõni laev maabus või?“ päris Miller.

„Jah.“

„MMKV?“ küsis ta. Maa-Marsi Koalitsiooniväed peatusid teel Saturnini, Jupiterini ja Vöö jaamadeni sageli Ceresel, ent Miller polnud planeetide suhtelisele asendile piisavalt tähelepanu pööranud, et orbiitide täpset hetkeseisu teada. Havelock raputas pead.

„Mingi Eroselt lahkuva turvakorporatsiooni töölised,“ vastas ta. „Protogen vist.“ Milleri juurde astus ettekandja, kelle nahal siuglesid tätoveeringud ja kelle hambad helendasid ultravioletvalguses. Miller võttis talt joogi vastu, kuigi ta polnud seda tellinud. Gaseeritud vesi.

„Tead,“ lausus Miller Havelockile nõnda lähedale nõjatudes, et ta Millerit ka tavahäälel kuulnud oleks, „pole mingit vahet, kui mitu sa neid perseli lööd. Shaddidile ei hakka sa ikkagi meeldima.“

Havelock põrnitses Millerile tigidalt otsa, viha vaid vaevu ta häbi ja haavumust varjamas.

„See on tõsi,“ ütles Miller.

Havelock tõusis järsult jalule ja tormas ukse poole. Ta püüdis jalgu trampida, kuid hindas Cereze pöörlemisraskusjõudu ja oma vindisust valesti. Ta sammud näisid hoopis hüplemisena. Miller puges klaas peos Havelocki järel läbi rahvasumma, naeratuse ja õlakehitusega partneri trügemisest solvatud baarikülastajaid rahustades.

Sadamaäärsed avalikud tunnelid olid kaetud rasva ja mustuse kihiga, millest õhupesurid ja tööstuslikud puhastusvahendid kunagi päris jagu ei saanud. Havelock astus baarist välja, pea õlgade vahele tõmmatud ja nägu kirtsus, ning tast õhkus viha nagu kuumust. Ent Sinise Konna õhukindlad ukseid sulgusid nende selja taga ja muusika katkes, nagu keegi oleks heli nupust maha keeranud. Suurim oht oli möödas.

„Ma ei ole purjus,“ ütles Havelock liiga valjul häälel.

„Ma pole vastupidist väitnudki.“

„Ja sina,“ sahmas Havelock ümber pöördudes ja süüdistavalt sõrmega Milleri rinda torkides. „Sina ei ole mu lapsehoidja.“

„Jälle tõsi.“

Nad kõndisid koos umbes poole kilomeetri jagu edasi. Eredad LED-tuledega valgustatud sildid viipasid neid kaasa. Bordellid ja lasketiirud, kohvibaarid ja luuleklubid, kasiinod ja võitlusmatšid. Õhk lehkas kuse ja vanaks läinud toidu järele. Havelocki samm hakkas aeglustuma ning ta õlad langesid tasapisi madalamale.

„Ma töötasin Terrytownis mõrvauurijana,“ ütles Havelock. „Siis kolm aastat L-5s paherühmas. On sul aimugi, mida ma seal nägin? Nad vedasid sealt lapsi müügiks – ja mina olin üks kolmest tüübist, kes sellele lõpu tegi. Ma olen hea võmm.“

„Jah, oled küll.“

„Pagana hea.“

„Oled.“

Nad möödusid nuudlirestoranist. Sarkhotellist. Avalikust terminalist, mille ekraanil jooksis tasuta uudistevoode: SIDEPROBLEEMID PHOEBE UURIMISJAAMAS. MÄNG NEW

ANDREAS K TEENIS 4 TUNNIGA 6 MILJONIT DOLLARIT. MARSI JA VÕÖ TITAANILEPING
LUHTUS. Ekraanide valgus helendas Havelocki silme ees, kuid ta pilk oli suunatud kaugusesse.

„Ma olen pagana hea võmm,“ sõnas ta uuesti. Ja siis hetke pärast: „Nii et mida kuradit?“

„Asi ei ole sinus,“ vastas Miller. „Kui inimesed sind vaatavad, ei näe nad Dmitri Havelocki, head võmmi. Nad näevad Maad.“

„See on täis pask. Ma elasin kaheksa aastat orbiidikatel ja Marsil, enne kui siia asusin. Maal töötasin kokku võib-olla ainult kuus kuud.“

„Maa. Marss. Nad ei ole kuigi erinevad,“ lausus Miller.

„Proovi seda marslastele öelda,“ ütles Havelock mõrult naerdes. „Annaksid sulle korralikult molli selle eest.“

„Ma ei mõelnud... Tähendab, jah, kindlasti on neil küllaga erinevusi. Maa vihkab Marssi nende parema laevastiku pärast. Marss Maad suurema pärast. Võib-olla on jalgpall täisraskusjõus parem, võib-olla viletsam. Ma ei tea. Ma tahan ainult seda öelda, et kõik need, kes päikesest nii kaugele on tulnud? Neid see ei huvita. Siit kaugelt võib Maa ja Marsi üheainsa põidlaga kinni katta. Ja...“

„Ja mina siia ei kuulu,“ ütles Havelock.

Nende selja taha jäänud nuudlirestorani ukсед avanesid ja välja astusid neli halli ja rohelist värvi vormides vöölast. Ühel neist oli varrukal VPA poolitatud ringiga sümbol. Milleri keha tõmbus pingule, kuid vöölased ei astunud nende suunas ja Havelock neid ei märganud. Napp pääsemine.

„Ma teadsin,“ lausus Havelock. „Kui ma Tähtheeliksiga lepingu sõlmisin, siis ma teadsin, et pean vaeva nägema, et meeskonda sobitada. Ma arvasin, et see on nii nagu mujalgi. Asud tööpostile ja seejärel sind torgitakse ja tögatakse veidi aega. Aga siis kui näevad, et see sind ei kõiguta, hakkavad omamehena kohtlema. Siin see nii ei käi.“

„Ei käi tõesti,“ vastas Miller.

Havelock raputas pead, sülitas maha ja jõllitas peos olevat viskiklaasi.

„Me panime vist Sinisest Konnast paar klaasi just pihta,“ ütles Havelock.

„Ja me oleme avalikus koridoris lahtise alkoholiga,“ lisas Miller. „Või, noh, sina oled. Mul on gaseeritud vesi.“

Havelock naeris, kuid ta naerus oli kuulda meeleheidet. Kui ta uuesti rääkima hakkas, kostus ta häälest vaid kahetsust.

„Sa arvad, et ma käin siin siseplaneetlastega tüli norimas selleks, et Shaddid ja Ramachandra ja kõik teised must rohkem lugu peaks.“

„Torkas pähe küll.“

„Sa eksid.“

„Olgu,“ vastas Miller. Ta teadis, et ei eksinud.

Havelock tõstis oma viskiklaasi. „Viime need tagasi või?“ päris ta.

„Äkki lähme Hinnatud Hüatsinti?“ küsis Miller vastu. „Ma teen välja.“

Hinnatud Hüatsindi kokteilibaar asus kolm tasandit kõrgemal – piisavalt kaugel, et sadamatasanditelt sinna jalutajaid praktiliselt ei sattunud. Ning see oli võmmibaar. Enamjaolt Tähtheeliksi Turvateenistuse päralt, kuid seda väisasid ka väiksemad korporatiivjõud – Protogen, Pinkwater, Al Abbiq. Miller oli enam kui pool kindel, et oli partneri kriisist päästnud, aga kui ta eksis, oli parem teda omade seas hoida.

Baari sisekujundus oli läbinisti vöölaslik: vanaaegsete laevade klapplauad ja -toolid, mis olid seinte ja lae külge kinnitatud, justkui raskusjõud võinuks iga hetk kaduda. Havisaba ja kuld-nõelkõie taimed – esimese põlvkonna õhutöötluste põhikaup – baari seintel ja laest eraldatud sammastel. Muusika oli piisavalt tasane, et selle taustal vestlust pidada, kuid piisavalt vali, et eravestlused eraviisiliseks jääks. Baari algne omanik, Javier Liu, oli Tycholt pärit ehitusinsener, kes saabus Cerelese suure pööru ajal ja tundis end seal piisavalt hästi, et paikseks jääda. Nüüd pidasid baari tema lapselapsed. Javier III seisis parajasti baarileti taga ja vestis juttu poole pahe- ja kuritarvitusrühmaga. Miller juhtis Havelocki baari tagaosas paikneva laua juurde, teel tuttavatele meestele ja naistele noogutades. Kui Sinises Konnas oli ta käitunud ettevaatlikult ja diplomaatiliselt, siis siin otsustas ta otsekohe maskuliinsuse kasuks. Ka see oli kõigest mask.

„Niisiis,“ lausus Havelock, kui Javieri tütar Kate – neljas põlvkond samas baaris –, Sinise Konna klaasid kandikul, nende laua juurest lahkus. „Mis see ülisalajane eraülesanne on, mille Shaddid sulle kaela sokutas? Või kas närune maalane ei tohi teada?“

„See sind näribki või?“ küsis Miller. „See pole midagi erilist. Mingid aktsionärid kaotasid oma tütre ära ja tahavad nüüd, et mina ta üles otsiks ja koju lennutaks. See on puhas pask.“

„Kõlab rohkem nende leivanumbrina,“ ütles Havelock peaga paherühma seltskonna poole noogutades.

„Tütreste pole alaealine,“ sõnas Miller. „See on inimrööv.“

„Ja sina oled selles vilunud või?“

Miller nõjatus toolil tagasi. Ronitaim nende pea kohal lehvis. Havelock jäi ootama ja Milleril tekkis häiriv tunne, et rollid olid just vahetunud.

„See on mu töö,“ vastas Miller.

„On, aga jutt käib ikkagi täiskasvanud inimesest, või kuidas? Miski ei takistaks teda ju koju minemast, kui ta seda tahaks? Aga vanemad saadavad turvateenistujad ta koju tirima, meeldigu see talle või mitte. See pole enam õiguskaitse. See pole isegi mitte jaama turvatöö. Ainult mingi katkise pere sisene võimumäng.“

Millerile vilksas meelde kõhn tüdruk oma võidusõidupinassi kõrval. Ta lai naeratus.

„Ma ütlesin, et see on puhas pask.“

Kate Liu naasis laua äärde, kandikul kohalik õlle ja klaasitäis viskit. Millerile oli see katkestus teretulnud. Õlu oli temale. Kerge ja rikkalik ning kõigest õrnalt mõrkjas. Pärmseentel ja kääritamisel põhinev toidukeskkond tähendas nüansirikkaid õllesorte.

Havelock ei paistnud oma viskist kuidagi jagu saavat. Miller võttis seda märgina, et ta oli oma joomatuuri osas alla andnud. Ametivendade seltsis ei tundunud läbustamine kunagi kuigi lõbusana.

„Hei, Miller! Havelock!“ hüüdis kellegi tuttav hääl. See oli Yevgeny Cobb mõrvarühmast. Miller viipas ta nende juurde ning jutt pöördus mõrvarühma kiitlemisele ühe eriti vastiku juhtumi lahendamisega. Kolme kuu jagu mürkide allika otsimist oli lõppenud manalamehe naisele kindlustushüvitise täies mahus välja maksmisega ja ühe halli turu prostituudi väljasaatmisega Eroseele.

Õhtu lõpuks vestis Havelock nalju ja lõgistas naerda kõigi teistega. Kui talle aeg-ajalt mõni teravam pilk või kerge pilge suunatigi, ei lasknud ta end sellest kõigutada.

Miller oli parajasti leti juurde uute jookide järele minemas, kui ta terminal silises. Ja siis, järk-järgult, täitis ruumi veel viiekümne silina kõla. Milleril läks südame alt õõnsaks, kui tema ja kõik teised baaris olnud turvateenistujad oma terminalid välja urgitsesid.

Ekraanil oli kapten Shaddid. Ta silmad olid unised ja täis allasurutud raevu – musternäidis võimukast naisest, kelle und oli segatud.

„Daamid ja härrad,“ lausus ta. „Mida iganes te parajasti teete, jätke see pooleli ja liikuge oma tööpostile, kust saate hädaolukorra korraldused. Meil on probleem.“

„Kümne minuti eest võtsime vastu Saturni lähedalt saadetud krüptimata, allkirjastatud sõnumi. Sisu tõepärasust pole meil veel kinnitada õnnestunud, kuid allkiri vastab andmebaasi

võtmetele. Ma peatasin sõnumi leviku, aga võib julgelt oletada, et mõni tõbras laadib selle võrku ja siis läheb umbes viie minutiga viimne põrgu lahti. Kui tsiviilisikute kuuldekauguses olete, lülitage terminal nüüd välja. Kõigi ülejäänute jaoks – olukord on järgmine.“

Shaddid astus kõrvale ja toksas sõrmega süsteemi liidesele. Ekraan läks mustaks. Hetk hiljem ilmusid pildile ühe mehe õlad ja nägu. Ta oli riietatud oranži skafandrisse ilma kiivrita. Maalane, võib-olla varastes kolmekümnendates. Hele nahk, sinised silmad, lühikeseks pügatud juuksed. Juba enne kui ta rääkima hakkas, nägi Miller mehe silmis ja peahoiakus šoki ja raevu märke.

„Minu nimi,“ lausus mees, „on James Holden.“

1. ŽANRIST JA TEOSEST

1.1 Teadusulme, maailmaloo ja tõlge

Teadusulme on küllalt pika ajalooga žanr, mille vorm ja piirid on läbi aegade märgatavalt laienenud ning mida on seetõttu praktiliselt iga teadusulme autor ja teoreetik erinevalt määratlenud. Lühidalt ja kokkuvõtvalt aga võiks teadusulmet ehk nimetada kunstižanriks, milles kujutatakse võimalikke alternatiivseid reaalsusi või tulevikumaailmu, ning mille spekulatsioonid põhinevad eelkõige teaduslikul meetodil. Teadusulme sugemeid võib leida juba muinasaegsetest fantaasiateostest ning selle žanri tegelikuks sünniajaks peetakse üldiselt 16. ja 17. sajandi teaduslikku revolutsiooni, kuid tõelise hoo sai teadusulme sisse alles 20. sajandil ning on tänasel kiirelt muutuval ajal relevantsem kui eales varem.

Seda põhjusel, et teadusulme põhiteemaks on just muutused – teaduse arengust sündinud tehnoloogilised uuendused ja leiutised ning nende mõju ühiskonnale. Teadusulme uurija Darko Suvin (1979: 70) nimetab selliseid süžee alustalaks olevaid uudsusi ladinakeelse terminiga *novum*, ning peab neid teadusulme iseloomulikuimaks jooneks. Ta ütleb, et selline *novum* on teadusulmes nõnda keskne, et sellest lähtub kas kogu või valdava enamuse teose narratiivi loogika (*ibid.*).

Nimetatud muutuste ja uudsuste sügavama käsitlemise tõttu seisab teadusulme seega lahus nn realistlikust kirjandusest. Klaarika Kaldjärv (2007: 51–52) märgib ulmekirjandust laiemalt kommenteerides, et kuigi ka realistliku kirjanduse fiktsionaalsed maailmad on põhimõtteliselt fiktsionaalsed, on ulmekirjandus „tegelikkusega nõrgemini seotud ja peab ennast pidevalt tõestama“. Sama võib kahtlemata väita ka teadusulme kohta. Kaugele tulevikku asetatud või lugejale muidu võõra maailma loomisel peavad autorid pidevalt oma maailma põhjendama ja kehtestama. Teadusulme puhul tähendab see Suvini (1979: 80) sõnul vastava *novumi* usutavaks muutmist teose maailma konkreetse ja põhjaliku tutvustuse läbi. Seetõttu leidub teadusulmekirjanduses nagu muudiski maailmaloomelistes tekstides arvukalt ka näiliselt tühist elementide kirjeldusi, mis aitavad siiski tekstimaailma „ellu tuua“, luues ja täpsustades suhteid lugejale võõraste ja tuttavate nähtuste vahel.

Oluline ei ole siin aga kõigest kirjeldatu ning kirjelduste rohkus, vaid ka selle vorm, see tähendab keel. Esiteks kipub teadusulmekirjanduse keel stiililt olema lihtsam ja otsekohesem kui paljude teiste kirjandusžanride oma. Siin ei ole tegemist aga niivõrd teadusulmekirjanike

poeetilise saamatusega kui jällegi usutavustaotlustega. Just proosaline keel muudab Peter Stockwelli (2000: 50) sõnul fantastilise usutavaks, kuna selline näiliselt neutraalne ja objektiivne keeleregister laenatakse eelkõige loodusteadustelt.

Kuid see ei tähenda veel, et teadusulme tõlkimine oleks oma probleemideta, sest teiseks luuakse teadusulmes uute maailmade kõrvale enamasti ka vastav keel – tehnoloogilisi jm uudusi kirjeldavad uudissõnad ehk neologismid, mille kirjanduslikud funktsioonid piirduvad harva vaid lihtsa nimetamisega. Samuti ei pea neologistlik keel teadusulmes esinema vaid üksiksõnade või väljenditena, sest ka keel ise laiemalt võetakse tihtipeale keskseks uurimisobjektiks. Suuremad ühiskondlikud muutused peegelduvad alati teatud määral keelelistes muutustes, mistõttu kujutatakse Stockwelli (2000: 58) sõnul teadusulmes sageli tänase keele tulevikuna näiteks erinevaid murdeid. Fiktiivsete maailmade tarvis on loodud lausa terveid tehiskeeli.

Eric S. Rabkini (1979: 95) väitel on kõik sellised metalingvistilised võtted teadusulme puhul omal moel seotud tekstimaailma usutavuse tõstmisega. Mängu tuleb keele tihe seotus inimese maailmatajuga. Nii näiteks näib (uudis)sõnade olemasolu millegi uue ja võõra tähistamiseks lugejale justkui ütlevat, et see ongi päris ning sugugi mitte nii võõras. Ja kuigi teadusulme uudiskeelendid on üldjuhul loodud vaid ühe fiktiivse maailma tarvis, jõuavad nad tihti ka üldkeelde. Inglise kultuuriruumis on teadusulmet seetõttu pikka aega tunnistatud olulisima kirjandusvormina uute sõnade toomisel inglise keelde (Delany 2011: 23).

Niisiis võib teadusulme žanri märksõnaks pidada uuenduslikkust – nii keelelist kui mõttelist. Nagu Klaarika Kaldjärv (2007: 58–59) aga märgib, siis tõlke üheks funktsiooniks ongi uuenduste toomine vastuvõtvasse kirjandusse. Darko Suvini (1979: 12) sõnul on teadusulme tänaseks lisaks muutunud „diagnoosiks, hoiatuseks [...], võimalike alternatiivide otsimiseks.“ Tulevikku suunatud pilgu ja avara mõtlemisega kritiseeritakse teadusulmes sageli implitsiitselt inimkonna lühinägelikkust. Leian, et tegemist on mõttemalliga, mida ka meie kultuuriruumis võiks rohkem olla ja mida teadusulme tõlkimine võiks pakkuda.

1.2 Kosmoseoper

Kosmoseoper (ingl. *space opera*) on üks teadusulme paljudest alamžanridest. Kosmoseoperi näol on tegemist kosmosepõhiste seikluslugudega, mida iseloomustavad eelkõige

suurejoonelised kosmoselahingud ja süžee dramaatilisus. Hartwell ja Cramer (2006: 9) märgivad, et teadusulme fännid peavad just kvaliteetset kosmoseooperit tänase teadusulme tooniandvaimaks jooneks. Seda toetab tõik, et aastatel 1982–2002 jagati enim teadusulme- ja fantaasiakirjanduse Hugo auhindu parima romaani eest kosmoseooperi teostele (*ibid.*), ning peale sedagi on žanri read täienenud mitmete tunnustatud romaanidega. Ent kosmoseooperi sünnilugu on märksa tagasihoidlikum.

Esimesi kosmoseooperi teoseid võib leida 1920. aastatest, kuid termin *kosmoseooper* ise tuli väidetavalt käibele 1940ndatel, mil see žanr oli teadusulmes juba tugevalt kanda kinnitanud ja muutunud ka küllalt etteaimatavaks. Termin sündis *seebiooperi* ja nn *suksuooperi* (ingl. *horse opera* – tüüpiliste vesternide) eeskujul ning kosmoseooperiks nimetati algselt just madalakvaliteedilist ja klišeedest kubisevat teadusulmet, milles teaduslikkust leidis vähe, kui üldse. Esimesed kosmoseooperi teosed ilmusid peamiselt Ameerika Ühendriikides ning lühijuttude kujul, ajaviitekirjandusele pühendatud ja odavale paberile trükitud ajakirjades (nn *pulp magazines*), ning nende eesmärk oli eelkõige lugejate meelt lahutada ja algajatele kirjanikele leivaraaha teenida. (Hartwell ja Cramer 2006: 9–10)

Kosmoseooper püsis pikka aega halvustava nimetusena, kuid ajapikku, kui teadusliku täpsuse rõhuasetusega klassikaline ehk nn kõva teadusulme 40ndatel ja 50ndatel domineerivaks muutus, hakkas kosmoseooperi täpne tähendus siiski hägustuma, ja 70ndate alguseks oli tekkinud teatud nostalgia fantastilisema ja vabama teadusulme järele, misjärel hakati leiutama nn uut kosmoseooperit. 70ndate teisel poolel võttis New Yorgi kirjastus Del Rey Books *kosmoseooperi* kasutusele juba ülistava nimetusena, mis seoti peatselt ka George Lucase „Tähtede sõja“ ulmemaailmaga. See oli oluline murdepunkt ning peatselt, 80ndateks oligi kosmoseooper negatiivsed konnotatsioonid kaotanud. (Hartwell ja Cramer 2006: 11–17)

Tänane, uus kosmoseooper on esimeste ajakirjajuttudega võrreldes usutavam, süngem, mitmekülgsem ja kvaliteetsemalt kirjutatud; seda iseloomustab eriti dramaatiline, põnev ja sõjanduslik süžee, milles kaalul on sageli tervete kogukondade või tsivilisatsioonide elu. Tuntuimad uue kosmoseooperi autorid on näiteks Alastair Reynolds, Dan Simmons, Iain Banks, Peter F. Hamilton jt. Nimetatutest on eesti keelde seni tõlgitud mitmeid Reynoldsi ja Simmons'i teoseid.

1.3 James S. A. Corey „Leviathan Wakes“

„Leviathan Wakes“ on 2011. aastal ilmunud romaan ning esimene raamat James S. A. Corey kosmoseooperisarjast „The Expanse“. Tegemist on ühe populaarseima kaasaegse teadusulmesarjaga, mille põhjal hakkas 2015. aasta detsembris jooksmas ka telesari „The Expanse“, ning millest „Leviathan Wakesi“ on nomineeritud nii Hugo kui Locuse kirjandusauhinnale.

„Leviathan Wakesi“ sündmused leiavad ajaliselt aset tänasest paarsada aastat tulevikus, mil inimkonnal on õnnestunud rajada kosmosejaamu läbi suure osa Päikesesüsteemi, kuid misjärele tehnoloogia areng ja kosmoseavastused on mõneti toppama jäänud. Romaanimaailmas seisavad omavahel vastakuti Maa ja koloniseeritud Marsi iseseisvad rahvad ning alles tärkav nn välisplaneetide rahvus, mis koosneb peamiselt asteroidivöö kosmosejaamade elanikest ehk vöölastest (ingl. *Belters*). „Leviathan Wakesi“ jutustus (v.a proloog) on esitatud kahe tegelase vaatepunktist: esiteks Saturni rõngastest jääd tarniva kosmoselaeva Canterbury meeskonnaliige James Holden ja teiseks Cereze kosmosejaamas töötav politseiinspektor Miller, kes satuvad kogu inimkonna eksistentsi ohustava vandenõu keskmesse.

Lisaks tüüpilistele kosmoseooperi ja teadusulme elementidele, on Corey romaanil ka mitmeid *noir*- ja õuduskirjanduse jooni, kuid tegemist pole sugugi vaid meelelahutusliku kirjandusteosega. „Leviathan Wakes“ pakub ühe võimaliku nägemuse inimkonna tulevikust ning romaani ridade vahelt võib välja lugeda sügavat ühiskonnakriitikat maailma tänasele olukorrale – inimkonda iseloomustavad romaanis mitmesaja-aastasest teaduse ja tehnoloogia õitsemisest hoolimata jätkuvalt eelkõige ahnus, lühinägelikkus ja võõraviha, mis ähvardavad lahvatada seninägematuks ühiskondlikuks kriisiks.

James S. A. Corey on pseudonüüm, mille all kirjutavad ühiselt ameeriklased Daniel Abraham ja Ty Franck – kes on seni tegutsenud peamiselt fantaasiakirjanikena –, ning mille taha nad olevat peitunud selleks, et lugejad võiksid kindlad olla, et tegemist on just kosmoseooperi ja mitte mõne muu žanri autoriga (Liptak 2011). Sedagi võib pidada mõnevõrra maailmaloomeliseks võtteks ning maailmaloomes on Abraham ja Franck eriti vilunud – „Leviathan Wakesi“ puhul kiidetakse arvutustes üldjuhul just romaani fiktiivse maailma realistlikkust, detailsust ja kaasahaaravust (nt Newitz 2011; Weimer 2012; Brown 2015).

Lisaks tekstimaailma detailidele ja piisavale teaduslikule truudusele saavutavad Franck ja Abraham nimetatud realistlikkuse ka keeleliste võtetega, spekuloides teatud määral keele

enda arengu üle. Teadusulmele iseloomulike neologismide seas võib „Leviathan Wakesis“ tuvastada erinevaid keeleregistreid – üldkeelseid neologisme ja neologistlikku slängi, millest mõlemat kasutab muuseas ka romaani jutustaja ise, lisades romaanile erilise maailmaloomelise mõõtme, millega muudetakse ka jutustaja osaks tekstimaailmast. Ning vöölastele on autorid loonud lausa oma (inglisekeelse tuumaga) kreoolkeelee, illustreerimaks asteroidivöö kosmosejaamades elavate rahvaste kultuurilist sulandumist ja inimkeele arengut.

Antud töö peaosas vaatlengi lähemalt kõiki nimetatud keelenähtusi: esiteks kuna tegemist on žanrile küllalt iseloomulike ja maailmaloomeliselt keskse tähtsusega keeleloomevõtetega, millega teatud määral puutub kokku ilmselt iga teadusulme tõlkija ning millega hoolimatult ümber käimine ei jää kindlasti märkamata populaarsete teadusulmesarjade pühendunud fännikogukondadele; ja teiseks kuna selliste neologistlike keelenähtuste puhul tõstatub mitmeid keerulisi probleeme ja küsimusi, mida paljude muude žanride tõlkimisel üldjuhul ei esine.

2. UUDISKEELENDED EHK NEOLOGISMID

2.1 Neologismide defineerimine ja liigitamine

Eesti keele seletav sõnaraamat (EKSS) defineerib neologismi järgmiselt: „alles hiljuti käibele tulnud keelend (eriti sõna), uudiskeelend (eriti uudissõna).“ Tegemist on kasuliku lühimääratlusega, mis aga ei ammenda kaugeltki selle keelenähtuse tegelikku keerukust, seda enam et neologismide täpsem piiritlemine varieerub ka keeleteadlaste endi seas.

Kuigi neologismid realiseeruvad tõesti keelendites, st sõnades või sõnaühendites, on nende põhjalikumaks kirjeldamiseks vaja vähemalt sama palju tähelepanu pöörata sellele, mida nad väljendavad, ehk nende taga peituvale mõistele. Eelnevat arvesse võttes peab Peter Newmark (1988: 140) neologismideks nii uusi keelendeid kui ka juba olemasolevaid keelendeid, mida kasutatakse uuel viisil. Selliseid semantilisest nihkest sündinud keeleuudsusi nimetab Peter Stockwell (2000: 109) neoseemideks, eristamaks neid „päris neologismidest“, ja kuigi ühe keele piires võib neoseemia vaatlemine neologismist eraldiseisva nähtusena teatud määral õigustatud olla, siis nagu ka antud töö praktilises osas selgub, tõstatuvad neoseemide tõlkimisel sarnased probleemid, mis uute keelendite puhul, kuna juba olemasolevat keelendit pole neile alati vasteks võimalik seada. Seetõttu võib neoseemiat pigem pidada üheks neologismi alaliigiks.

Selliseid alaliike on erinevatest aspektidest lähtudes võimalik tuvastada mitmeid. Tõlkimise seisukohast võib neist olulisimaiks ehk pidada neologismide jaotust funktsiooni ja saamisviisi alusel, kuna mõlemat tuleb neologistliku tõlkevaste otsimisel või loomisel arvestada ja tihti ka aluseks võtta. Funktsiooni poolest jaotab Maria Teresa Cabré (1999: 206) neologismid osutuslikeks (ingl. *referential*) ja väljenduslikeks (*expressive*), millest osutuslikud neologismid sünnivad Cabré käsitluses vajadusest täita keelelisi lünki, samas kui väljenduslikke neologisme luuakse vastava keele väljendusvõimaluste rikastamiseks. Tõlkevastete otsimisel on viimaste puhul oluline arvestada ka vastavale mõistele juba olemas olevate terminitega, mis võivad tõlkija valikuid nii piirata kui suunata.

Saamisviisi poolest teeb Cabré (1999: 206–207) omakorda vahet neljal erineval neologismi liigil, milleks on vormilised neologismid (tuletised, liitsõnad, fraasid, lühendsõnad), funktsionaalsed neologismid (nt konversiooni teel saadud uudissõnad), semantilised neologismid (ehk eelmainitud neoseemid) ja laenatud neologismid (mis saadakse

tõlkelaenudena). Sõnamoodustusviisid, vastuvõetavad laenuallikad ja sõnade enda vahelised suhted erinevad keeleti loomulikult küll suurel määral ning seetõttu ei ole neologismi saamisviisi matkimine tõlkimisel alati õigustatud, kuid mõningatel juhtudel võib see siiski osutuda kasulikuks ning isegi vajalikuks.

Niisiis on neologisme võimalik liigitada väga mitmeti olenevalt sellest, millise nurga alt neile läheneda, kuid kuidas neid piiritleda? Nagu eespool mainitud, on üheks kriteeriumiks, mille abil neologisme muudest keelenähtustest eristada, vastava keelendi uudsus. Nägime aga, et see uudsus ei pea piirduma keelendi enda kujuga, vaid võib seisneda ka väljendatava mõiste uudsuses, olemasoleva keelendi kasutusviisi uudsuses või ka nende erinevates kombinatsioonides. Uudsus kui selline on aga alati suhteline ning ei saa jääda ainsaks kriteeriumiks, millele toetuda.

Cabré (1999: 205) on neologismide tuvastamiseks välja pakkunud neli kriteeriumit, öeldes, et neologismideks võib pidada keelelisi üksusi:

- 1) mis on tekkinud hiljuti,
- 2) mida ei esine sõnaraamatutes,
- 3) mida iseloomustab semantiline või vormiline ebaühtlus,
- 4) või mida kõnelejad tajuvad neologismidena.

Cabré kriteeriumid kahtlemata täiendavad neologismide määratlemisviise, kuid suhtelisuse ja subjektiivsuse küsimus nendega ei kao, sest selline käsitlus jääks alati sõltuma vastavast sõnaraamatukorpuse valikust ja uudsuse hindaja enda keeletajust. Kuna uudsus on aga siiski neologismidest kui keelenähtusest lahutamatu omadus, peab leppima, et paraku pole neologisme saajaprotsendise selgusega lihtne või isegi võimalik piiritleda.

Sõnaraamatutes esinemise kriteeriumile toetudes peab lisaks arvesse võtma vastava neologismi kohta keelesüsteemis üldiselt. Kui üldkeeles sõnastikes mõnda spetsiifilise valdkonna oskussõna ei esine, ei tähenda see veel, et tegemist oleks uudiskeelendiga. Seega tuleb neologismi oskuskeelsuse kahtluse korral pöörduda ka sobivate oskussõnastike poole. Lisaks ei suuda paljud sõnaraamatud ilmselt tänapäevaste kiirete keelemuutustega alati sammu pidada. Teisel pool skaalat seisavad seevastu aga erinevad internetisõnastikud ja vabalt täiendatavad keelekogud, millesse võib varakult jõuda ka alles tähtsaid keelendeid. See kõik nihutab neologismide tuvastamisel vastutust üha enam tuvastaja enda tajule, kuid ei välista siiski sõnastikke kasuliku abivahendina, vaid nõuab kõigest hoolikamat analüüsi ja korpusevalikut.

Ilukirjanduse seisukohast langeb suure tõenäosusega siiski ära Cabré kolmas kriteerium, kuna semantilisest või vormilisest ebaühtsusest ühe fiktiivse maailma piires tavaliselt kõnelda ei saa – nagu järgmises alapeatükis näeme, taotletakse üldjuhul just vastupidist. Selliste täpsustuste ja mööndustega olen niisiis ka antud töös neologismide tuvastamisel toetunud Cabré pakutud kriteeriumidele.

2.2 Neologismid ilukirjanduses ja teadusulmes

Keeleteaduses tuntakse sellist nähtust nagu juhusõnad ja -keelendid. Need on keelendid, mille kõneleja loob spontaanselt mõne üksiku kõneakti käigus ja tarvis ning mis harilikult edasist kasutust ei leia. Oma piiratuse poolest meenutavad juhukeelendid seega ilukirjanduses loodud neologisme, sest ka need ei levi tavaliselt oma konkreetsest fiktiivsest maailmast kaugemale. Viimaste puhul on aga harva tegemist juhusliku loominguga, mistõttu ei saa neid juhukeelenditega võrdväärseks pidada. Judith Munat (2007: 169) on selliseid kontekstiga seotud uudiskeelendeid (ingl. *novel formations*) kirjeldanud kui keelendeid, mille sisenemist üldkeelde ei piira mitte nende struktuurilised omadused, vaid nende tihe seotus kontekstiga ja vähene või olematu osutuskasulikkus (st praktiline vajadus vastava mõiste tähistamiseks). Kui aga fiktiivne maailm, milles selline keelend esineb, piisavalt populaarsust kogub, laieneb see kontekst oma meediumi piiridest kaugemale, mille tulemusel võivad ka ilukirjanduslikud uudiskeelendid üldkeelde siseneda. Nii on inglise keelde jõudnud näiteks George Orwellilt pärinev *newspeak* ja „Star Treki“ sarjast tuntud *warp drive*.

Veelgi tähtsam erinevus tavaliste ja ilukirjanduslike neologismide vahel on aga viimastele lisanduvad poeetilised funktsioonid. Dagmara Świątek (2012: 159) sõnul mängivad neologismid stilistilise elemendina lugeja jaoks rolli vaimse kujutluspildi loomisel tekstuaalsest maailmast, võides toimida poeetilise esiletõstmisena. Seda võimaldab neologismide ebaharilik keeleline kuju, mis tõmbab endale lugeja tähelepanu (Świątek 2012: 154).

Ilukirjanduses on neologismid eriti levinud teadusulmes, peamiselt tingituna sageli tulevikku asetatud sündmustikust ning uute tehnoloogiate käsitlest. Stockwell (2000: 106–108) märgib, et teadusulmet seostatakse neologismidega niivõrd tihedalt, et teadusulme paroodiates naeruvääristatakse enim just neologismide rohkest ja keerukust selles žanis, kuigi nende tegelik esinemissagedus ei ole üldjuhul väga suur. Siiski möönab ta, et teadusulmes

esineb neologisme rohkem kui nn peavoolukirjanduses ning lisaks ka rohkemate erinevate liikidena (Stockwell 2000: 108).

Teadusulmes omandavad neologismid ka selle žanri omapärast tulenevaid täiendavaid poeetilisi funktsioone. Munati (2007: 163) sõnul on teadusulme neologismide puhul enamjaolt tegemist keeruliste pseudoteaduslike sõnadega, mille eesmärk on muuta tekstimaailm lugejale usutavamaks (andes nime nähtustele, mida lugeja ei tunne) ja samas seda võõrapärastada (rõhutades keelendi enda uudsusega, et ka vastav nähtus on midagi uut). Stockwell (2000: 78) lisab, et neologismid aitavad varjata ka lünki teaduslikes teadmistes. Spekulatiivsele tehnoloogiale vms nähtusele selliselt üldkeelse nime andmine võimaldab kirjanikel viidata nimetatu harilikkusele oma fiktiivses maailmas ning seeläbi vältida nende nähtuste toimimismehhanismide täpsemat kirjeldamist, sest kui millegi jaoks on üldkeeles olemas nimetus, johtub sellest, et nimetatu tagamaad on vähemalt vastava keele kasutajatele iseenesestmõistetavad. Seetõttu ei leia me teadusulmest ka kuigi palju näiteid neologismide eelnimetatud semantilisest või vormilisest ebaühtlusest, kuna see väljendaks harilikkusele risti vastupidist, mis ei välista aga soovi korral ka sellise funktsiooni ära kasutamist.

Neologismide rohkus, moodustusviisid ja (osaliselt sellest tulenevalt) poeetilised funktsioonid võivad teadusulmes varieeruda nii alamžanrite, tekstitüüpide kui autorite enda vahel. Lühijutud näiteks on Stockwelli (2000: 108) sõnul romaanidega võrreldes palju neologismirikkamad, kuna neis on usutava ulmemaailma loomiseks vähem leheruumi. Samuti märgib ta, et näiteks küberpungi žanris, mis on üks teadusulme alamžanr, on eriti levinud suland- ja lühendsõnalised uudiskeelendid, mis ammutavad inspiratsiooni reklaamkeelest ja tehnoloogiatoodetega seotud terminitest, andes tekstile seetõttu teatud tehnokapitalistliku hõngu (Stockwell 2000: 122). Klassikalises ehk nn kõvas teadusulmes, milles rõhk on teaduslikul täpsusel ja usutavusel, seevastu tuletatakse neologisme eelkõige ladina- ja kreekakeelsetest tüvedest, millest on ajalooliselt keelematerjali ammendanud reaalteaduste ja meditsiini valdkond (*ibid.*). Kosmoseooperi žanri puhul sellist ühest tekstiülest teemat tavaliselt leida võimalik ei ole ja pigem tuleb iga neologismiga taotletavat efekti kaaluda eraldi, mis lisab selle žanri tekstide tõlkimisele erilist keerukust.

2.3 Ilukirjanduslike neologismide tõlkimine

Niisiis võivad neologismid ilukirjandustekstides täita erinevaid poeetilisi ja stilistilisi funktsioone. Nagu Świątek (2012: 159) leiab, on seetõttu tõlkijatel oluline need funktsioonid tuvastada ja ülekandes ka taasluua. Ka Newmark (1988: 143) rõhutab ilukirjanduslike neologismide säilitamise vajalikkust sihttekstis, toonitades eriti vastava neologismi morfoloogilise ja kõlalise loomulikkusega arvestamist. Ja kuigi võib jääda mulje (eriti teadusulme paroodiatest), et poeetilised taotlused kõrvale jättes on ilukirjanduslikud neologismid siiski grammatiliselt meelevaldsed ning seega võib nendega tõlkes vabalt ringi käia, ei ole see üldjuhul tõsi. Nii märgib näiteks Munat (2007: 180), et teadusulmekirjanikud rikuvad neologismide loomisel sõnamoodustusreegleid harva ning et sellised uudiskeelendid pole loomult kuidagi ebagrammatilised. Kuna neologismide kasutamise taga seisavad teadusulmes sageli usutavustaotlused, ei tohiks see ka üllatav olla. See tähendab aga, et selleks, et vastav fiktiivne maailm säilitaks oma usutavuse ka tõlkes, peab tõlkija neologismide taasloomisel lisaks lähtetekstist tulenevatele poeetilistele taotlustele arvestama ka sihtkeele sõnamoodustusreeglitega ja terminiloome tavadega, mõnikord nimetatud poeesiat keelenormidele ohvriks tuues.

Eesti keelde tõlkimisel üldiselt aga suuremad poeetilised ohvriannid siiski vajalikud ei ole, sest uute terminite moodustamiseks on meie keeles küllalt palju võimalusi. Sellistest sõnavara rikastamise viisidest eesti keeles toob Tiiu Erelt (2007: 175–227) näiteks välja sõnade ühendamise püsiühendeiks, sõnade liitmise, liidetega (nt *-ik*, *-ur*) tuletuse, pöördtuletuse (ehk seotud tüvest uue tüvisõna saamise), otsetuletuse (ehk tüve kasutamise teises sõnaliigis), vanadele sõnadele uue tähenduse andmise, tehisloome, laenamise ja vanakreeka ning ladina morfeemide kasutamise. Nii et kui mõne lähteteksti neologismi saamismeetod on juba iseenesest tähendusrikas, ei tohiks ka selle jälgendamist tingimata võimatuks pidada.

Kuna teadusulmes mängivad neologismid aga eelkõige rolli maailmaloomes, ei saa tõlkimisel samas liialt ka nende saamisviisidesse takerduda. Igasugune (usutavust taotlev) neologismide moodustamine peaks ennekõike lähtuma terminiloome üldpõhimõtetest, milleks on lühidus, läbipaistvus ja loomulikkus, ning selle käigus tuleks uute terminite ülesehitamisel olemasoleva ainese põhjal eelistada keele tähenduslikke ja dünaamilisi elemente (Talebinejad, Dastjerdi ja Mahmoodi 2012: 168). Selle vastu võivad aga ka kirjanikud ise mõnikord eksida, või ei pruugi nimetatud omadused sõnamoodustusviisi matkimisel lihtsalt tõlkes säilida. Niisiis

peab siinkohal tõlkija ise otsustama, kas parajasti on olulisem maailmaloomelise realismi ja loomulikkuse taotlus või stilistilised küsimused.

Konkreetsete tõlkemeetoditena neologismide taasloomiseks tõlkes esitab näiteks Helge Niska (1998) neli võimalust: tõlkelaen (s.o sõnasõnaline tõlge), tsitaatlaen (s.o algse neologismi otsene kopeerimine) või pärislaen (s.o neologismi kopeerimine kirja pildil ja/või häälduse mugandamisega) ning tehisloome. Võttes siin idealistliku ja ilukirjandusest lähtuva seisukoha, et iga neologism peab olema omal kohal ja omama algsega ligikaudu võrdselt poeetilist mõju, võib tsitaat- või pärislaenu kasutamine mõningal juhul osutada originaali neologismiga võrreldes liiga silmatorkavaks, kuid mõnikord on ka need siiski arvestatavad võimalused. Eelnimetatud idealismi kõrvale heites, mida praktikas tihti suuremal või vähemal määral tegema peab, lisanduvad võimalustena veel ka lihtsad lahtiseletused, väljajätud jms.

Tõlkemeetodite süsteeme on mitmeid ning teadusulme neologismide tõlkimisel kasutatud meetodeid on erinevate tekstide ja süsteemide alusel varasemates magistritöödes uurinud näiteks Marit Lass (2012) Tartu Ülikoolist ja Riikka Kurki (2012) Helsingi Ülikoolist. Seetõttu ei keskendu ma ka antud töö praktilises osas nii väga kasutatud tõlkemeetodite liigitamisele kui tõlke enda sügavamale analüüsile ja oma valikute põhjendamisele.

Järgmisena vaatlen üldkeelsete neologismide tõlkimist James S. A. Corey ulmeromaanis „Leviathan Wakes“. Mahulistel kaalutlustel olen välja toonud vaid probleemsemad ja huvitavamad neologismid, mille olen jaotanud kolme suuremasse kategooriasse tähestikulises järjekorras. Esmalt tutvustan enda mõttekäiku teose neologismide lahtimõtestamisel ja neile tõlkevastete leidmisel/loomisel, misjärel illustreerin neid näitelausetega lähte- ja sihttekstist.

2.4 Neologismide tõlkimine James S. A. Corey romaanis „Leviathan Wakes“

2.4.1 Igapäevaeluga seotud neologismid

1. Belt, Belter

Belt viitab Corey raamatusarjas Jupiteri ja Marsi vahelisele asteroidivööle, millesse inimkond on rajanud mitmeid kosmosejaamu. Täisnimetuse *asteroid belt* asemel öeldakse „Leviathan Wakesis“ läbivalt *Belt*, millega matkitakse ilmselt igapäevaselt kasutatavate sõnade kommet

aja jooksul lüheneda. Seetõttu olen ka tõlkevasteks valinud lühema variandi *Vöö* ja asteroidivöö asukate (*Belter*) kohta kasutanud sõna *vöölane*.

... he'd never gotten used to the long, thin, improbable bones of **Belters**. (lk 9)

... Holden polnud ikka veel **vöölaste** vilaja, peene ja kummalise luustikuga harjunud.

2. *chime, chirp*

Nii nagu tänapäeval telefonid *helisevad*, äratuskellad *tirisevad* ja Twitteris *säutsutakse*, on ka „Leviathan Wakesi“ maailma uutel tehnoloogiatel oma tööhelid, mille puhul on põhimõtteliselt tegemist neoseemide, mitte puhta keeleloomega. Kosmosejaamades paiknevate eluasemete sidesüsteemidel on selliseks tööheliks *chirp*, mida The Free Dictionary (TFD) kirjeldab kui lühikest, katkendlikku ja heledat väikese linnu või putuka häälistsust. Eesti keeles on selliste häälistsuste kohta võimalik öelda nt *siutsuma*, *siuksuma*, *sirtsuma* jne. Iseenesest polegi kuigi oluline, millist siin eelistada – vaste peab olema vaid ebastandardne, et näidata, et ka inimesi ümbritsevad igapäevased helid on muutunud. Antud juhul valisin vähem levinud sõna *siuksuma*, millest peaks selgemalt nähtuma, et tegemist on ebahariliku kasutusega ja kuna häälik *k* annab ehk sõnale ka kellakõlinala lähedasema kõla.

... the system in his hole **chirped**. (lk 37)

... ta uru süsteem **siuksus**.

Chime omakorda kirjeldab arvutite ja nn pihuterminalide sissetulevate kõnede helinaid jms teavitushelisid. *Chime*'i lähim vaste oleks ilmselt *helisema*, kuid viimane on eesti keeles liiga tavaline ja kinnistunud tänaste telefonide kõlasõnavarasse, samas kui *chime* inglise keeles nt telefonihelina kohta üldiselt ei öelda. Ka *kõlisema* poleks kuigi hea variant, sest kõlin on pigem metalne ja sageli isetekkeline heli (nt võtmed kõlisevad taskus jne), samas kui romaanipõhises telesarjas kujutatakse pihuterminalide helinat mõnevõrra mahedama ja „süntetilisena“. Üks selline mahedam heli oleks eesti keeles *silin*, millega kirjeldatakse peamiselt küll vee vulinat vms, kuid mille üks tähendus on siiski ka *tilin* (EKSS), mistõttu otsustasin oma tõlkes just selle kasuks.

Miller was on his way up to the bar for another round when his terminal **chimed**. (lk 45)

Miller oli parajasti leti juurde uute jookide järele minemas, kui ta terminal **silises**.

3. *environment bubble*

Environment bubble tähistab tõenäoliselt kaitsvaid kuppelehitisi muidu elukõlbmatu keskkonnas, nt Marsil elamiseks. Põhimõtteliselt ei jääks arusaamatuks vast ka lihtne otsetõlge: *keskkonnamull*, kuid *mullis* elamisest võivad eesti keeles tekkida eksitavad konnotatsioonid. Teiseks on kõnealused ehitised mõeldud küll kaitsma kogu elukeskkonda, kuid väldiks siin siiski ka sõna *keskkond* kasutamist, kuna see ei väljendaks kuigi selgelt ehitiste tegelikku otstarvet, milleks on inimestele *elamise* võimaldamine. Antud juhul leidsin lahenduse eesti ulmekirjaniku Veiko Belialsi (2013) lühijutust „Kes valvab tuult, ei saa külvata“, milles autor nimetab sarnaseid ehitisi sõnaga *elukuppel*.

... people, supplies, schematics, machines, **environment bubbles**, and hope. (lk 8)

... inimesed, kaubad, skeemid, masinad, **elukuplid** ja lootused.

4. *flick*

Arvutitehnoloogiat on „Leviathan Wakesis“ kujutatud peamiselt puutetundlikel liidestel põhinevana. Sõna *flick* kasutatakse siin neoseemselt sellistel süsteemidel sõrmega vajutamise kohta – ilmselt tänaste hiireklikkide ja -klõpsatuste eeskujul. Kuna eesti keelde on pärislaenuna muu seas juba tulnud sõna *klikkima*, siis on tõenäoline, et sama võib kunagi juhtuda ka *flikkimisega*, kuid samas on meil *klikkimise* jms kõrval siiski olemas ka vastavad omatüvelised sõnad nagu eelmainitud *klõps*. ÕS 2013 ja EKSS märgivad lisaks, et niisugused võõrsõnad on eesti keeles sealjuures ka kõnekeelsemad, mistõttu olen sõna *flick* vasteks valinud siiski omasõna *nipsama*, mis võiks ka harilikus kasutuses olla ehk viimase otseseim vaste.

... **flicking** the files open without particularly looking at them. (lk 24)

... ja **nipsas** järjest faile lahti, neisse pikemalt süvenemata.

5. *semipheromones*

Romaanis räägitakse mitmel korral kosmosejaamade muidu kirbe töödeldud õhu lõhnastamisest erinevate vahenditega, millest üheks on nn *poolferomoonid*. Teaduslikust kirjandusest antud juhul kirjeldatu kohta täpsemat teavet ei õnnestunud leida, kuid eeldan, et viidatud on teatud suguferomoonide kasutamisele afrodisiaakumina. Igaks juhuks otsustasin siiski sõnasõnalise tõlke kasuks, et vaste jääks sama umbmääraseks kui algväljend.

Others opted for floral scents or **semipheromones**. (lk 25)

Teised eelistasid lillearoomi või **poolferomooni**.

6. *vat-grown rice* jt uudistoidud

Samuti on teoses kirjeldatud mitmeid n-ö uudistoite, mis on kosmosekeskkonnast tingituna peamiselt seentel jms põhinevad toiduained, millega matkitakse teisi „ehtsaid“ saadusi. Mainitakse näiteks toite nagu *funga beans* ja *moss whiskey*. Enamikul juhtudel on siingi piisanud otsetõlkest – nimetatutest vastavalt siis *seenoad* ja *samblaviski* –, küll aga mitte keelendi *vat-grown rice* puhul.

Tänapäeval kasutatakse inglise keeles sõna *vat-grown* peamiselt tehisiha ehk laboris loodud liha kohta ja sageli saadab seda teatud negatiivne varjund. *Vat* tähendab inglise keeles suurt mahutit, mida kasutatakse eelkõige vedelike hoiustamiseks (TFD) ja kõnealuses väljendis viidatakse sellega tehiskule, ebalooduslikule masstootmisele – võrdlusena nt kodukasvatatud toitudega. Kirjanik Dan Simmons on oma teadusulmeromaanis „Hyperion“ rääkinud nõnda loodud elunditest ja romaani eestikeelses tõlkes on Mario Kivistik (Simmons 1998: 37) kasutanud selle koha peal sõna *tsisternaretatud*. *Tsistern* kätkeb endas tõesti tööstusliku mahuti mõistet ja kuigi *aretamise* all mõeldakse üldjuhul vaid loomisprotsessi, mitte valmisloodu kasvatamist, ei ole esimest ilma teiseta ja usun, et ka selline veidi laiem kasutus mõtet liigselt ei hägusta. Niisiis olen ühendi *vat-grown rice* muu hulgas ka teatud ühtsuse mõttes tõlkinudki *tsisternaretatud riisina*.

Miller took another forkful of funga beans and **vat-grown rice** ... (lk 37)

Miller tõstis suhu veel kahvlitäie seenube ja **tsisternaretatud riisi** ...

2.4.2 Kosmoselennunduse ja -sõjandusega seotud neologismid

1. *atmosphere-loss alarm*

Antud sõnaühendi all on mõeldud kosmoselaevast õhu lekkimisel käivituvat häiresüsteemi. Esiteks vajab tähelepanu tõik, et inglise keeles kasutatakse sõna *atmosphere* sageli, eriti teadusulmes, ka tähenduses *õhk*. Eestikeelsel *atmosfääril* seda tähendust ei ole ning viimast kasutatakse eelkõige taevakehi ümbritsevate õhkkondade kohta (EKSS). Kuigi võõrkeelsete

juurtega terminite säilitamine võib teadusulme tõlkimisel tunduda ahvatlevana, oleks inglise keele eeskujul atmosfääri tähenduse laiendamine ka õhule siiski nii ekslik kui eksitav.

Teiseks kõneldakse algväljendi puhul küll konkreetset õhu *kaost* (*loss*), mitte *lekkest*, kuid leian, et *õhuleke* kõlab siiski arusaadavamalt ja täpsemalt ning läheb lisaks ilusti kokku ka merendustemaatikaga, millest on kõnealuses romaanis kosmoselaevade kirjeldamisel tohutult sõnavara laenatud. Niisiis kasutasin siin vastena sõna *õhulekkehäire*.

They should all be closed by default, and certainly if the **atmosphere-loss alarm** had sounded. (lk 34)

Vaikeseisundis pidanuks nad suletud olema ning seda eriti **õhulekkehäire** käivitumisel.

2. *atmosphere suit, environment suit, vac(uum) suit*

Ülaltoodud sõnaühendite näol on Corey romaanis tegemist erinevate nimetustega kosmonautide skafandritele. Teadusulmes on sarnaseid nimetusi esinenud veelgi ning üldjuhul kasutatakse neid vabade sünonüümidenä ja mitte spetsiifiliste skafandritüüpide kirjeldamiseks.

Ka Corey teoses ei õnnestunud sellist spetsiifikat tuvastada. Inglisekeelsete väljenditega on ilmselgelt püütud vältida teadatuntud *space suit*'i kasutamist, et uudissõnadega tekitada kujutus ka arengutest selles valdkonnas. Paraku on see üks puhk, kus tõlkes uudissõnalisust säilitada ei õnnestunud. Seda põhjusel, et ingliskeelsed täpsustavad sõnad *atmosphere, environment* ja *vacuum* ei väljenda iseenesest midagi, mida eesti keeles ei kätkeks endas juba termin *skafander* – „mitmesuguste seadmetega varustatud hermeetiline eririietus, mis võimaldab viibida eluks kõlbmatu keskkonnas“ (EKSS), ning mida olen niisiis kõigi vastena kasutanud. Ka tehisloomet pidasin niivõrd täpse termini olemasolul potentsiaalselt liigset segadust külvavaks. Kuna antud juhul on siiski tegemist vaid sõnalise illusiooniga, mis uusi mõisteid teksti ei too, ei pea neologistlikkuse kadu siinkohal ka liiga märgatavaks. Samas peaks tõlkimisel loomulikult silmas pidama, et niisugused kaod väga kuhjuma ei hakkaks.

... using gentle touches to keep herself from bumping into the walls or the **atmosphere suit** she shared the space with. (lk 1)

... hoides ennast õrnade puudutuste abil seinade ja kapis seisva **skafandri** vastu müksamast.

3. *cycle*

Sõnaga *cycle* kirjeldatakse teoses kosmoselaevade ja -jaamade õhulüüside tööprotsessi. Õhulüüside töö jaguneb tsükliteks, milles lüüsi kaudu väljumisel suletakse kõigepealt ukсед, seejärel õhulüüs rõhutustatakse ning siis avatakse välisuks – et lüüsis viibijad ukse kohesel avanemisel koos õhuga välja ei paiskuks – ja sisenemisel vastupidi.

Cycle’it on inglise keeles erinevate tsükliprotsesside kohta verbina kasutatud varemgi, kuid eesti keeles minu teada head vastet ei ole. Seetõttu pidasin pikkade kirjelduste vältimiseks vajalikuks selle luua. Niisiis tuletasin sõnast *tsükel* verbi *tsükeldama* (*tükk – tükeldama* eeskujul) ja vastava tegevuse kohta nimisõna *tsükeldamine/tsükeldus*, mis on loodetavasti siiski piisavalt läbipaistvad terminid, et lugejates nende sõnaraamatutes mitte esinemine segadust ei tekita.

When the airlock **cycle** had finished, the people outside her door walked away. (lk 3)

Kui õhulüüs oli **tsükeldamise** lõpetanud, kõndisid väljas seisnud inimesed minema.

Naomi ... then hit the switch to **cycle** the cargo bay’s atmosphere ... (lk 32)

Siis ... käivitas [Naomi] lülitist lastiruumi **õhutsükelduse** ...

4. *Epstein Drive, fusion drive*

Teadusulmes kasutatakse kosmoselaevu edasi tõukavate mootorite kohta inglise keeles sageli *engine* asemel sõna *drive*, mida üldjuhul *ajamiks* tõlgitakse ja mida olen teinud ka oma tõlkes – sõnakorduste vältimiseks siiski kohati ka *mootorit* kasutades. *Epstein Drive* on Corey teoses fiktiivne ajam, mis sai nime oma leiutajalt, Solomon Epsteinilt – eesti keeles seega *Epsteini-ajam*.

Fusion drive omakorda tähistab tuumasünteesil töötavat ajamit. Sünteesimisprotsesse on küll muidki, kuid olen lähteteksti eeskujul viimaste kohta siiski kasutanud *tuumasünteesiajami* asemel lühemat varianti *sünteesiajam*, sest see on suupärasem, mida suur osa teose keelest taotlebki, ning kontekstist peaks niigi selge olema, mille sünteesiga täpsemalt tegemist on.

Then Solomon Epstein had built his little modified **fusion drive** ... (lk 7)

Siis ehitas Solomon Epstein oma väikese modifitseeritud **sünteesiajami** ...

The **Epstein Drive** hadn't given humanity the stars ... (lk 7)

Epsteini-ajam ei kinkinud inimkonnale kätte küll tähti ...

5. *self-propelled rounds*

Terminit *self-propelled rounds* kasutatakse romaanis kaalutusse keskkonda mõeldud laskemoona kohta, mida ei saada püssitorust välja torus tekkiv plahvatus – mis tõukaks relva kandja vaakumis tagasi – vaid kuulide enda tõukeseadeldis.

Terminit *self-propelled* on varem kasutatud erinevate sõidukite (nt laevade) kohta ja ESTERM pakub sellistel puhkudel vasteks *iseliikuv*. Laskemoona kohta kasutatuna võib *iseliikuvast* aga jääda mulje, et kuulid liiguvad ise sihtmärgini, millele algtekstis paraku kuidagi viidatud ei ole. Soovimatute konnotatsioonide vältimiseks otsustasin niisiis oma tõlke tarvis luua termini *isetõukelised kuulid*, rõhutamaks eelkõige laskemoona iseeneslikku edasitõuget, kuid mis ei välista ka muid võimalikke liikumisi, kui peaks ilmnenema, et neid tõesti mõeldud on.

... Amos took a high-caliber automatic that fired **self-propelled rounds** ... (lk 31-32)

... Amos haaras sealt **isetõukelisi kuule** kasutava suurekalibrilise automaadi ...

2.4.3 Robootika ja sidetehnikaga seotud neologismid

1. *computer core*

Teose tekstist ei tule täpselt välja, mida *computer core*'i all mõeldud on, ja ühendi üldsõnalisusest võib eeldada, et siin ongi tegemist vaid teaduslikke lünki varjava uudisterminiga. Termin *computer core* on varem esinenud ka nt sarjas „Star Trek“, kus selle alla mõeldakse tohutusuurt, mitut kosmoselaeva tekki läbivat keskarvutit, ent Corey romaanis selgub, et tegemist on millegi piisavalt väikesega, et seda ka käes kanda. Niisiis tuleb ka teistest teadusulme teostest tõlkimisel abi otsides säilitada kriitilist meelt.

Nähtavasti kujutab *computer core* siin mingisugust arvuti keskset osa, millele on salvestatud tähtsamad andmed – millele näitelauses püütakse ligi pääseda –, ehk siis tegemist võib olla millegi arvuti kõvaketta või lennuki musta kasti taolisega. Siiski on siin ohutum jääda võimalikult üldsõnaliseks, et valesid tõlgendusi vältida. Sellest ka lihtne vaste: *arvuti tuum*.

“Okay, let’s ... see if we can crack the **computer core**.” (lk 35)

„Olgu, ... vaatame, kas saame **arvuti tuuma** lahti murda.“

2. *force feedback*

Termin *force feedback* on hetkel kasutusel põhiliselt mängukonsoolide jms kohta, mis edastavad kasutajale näiteks videomängudes vastu võetud löögid ja lasud vibratsioonide, helide vms abil, et mängud ka füüsiliselt tajutavaks muuta. Kõnealune tehnoloogia on tasapisi sisenemas ka proteesitööstusesse ning Corey kasutabki terminit neoseemsena jäsemeproteeside kohta, mis võimaldavad kandjal tajuda proteesile mõjuvaid ja proteesi enda avaldatud jõude.

Nendes vähestes eestikeelsetes tootekirjeldustes, mis mängukonsoolide kohta hetkel avaldatud on, on seni kasutatud sõnasõnalist tõlget *jõu tagasiside*. Esiteks ei paista see vaste aga veel juurdunud olevat ja teiseks pole ka täiesti õigustatud. *Tagasiside* on eelkõige küberneetikatermin, millega tähistatakse erinevate süsteemide isereguleerimisprotsesse. EKSS on selle defineerinud kui „süsteemi talitlustulemuste mõju sama süsteemi edasisele talitlusele“, millest antud juhul aga kõnelda ei saa. Seetõttu pidasin vajalikuks kasutada siin tehislõõmet ning tekitasin eelmainitust lühema ja eestikeelsema vaste *jõukoste*, võttes aluseks sõna *kostma* tähenduses *kanduma* või *kajama*, tähistamaks niisiis tehnikat, mis paneb füüsilised jõud läbi proteesi selle kandjani justkui kostuma.

... Paj here’s been signed on long enough to get one with **force feedback**, pressure and temperature sensors, fine-motor software. (lk 10)

... Pajil on teenistust piisavalt, et saaks **jõukoste**, surve- ja temperatuuritajurite ning peenmotoorika tarkvaraga proteesi.

3. *hand terminal*

Hand terminal tähistab Corey sarjas väikseid ja õhukesti käes kantavaid arvuteid, mis paistavad olevat edasiarendus nutitelefonidest. Kaalusin esialgu *käsiterminalide* või *käsiarvutite* vms kasutamist, kuid kuna nad mahtuvat teose maailmas tõesti pihku, võtsin lõpuks siiski eeskujuks sõna *pihuarvuti* ja tõlkisin *hand terminal*’i *pihuterminali*.

Miller pressed his fingertips onto the screen of his **hand terminal**. (lk 23)

Ta vajutas sõrmeotstega oma **pihuterminali** ekraanile.

4. *narrow-beam transfer*

Narrow-beam transfer paistab olevat fiktiivne andmeedastustehnoloogia, mis kasutab infoedastuseks kitsast (valgus)kiirt. Tõenäoliselt on see motiveeritud kitsas- ja lairibaühendustest (ingl. *narrowband* ja *broadband*), kuid viimastega seda segi ajada ei tohiks. Ilmsem lahendus oleks ehk jällegi tõlkida see sõna-sõnalt: *kitsaskiirülekanne*. Viimase puhul aga hakkaks segama sõna *kiir* teine tähendus *kiire* ja kuigi kiire see edastus paistab tekstis tõesti olevat, näiks see siiski vastanduvat mingile aeglasele ülekandele, millele aga kuskil viiteid ei esine. Seetõttu tõlkisin antud ühendis sõna *beam* kui *vihk*, mille üks tähendus on EKSS järgi: „ühel allikast lähtuvad valguskiired, valguskiirte kimp“.

Miller ... accepted the **narrow-beam transfer**. (lk 23)

Miller ... võttis kaptenilt **kitsasvihkülekande** vastu.

5. *spool*

Sõna *spool* põhitähendus on inglise keeles *pool* ehk silinder, millele keritakse lõng, traat vms, ja verbina selline kerimine ise. Corey raamatusarjas on *spool* aga metafoorne termin vastavalt kas arvutiekraanil jooksvate, üha täienevate andmejadade kohta või verbina sellise andmete kuvamise kohta. Niisiis oli tõlkes vaja leida vaste, mida saaks kasutada nii verbi kui nimisõnana – ja mistõttu vaid nimisõnana esinev *pool* ei sobinud – ning mis oleks silmatorkavam kui tavaline *kerimine* vms.

Viimasele sünonüüme otsides jõudsin nõnda verbini *virama*, millel on EKSS järgi kaks tähendust: 1) *ringi käima, keerlema*, 2) *virvendama, värelema*, ja mis peaks küll mõlemad nii eraldi kui koos sobima arvutiekraanil värelevate andmejadade kirjeldamiseks. Nimisõnana kasutasin oma tõlkes tehissõna *vira*, mida eesti keele sõnaraamatutest ei leia, kuid mis õnnestus sama verbi tüvest lihtsasti tuletada ja ei tohiks lugejale ka liiga arusaamatu olla, kuna terviklik ja tuntud verb esineb teoses samamõttelises kontekstis neoseemina veidi enne tuletatud sõna.

... raw logs **spooling** on the right ... (lk 11)

... ning parempoolses ääres **virasid** toorandmelogid.

The **log spool** chimed; she glanced at it ... (lk 11–12)

Logivira silises; Ade tõstis pilgu ekraanile ...

Töö järgmises osas arutlen kõigepealt slängi vormide ja funktsioonide üle keeles ja kirjanduses, seejärel esitlen ja lahkan neologistliku slängi mõistet ning analüüsin neologistliku slängi tõlkimist romaani „Leviathan Wakes“ näitel.

3. SLÄNG JA NEOLOGISTLIK SLÄNG

3.1 Slängi olemus ja piiritlemine

Igas keeles on võimalik tuvastada allkeeli (nt teaduskeel, ilukirjanduskeel jne), mis erinevad omavahel nii sõnavara, stiili kui kasutajaskonna poolest. Üheks selliseks allkeeleks on släng, mida keeleteadlane Connie Eble (1996: 11) nimetab raamatus „Slang and Sociability“ „pidevalt muutuvaks kõnekeelsete sõnade ja fraaside kogumiks, mida kõnelejad kasutavad sotsiaalse identiteedi või ühtsuse loomiseks või tugevdamiseks teatud inimrühma siseselt või ühiskonnas laiemalt mõne trendi või moe piires.“ Ka Robert Moore (2012) peab just slängi sotsiaalselt ühendavat funktsiooni selle olulisimaks jooneks, kuid slängi olemus kindlasti vaid sellega ei piirdu.

Näiteks ei saa eirata ka slängi stilistilist külge, mida võib nimetada madal- või kõnekeelseks. Eble (1996: 20–21) sõnul vähendab slängikasutus alati vestluse ametlikkust, kuid seda mitte grammatilise ebakorrektsuse, vaid üldise sotsiaalse kohatuse tõttu. Seega on släng tihedalt seotud teatud väärtushinnangutega, mis piiravad slängi võimalikke esinemissituatsioone. Tiit Hennoste (2003: 29) leiab, et ainus selge kriteerium, mille alusel slängisõnu üldkeelest eristada, ongi nende kasutuse kitsus.

Sellegipoolest on slängil ka teisi olulisi jooni. Näiteks on slängisõnavara näol enamjaolt tegemist sünonüümidega juba olemasolevaile keelendeile (Eble 1996: 49). Selle taga peitub peamiselt soov kas slängiga kõnematerjali kellegi eest varjata, vastavat mõttevahetust tõhustada (lühendite, suupärasemate keelendite jms abil), või värvikamaks muuta. Sel moel kaasnevad slängiga mitte ainult informatiivsed, vaid ka väljenduslikud kaalutlused – see tähendab mitte ainult mida öelda, vaid ka kuidas seda öelda. Niisiis kannab slängiväljenduse eelistamine üldkeelele alati endas teatud konnotatsioone.

Lisaks eelnimetatutele võib üheks selliseks konnotatsiooniks olla tabude rikkumine ning vastuseis mingile normile või autoriteedile. Selliselt kasutavad Eble (1996: 124) sõnul slängi sageli ühiskonnarühmad, kellel on vähe poliitilist võimu – näiteks noored, sõjaväelased ja vangid. Niisuguse mittestandardse keelekasutusega kehtestatakse oma standard, mis väljendab suhtumist ja suhestumist teistesse ühiskonnarühmadesse.

Niisiis võib slängil olla palju funktsioone, mis ei pea koos esinema, kuid võivad ka seda sageli teha, ning mis ähmastab slängi täpseid piire. Nagu Dumas ja Lighter (1978: 11) väidavad,

siis kuigi slängi olemasolule vastuvaidlejaid ei leidu, on erinevates käsitlustes suuri vahesid selles, mida släng endas täpselt hõlmab ja mida mitte.

Kõnekeelseid väljendeid üldjuhul slängiks ei peeta. Ent Marcel Danesi (2010: 1) sõnul kipuvad siiski paljud värvikamad slängiväljendid aja jooksul kõnekeelde sulanduma. Argikeelsusel pole traditsiooniliselt olnud küll slängiga võrreldavat grupiidentiteeti loovat ja hoidvat funktsiooni ning ta kasutusvõimalused on samuti olnud laiemad, kuid needki tunnused paistavad slängi puhul üha hõrenevat. Eble (1996: 18) näiteks märgib, et massikommunikatsiooni mõjul on slängi kasutajaskond järjest laienemas ning selle seostuvus selgelt piiritletud ühiskonnarühmaga on asendumas üldisema stiili või suhtumise väljendamisega. Seetõttu on nende kahe keelenähtuse vahepealne ala järjest kasvamas.

Mõneti segane võib olla ka slängi suhe madalkeelsusega – vulgarismide, vandesõnadega jms. Släng kindlasti sisaldab teatud vulgarisme ja vandesõnu (Garcarz 2011: 772) ning on eriti rikas erinevate ühiskonnarühmade pihta suunatud halvustavate väljendite poolest (Eble 1996: 50), kuid madalkeelsust tervikuna slängi osaks pidada ei saa. Moore (2012: 23) rõhutab, et släng ja madalkeelsus erinevad juba oma põhifunktsioonilt, milleks esimese puhul on grupisisese lävimise edendamine ning viimase puhul emotsionaalse pinge katartiline leevendamine.

Sõnastikes tuuakse slängi sünonüümidenä sageli välja ka žargoon (ingl. *jargon*), mille kuulumisele slängi hulka leidub lingvistide seas palju vastuväiteid. Tõnu Tender (1994: 294–298) täheldab, et eesti keelde on sõna *žargoon* tulnud vene keelest ning esineb meil tõesti üldjuhul *slängi* sünonüümina – kuigi selle täpne määratlus oleneb rohkem keeleuurijast –, ent ingliskeelne *jargon* tähistab tänapäeval peamiselt teadus- ja ametikeele tehnilisi erialaseid termineid. Antud töös kasutan *žargooni* viimases, ingliskeelsest terminoloogiast pärinevas tähenduses. Eble (1996: 19) nimetab žargooniks ametialast või hobide ja muude tegevustega seotud keelt, rõhutades, et slängiks seda pidada ei saa. Dumas ja Lighter (1978: 13) näevad žargoonina tehnilisi termineid, mida kasutatakse vaid mõistet tähistava keelendina, ning lisavad, et olenemata selliste terminite etümoloogiast ja nende kasutajate sotsiaalsest staatusest, ei ole tegemist slängiga. Adams (2009: 17) täpsustab slängi ja žargooni vahelisi erinevusi, väites, et släng on ühiste huvide, kuid mitte ühiste eesmärkidega inimrühma keel.

Dumas ja Lighteri sõnul hägustab eelnimetatud keelenähtuste erinevuste eiramine slängi mõistet, mistõttu tuleks „tõelist slängi“ eristada kõnekeelsetest väljenditest, žargoonist jm. Nad pakuvad välja ka neli keelelist tunnust, mille alusel seda teha, ning mille võib lühidalt kokku võtta järgnevalt: 1) ametliku või tõsise keele vääriskuse vähendamine, 2) vastava keelendi

kasutaja samastumine teiste selle kasutajatega, kes on ühiskonnas madalama staatusega ja keda peetakse vastutustundetuks, 3) vastava keelendi tabuks peetavus kõrgema staatusega isikute poolt, 4) vastava keelendi eelistamine standardkeelele, et vältida viimase kasutamisega kaasnevat ebamugavust. Vaid keelekasutuse puhul, millel on vähemalt kaks eelnimetatud tunnust, on nende sõnul tegemist tõelise slängiga. (Dumas ja Lighter 1978: 13–16)

Kuigi on palju žargooni, mis taotleb tõesti vaid keelelist efektiivsust ja millel on slängiga laiemalt ühiseid jooni vähe, esineb ka siin halli ala, millega Dumas ja Lighteri käsitus ei arvesta. Adams (2009: 31) möönab näiteks, et ka žargoonis esineb rohkelt keelt, milles on näha slängi üldist mängulisust, värvikust ja sündsusetust. Dumas ja Lighteri kategooriad paistavad neist olevat keskendunud vaid sündsusetusele, eirates slängi mängulist, värvikat ja poeetilist külge. Ka Eble (1996: 19) sõnul võib siiski ühisel alal töötavate inimeste keeles esineda vähemate täpsustatustega keelt, milles rõhk on pigem tunnete, suhtumise ja üksmeele väljendamisel. Seega tuleb jällegi tunnistada, et kuigi kõike ebastandardset keelt slängiks nimetada ei saa, ei ole selge piiri tõmbamine selle vahel, mis on släng ja mis mitte, paraku võimalik, ent mida rohkem esineb eespool nimetatud tunnusjooni, seda kindlamalt võib rääkida tõelisest slängist.

3.2 Ilukirjanduslik släng ja selle tõlkimine

„Esimese Eesti slängi sõnaraamatu“ autor Mai Loog väidab sõnaraamatu eessõnas järgmist:

Ajakirjanduses ja ilukirjanduses on harva esinenud slängi, ka siis, kui stiil seda lausa nõuaks. Põhjuseks on ilmselt siin tugev kirjakeele normipärasuse ja puhtuse eest võitlemise traditsioon ning andunud võitlejate olemasolu. Võitluses on unustatud aga tõsiasi, et kõik inimesed ei ole võrdsed. Kõik ei räägi ühtmoodi. (Loog 1990)

Nimetatud normipärasuse ja puhtuse eest võitlemine on üks paljudest põhjustest, mis muudab slängi tõlkimise keeruliseks probleemiks. Släng on sageli sündsusetu, lausa solvav, mis võib tekitada kiusatuse seda pehmedada või see üldse ära kaotada. Ent slängi kasutamise taga ilukirjanduses peituvad just realistlikkuse taotlused. Sellega rõhutatakse sedasama tõika, et kõik ei räägi ühtmoodi – sündsalt ja pehmet – meeldigu see meile või mitte. Släng tekitab kahtlemata paljudes ilukirjanduse lugejates vastakaid reaktsioone, kuid ka see on enamasti üks slängikasutuse eesmärke – asetada lugeja võõrasse maailma, ebamugavatesse olukordadesse, mille ilustamine vähendaks ometi vastava tekstimaailma mõõtmeid.

Lisaks tekstimaailma keerukusele ja mitmekülgsusele lisamisele, ütleb släng tihti lugejale palju ka seda kasutava tegelase kohta. Hamaida (2007: 5) märgib, et slängikasutus võib ilukirjanduses, näidendites ja filmides olla tegelaskujude identiteedi loomisel ja esitamisel keskse tähtsusega. Perteghella (2002: 45) sõnul asetatakse slängikasutusega vastav tegelane teatud inimrühma ning kindlasse kultuurilisse ja keelelisse keskkonda. Seega püütakse slängiga illustreerida tegelaste omavahelisi suhteid ja hierarhaid, nende ametialaseid kuuluvusi ning üldisi suhtumisi ja hoiakuid. Slängiväljendite kaotamisel tõlkest võib seetõttu kaduma minna tegelaste ja loo sügavamaks mõistmiseks vajalikku teavet.

Ometi kaasneb slängi tõlkimisega alati teatud nihkeid, kuna tegemist on tugevalt kultuuripõhise keelenähtusega ning slängi kasutavad inimrühmad ja nende täpne staatus lähte- ja sihtkeele ühiskonnas ei saagi olla identsed. Öeldakse, et slängi tuleks tõlkida slängiga, kuid võrreldavaid vasteid leidub keelte vahel harva ning seetõttu peetakse sobivate vastete puudumisel parimaks tõlkelahenduseks üldiselt kompenseerimist – sihtkeelsest tekstist välja jäänud slängi korvamist sobivates kohtades mujal tekstis (nt Hamaida 2007; Linder 2000; Ulvydienè ja Abramovaitè 2012). Elisa Mattiello (2007) soovitab slängi tõlkimisel samuti pöörata tähelepanu vastava keelendi „leksikaalsele keerukusele“ ning säilitada võimalusel keelendi semantiline ja pragmaatiline läbipaistmatus, seades vasteks võrdselt mitmetähendusliku ja multifunktsionaalse sõna või väljendi. Just sellist keerukust peab Mattiello (2007: 2) slängi keeltevaheliseks ühistuumaks.

3.3 Neologistlik släng

Neologistlik släng on tinglik nimetus, mille all mõtlen antud töös keelendeid, millel esineb ühtaegu nii eelnevates peatükkides kirjeldatud tavapäraste neologismide kui slängi tunnuseid, ning mille tõlkimine erineb seetõttu mõneti puhaste neologismide ja slängiväljendite tõlkimisest. Tegemist on väheuuritud nähtusega, mida minu teada selgelt piiritletud ei ole. Seda eeldatavasti põhjusel, et enamikes (eelkõige teadusulme) kirjandusteostes kohtab neologistlikku slängi vaid väga üksikute sõnade ja väljendite näol. Romaanis „Leviathan Wakes“ aga leidub sellist keelt märgatavalt rohkem ning see täidab sealjuures mitmeid olulisi tekstilisi ja stilistilisi funktsioone.

Täpsemalt öeldes kujutab neologistlik släng endast neologistlikku keelt, mille puhul on põhjust arvata, et vastavas fiktiivses maailmas on sellise keelega kirjeldatavate mõistete

tähistamiseks olemas ka formaalsem, neutraalsem sõna või väljend. Sellise keelendi eelistamine standardsemale mõne tegelaskuju poolt – nagu släng üldiselt – sisaldab seega vastava tegelase kohta lisateavet, näiteks tema ametialase kuuluvuse, sotsiaalse staatuse, suhtumise jms kohta. Niisiis on neologistliku slängi piirid antud käsitluses mõnevõrra laiemad, kui keeleteaduses omistatakse tavalisele slängile, ning loen selle alla lihtsuse mõttes ka neologistliku madalkeelsuse. Olemuselt on ometi lihtsustatud ka selliste fiktiivsete maailmade enda keelesüsteemid ja sageli pole ebastandardse neologistliku keele täpset kohta kas sellise maailma slängis või kõnekeeles või madalkeelsuses võimalik kindlaks määrata, mistõttu pole lõppkokkuvõttes täpsem käsitlus ka tõlkimise seisukohalt üldjuhul vajalik.

Harilikelt neologismidelt saab neologistlik släng ilukirjanduses kaasa usutavustaotlused. Sellise keelega püüavad fiktiivsete maailmade loojad sageli näidata, et mõni uus tehnoloogia või nähtus on selles maailmas muutunud inimkonna või mõne ühiskonnarühma jaoks sedavõrd igapäevaseks, et on sõnaliselt levinud ka erinevatele keeletesanditele. Kui neologistlik släng viitab aga lugejale juba tuntud nähtustele, võib see illustreerida keele arengut üldiselt. Nii on sageli neologistlike vandesõnadega – näiteks telesarjas „Firefly“ on sõnast *goddamn* saanud *gorram*, „Farscape’i“ tegelased ütlevad *fuck* asemel *frell* jne. Nimetatud väljendid on inglise keeles laialt käibele läinud ka vastavate sarjade fännide seas ja ka seetõttu ei saa neid tõlkes lihtsalt ära kaotada.

Kui tavalise slängi tõlkimisel on kompenseerimine levinud ja sageli ainuvõimalik lahendus, siis neologistliku slängi puhul langeb see võimalus ära. Esiteks loomulikult põhjusel, et sihtkeeles suure tõenäosusega pole sobivat väljendit ees ootamas, ning kui olekski, siis kaoks sellega ära autorite soovitud uudsuse efekt. Teiseks on neologistliku slängi puhul üldjuhul tegemist niivõrd markeeritud keelenähtusega, et oluline on ka selle täpne esinemiskoht tekstis, mistõttu selle taasloomine kuskil mujal võib sõnumit juba moonutada. Küll aga on siingi võimalik rakendada Mattiello (2007) eespool kirjeldatud lähenemist imiteerida tõlkevaste loomisel originaalväljendi keerukust mitmetähenduslikkuse, metafoorsuse jms näol, mis iseloomustab enamjaolt ka neologistlikku slängi.

Samuti tõstatub neologistliku slängi tõlkimisel paratamatult küsimus, kuidas anda puhtkeeleliselt edasi ebastandardsust, hälvimist keelenormist ja neutraalsest väljendusest. Vastuse leiab enamjaolt samast põhjusest, mis pani tõlkija vastava algkeelse väljendi puhul hariliku neologismi asemel kahtlustama just neologistlikku slängi. Sageli on selleks kas

eelmainitud uudne metafoorsus ja mängulisus, ebaharilik ühend muidu tavalistest sõnadest, mille puhul puhtkirjeldavat terminit eeldada ei saa, sõnaraie või muu lühendlik väljendus.

Neologistlikule slängile vastete loomisel võib samuti abi olla sihtkeeles juba olemas olevatest madal- ja kõnekeelsetest väljenditest ja nende häälikulisest ülesehitusest. Näiteks vandesõnades on eesti keeles levinuimateks häälikuteks ilmselt *k*, *p*, *t*, *r* ja *s* (*kurat*, *tõbras*, *raisk*, *persse* jne). Teistes kõnekeelsemates ja ka halvustavates väljendites võib täheldada mõningate kindlate liidete rohkust, näiteks *-kas* (*kambaga kallaleminek* – *kambakas*, *laptop* – *läpakas*) ning *-rd* (*ebard*, *soerd* jne). Analoogia põhjal loodud tõlkekeeles on niisiis nõnda võimalik ära kasutada olemasolevate keeleelementide konnotatsioone.

Järgmisena vaatlen lähemalt neologistliku slängi tõlkimist James S. A. Corey ulmeromaanis „Leviathan Wakes“. Nagu üldkeelsete neologismide peatükis, olen siingi analüüsitava keele jaotanud kolme kategooriasse ning analüüsin oma tõlget samas vormis.

3.4 Neologistliku slängi tõlkimine James S. A. Corey romaanis „Leviathan Wakes“

3.4.1 Igapäevaeluga seotud neologistlik släng

1. *coffin hotel*

Coffin hotel paistab olevat neologistlik släng nn *capsule hotel*’ide ehk kapselhotellide kohta, mis on tänapäeval populaarsust kogumas eelkõige Jaapanis. Kapselhotellide näol on tegemist odavat, kuid minimaalset majutusruumi pakkuvate hotellidega, kus üksteise otsa on justkui riiulina paigutatud tõesti enam-vähem kirstulaadsed ruumid. Romaanis rõhutatakse pidevalt eluruumi nappust ja kallidust kosmoses, mistõttu kapselhotellid paistavadki nõnda levinud olevat, et nende jaoks on tekkinud ka rahvakeelne ja kergelt ironiseeriv nimetus. Tõlkevaste loomisel püüdsin niisiis säilitada võrdlust puusärgiga ja kasutasin sõna *coffin* vastena vanemat, rahvapärasemat sõna *sark*, saades nii vasteks *sarkhotell*.

They walked past a noodle bar. A **coffin hotel**. A public terminal ... (lk 42)

Nad möödusid nuudlirestoranist. **Sarkhotellist**. Avalikust terminalist ...

2. *hole*

Hole on Corey teoses kõnekeelne väljend taevakehade pinnasesse uuristatud kosmosejaamades kasutatavate eluasemete kohta. Kõnealuse väljendi keeleline ebastandardsus seisneb piltlikkuses ja kergelt negatiivsetes konnotatsioonides. Eesti keeles nimetatakse eluasemeid sarnasel moel sageli *urkaks*, kuid viimane esineb üldjuhul tugevalt halvustavas tähenduses. Kuigi teoses ei kujutata elu kosmosejaamadeski kõige paremas valguses, on jaamade eluruumid siiski sisustatud ja varustatud kõrgtehnoloogiliselt ja *urgasteks* neid nimetada ei saa. Pigem on siin kerge huumori ja irooniaga viidatud faktile, et kogu uhke tehnoloogiakihi all on siiski tegemist lihtlabaste aukudega ja tööpäeva lõpus ronivad kõik tagasi oma *urgu*, nagu öeldakse (ingl. *crawl back into one's hole*). Kahtlustades ingliskeelse sõna endagi taga just viimast ütlust, olengi sõna *hole* selles kontekstis tõlkinud kui *urg*.

Havelock's **hole** smelled of baking bread. (lk 25)

Havelocki **urg** lõhnas ahjust tulnud leiva järele.

3. *inner; outer?*

„Leviathan Wakesi“ maailm on laiemalt jaotatud kaheks: siseplaneedid (*inner planets*) ehk Maa ja Marss ning välisplaneedid (*outer planets*) ehk asteroidivöösse ja kaugemale rajatud kosmoseasulad. *Inner* viitab teoses just siseplaneetide elanikele. Väljendi lühendsõnalisuse säilitamiseks kasutasin peatükis 3.3 arutatud järelliidet *-kas* ja lõin nii tõlke tarvis sõna *sisekas*.

Inner'i vastandina pole teoses otseselt küll kasutatud sõna *outers*, ent tõlkesse jõudis siiski ka *välikas* – sedapuhku sõna *outworld* vastena. Viimane pole iseenesest ebastandardne sõna, kuid vastavas kontekstis oli seda paraku keeruline teisiti tõlkida. *Outworld*'i otseseimat vastet *välismaine* võiks antud teose kontekstis nimelt tõlgendada vähemalt kolmel erineval moel: pärit 1) võõrast riigist, 2) mitte planeedilt Maa, või 3) välisplaneetidelt, – millest on mõeldud siiski vaid viimast. *Välikas* võimaldab aga edukalt vältida vääraid tõlgendusi. Lisaks leiab see kasutust vestluses kahe tegelase vahel, kelle keel ongi üldjoontes üsna slängirohke, mistõttu ei pea nimetatud juhul ka mõningast registrimuutust kohatuks – eriti kuna sõna *välikas* olemasolu võib kõnealuse tekstimaailma puhul siiski eeldada.

“Fuck the **Inners**, and fuck their magic Jell-O.” (lk 10)

„Persse mingi need **sisekad** ja nende nõiamöks.“

“Having your **outworld** conversation in front of the Earth guy?” Havelock said. (lk 19)
„Maalase ees oma **välimate** vestluse pidamist,“ lausus Havelock.

4. *orbital*

Orbital on antud juhul kõnekeelne lühend sõnaühendist *orbital station* ehk *orbitaaljaam* (planeedi orbiidil paiknev kosmosejaam). Lihtsaim lahendus oleks lähtekeele eeskujul ka eesti keeles see *orbitaals* lühendada, kuid ei pea seda mõistlikuks, sest *orbitaal* on kinnistunud keemia/füüsika terminina elektronide paiknemispiirkonna kohta. Eesti keele loomuliku arengu üle spekulierides võib ehk eeldada, et kui orbitaaljaamad kunagi meiegi jaoks igapäevaseks saavad, oleks eesti argikeeles neid vast mugavam *orbikateks* kutsuda. Paraku kahtlustan, et sõna *orbikas* võib antud tekstis jääda liiga läbipaistmatuks ja niivõrd kärbitud sõnatüvi võib jätta mulje millestki muust, eriti arvestades varasema keeleloome rohkust antud tõlkes. Seetõttu olen tõlkevaste loomisel viimase tüve siiski säilitanud pikemal kujul ja kasutanud sõna *orbiidikas*, millest peaks selgemalt välja tulema, millega tegemist on.

I was eight years in the **orbitals** and on Mars before I ever shipped out here. (lk 42)

Ma elasin kaheksa aastat **orbiidikatel** ja Marsil, enne kui siia asusin.

5. *scope(s)*

Sõna *scope* – harilikult tuletusliide – esineb teoses eraldiseisva lühendsõnana tähistamaks erinevad vaatlusriistu. OED märgib, et *scope* on mõnikord sedasi esinenud ka tänases inglise keeles, nii et rangelt neologistlikuks väljendiks seda pidada ei saa, kuid sõna esinemissagedus teoses (tõlgitud lõigus neli korda) paistab siiski lugejale ütlevalt, et ilmaruumi seireriistad (teleskoobid jms) on tekstimaailmas muutunud nii levinuks, et nende nimetusi pikalt üldjuhul välja ei lausutagi; ka sõna mõnevõrra laienenud tähendusväli romaanis toetab siiski tõlgendust vähemalt neoseemiast.

Oma tõlke keeleloomes püüdsin üldiselt võimalusel tugineda eestikeelsetele sõnatüvedele, kuid antud juhul ei õnnestunud leida head läbipäistvat tüve, milles säiliks ka lühendsõnalisus. Lisaks kasutatakse tekstis sõna *scope* vähemalt kolme küllalt erineva nähtuse kirjeldamiseks, mistõttu oleks omatüvesid kasutades tõenäoliselt vaja olnud sellele ühele sõnale luua kolm erinevat vastet.

Mitmuslik *scopes* paistab tekstis tähendavat konkreetset kosmoselaevade erinevaid (automatiseeritud) vaatlussüsteeme, samas kui ainsuslik *scope* võib viidata paljudele erinevatele vaatlusriistadele – sellistel juhtudel kasutasin vastena niisiis samuti võõrsõnu *skoobid* ja *skoop*.

With a good **scope**, you could still see his ship ... (lk 7)

Hea **skoobi** abil on veel tänagi võimalik näha ta laeva ...

Holden looked at the pictures they were getting from the Knight's **scopes** ... (lk 30)

Holden uuris Rüütli **skoopidelt** saadud pilte ...

Romaanil põhineva telesarja „The Expanse“ esimeses osas selgub, et ainsusliku *scope*’i all mõeldakse kohati aga ka käsitsi juhitud futuristlikku periskoobilaadset seadet. Lähtetekstis (lk 30) on vastav koht segane – üks tegelane (Holden) vaatab laeva automatiseeritud skoopidelt saadud pilte ja küsib teise (Naomi) käest, kas ta skoobiga midagi näeb – mõeldud on kahte erinevat seadet, kuid kasutatakse ühte sõna, mis külvab lugemisel segadust. Viimase all on mõeldud aga just eelnimetatud käsiseadet, mille olen oma tõlkes niisiis selguse mõttes *käsiskoobiks* nimetanud.

“Anything on the **scope**, Naomi?” (lk 30)

„Naomi, kas **käsiskoobiga** näed midagi?“

6. *the big empty*

The big empty on romaanis kõnekeelne väljend universumiavaruste kohta, mille muudab inglise keeles mõneti ebaharilikuks omadussõna *empty* kasutamine nimisõnana. Nagu näha, koosneb väljend ka väga lihtsatest, lühikestest ja levinud sõnadest.

Antud tõlkes vajas eestikeelne vaste kasutamist vaid sisseütlevas käändes (lähtetekstis fraasina: *into the big empty*), mistõttu oleks selle võinud tõlkida näiteks kui *suurde tühja* või *suurtühja*, kuid püüdsin arvestada ka teiste käänetega, kuna näiteks telesarja „The Expanse“ ühe jao nimi on just „The Big Empty“, mis esineks eesti keeles just nimetavas käändes. Vastav nimetavaline *suurtühi* võiks ilma kontekstita paraku aga sõna *suur* laia tähendus- ja esinemisvälja tõttu segi minna näiteks sõnaga *vanatühi* (ehk *vanakurat*) või näida näpuveana sõnast *suurtükk*. Niisiis kasutasin siin tõlkevastena hoopis liitsõna *avatühi*, mis vastab

ülesehituselt samuti sõnaosade lihtsuse nõudele, kuid mille esimene pool on kasutusel ka põhimõtteliselt samatähenduslikus sõnas *avakosmos* ja mille sisu peaks seetõttu lihtsamini hoomatav olema, jäädes siiski uudseks väljendiks.

... at a marginal percentage of the speed of light, heading out into **the big empty**. (lk 7)

... pisikese killukesega valguse kiirusest **avatühja** põrutamas.

7. *the big spin*

The big spin on sarnane väljend *the big empty*'ga, kuid siin on mõeldud kääbusplaneedi Cerese pöörlema ajamise protsessi sellele tehiskasvatusele tekitamiseks. Antud väljendi puhul tekitab probleeme asjaolu, et eesti keeles on küll mitmeid sõnu pöörlemise enda mõiste jaoks, kuid mitte millegi pöörlema *panemise* tarvis.

Inglise päritolu *spinn* on välistatud, kuna on muus tähenduses kasutusel füüsikaterminina. *Suur pöörlemine* aga oleks veidi pikk ja kõlaks liiga neutraalselt või kirjeldavalt. Ei sobi ka *pööritus*, sest viimane tähendab juba tervislikku ebamugavust. Kasutasin lõpuks vastena ühendit *suur pöörd*. *Pöörd* on iseenesest küll ühekordne pöörak või ümberpöörd (EKSS), kuid *suure pööru* puhul säilib vähemalt teatud kõlaline mängulisus, mis võiks viidata ebastandardsusele, ning täielikku terminoloogilist täpsust olekski kõnekeelsetelt väljenditelt ehk liig oodata.

... a structural engineer from Tycho who'd come out during **the big spin** ... (lk 43)

... Tycholt pärit ehitusinsener, kes saabus Ceresele **suure pööru** ajal ...

3.4.2 Kosmoselennundusega seotud neologistlik släng

1. *atmo-capable*

Antud juhul on *atmo* lühend sõnast *atmosphere* – *atmo-capable* öeldakse teoses nimelt kosmosesõiduki kohta, mis on võimeline lisaks avakosmosele lendama ka planeedi atmosfääris. Väljendit võib pidada neologistlikuks žargooniks – lühendsõnalisus väljendab taaskord keelekasutaja tuttavust kirjeldatud nähtusega ja teatud ühtekuuluvust vestluskaaslasega, kellelt eeldatakse mõistmist ka lühema ja mugavama keelendi kasutamisel. Seetõttu pidasin vajalikuks tõlkeski lühendit säilitada ja kasutasin vastena sõna *atmolennuvõimeline*. Tõlkevastes olen siiski lugejale kirjeldatu mõistmise lihtsustamiseks otsustanud lähtetekstist veidi täpsem olla

(lennu lisamisega), kuid ei usu, et see väike täpsustus siin lühendiga vihjatud ebastandardsust kuidagi vähendab.

“... regs say we need at least one **atmo-capable** shuttle.” (lk 9)

„... eeskirjad nõuavad vähemalt üht **atmolennuvõimelist** süstikut.“

2. *crash couch*

Crash couch tähendab antud teoses kõrgtehnoloogilist turvatooli, mis kaitseb kosmoselaevade meeskonnaliikmeid suure kiirenduse tekitatud raskuskoormuse eest, süstides vajadusel kasutaja teadvusel hoidmiseks ta verre stimulannte jt farmakone.

Tekstis ei ole niisugust leiutist nimetatud küll ühegi teise, ametlikuma nimetusega, kuid alliteratsiooni ja piltlikkuse (*couch* ehk *kušett*) alusel võib siiski eeldada, et *crash couch* ei ole tehniline termin vaid slängilik väljend. Püüdsin seda kõike arvestada ka tõlkevaste loomisel, millena olen kasutanud sõna *turvakoiku*. Alliteratsioon ei ole viimases küll säilinud, kuid argikeelsema elemendiga (*koiku*) peaks siiski tekkima viide ebastandardsusele.

“We’ll need everyone in **crash couches**.” (lk 15)

„Kõiki on **turvakoikudesse** vaja.“

3. *flyin’ teakettle*

Flyin’ teakettle on Corey romaanis kosmosevägedes kasutatav lennundussläng ja tähendab tuumasünteesiajamite ja muude lennusüsteemide asemel kosmoselaevale tõukejõu tekitamiseks ülekuumendatud auru kasutamist. Antud väljendi puhul võrreldakse kosmoselaeva teekannuga, mille tilast väljub auru. Niisiis oli ka tõlkevastes vaja säilitada teatud kujundlikkus.

EKSS ütleb *teekannu* kohta: *teekann kahiseb, suhiseb, viliseb, sumiseb*. Oma tõlke tarvis lõin selle alusel väljendi (*lend*) *teekannukahinal* – säilib piltlikkus (siinpuhul küll visuaalse asemel heliline) ning *kahin* loob *kannuga* hea alliteratiivse ühendi. Alliteratsioon aga on slängis ja kõnekeeles oma mugavuse ja mängulisuse tõttu väga levinud nähtus.

It’ll be about a four-hour trip **flyin’ teakettle**. (lk 29)

Reis kestab **teekannukahinal** umbes neli tundi.

4. *fusion torch*

Kui üldjuhul öeldakse teoses kosmoselaevade tuumasünteesiajamite kohta *fusion drive*, esineb ka nähtavasti kõnekeelsemat väljendit *fusion torch*. Inglisekeelne *torch* tähendab siin tõenäoliselt kas *tõrvikut* või *põletit/leeklampi* ja viitab mootoritest paiskuvale reaktiivmassijoale kujundlikult leegina – taaskord on olulisel kohal teatud piltlikkus.

Inglisekeelne *torch* on küllalt mitmetähenduslik sõna ja paneb lugeja selle täpseks mõistmiseks ilmselt abi otsima kontekstist. Eestikeelne *tõrvik* seevastu tähistab ühte konkreetset mõistet ja võib antud juhul vastena jätta mulje millestki muust – mõnest väiksemast, käes kantavast seadmest. Samuti ei ole tahtnud kasutada *sünteesipõletit* vms, mis tunduks puhtkirjeldava ja mitte ebastandardse vastena, ning kuna sarnaste liitsõnadena on eesti keeles olemas näiteks *bensiinipõletit*, *gaasipõletit* jne, millega viidatakse vastava kütuse põletamisele – tuumasüntees on loomulikult aga protsess, mitte põletatav kütus. Seega otsisin antud juhul abi tehisloomest, et luua sarnaselt piltlik ja üldisem sõna, mis viitaks laiemalt tule või leegi olemasolule – niisiis *sünteesileegits*.

The ... **fusion torch** would be dangerous to use this close to the *Canterbury* ... (lk 29)
... **sünteesileegitsa** kasutamine oleks Canterburyle nii lähedal ohtlik ... olnud.

6. *ice hauler*

Ice hauler’iks nimetatakse teoses rahvakeeli kosmosejaamade tarbeks jääd vedavaid transpordilaevu. Väljend on kergelt halvustava varjundiga ning seda kasutatakse eelkõige laevade viletsat tehnilist seisukorda kirudes. Oma tõlkes olen vastena kasutanud sõna *jääkäru*, kuna *käru* kasutatakse sageli sarnaselt näiteks autode kohta.

Teoses räägitakse lisaks ka pisikestest elektri jõul töötavatest sõiduvahenditest (*electric cart*), mida olen tõlkes nimetanud *elektrikäruks*. Viimasel juhul on aga tegemist pelgalt nimetava sõnaga, mille puhul erilist negatiivset varjundit näha ei ole, kuid ei pea siiski ka siin *käru* kasutamist probleemiks, sest *käru* on eesti keeles kasutatud ka väiksemate sõiduvahendite neutraalse nimetusena – nt *golfikäru*. *Jääkäru* puhul tekib negatiivne või ironiseeriv varjund aga eelkõige kontekstist ja sõna referendi tegelikust olemusest – tohutusuure transpordilaeva pisikeseks *käruks* nimetamine peaks lugejas tekitama kahtlusi just pilkavast väljendusest.

“Comfortable?” he said. “The *Cant*’s a century-old **ice hauler**.” (lk 12)
„Mugav?“ vastas Holden. „*Cant* on sajandivanune **jääkäru**.“

3.4.3 Robootikaga seotud neologistlik släng

1. *salvage mech*

Mech on lühend sõnast *mechanical* ning esineb teadusulmes tihedamini kujul *mecha*. Harilikult mõeldakse teadusulmes *mecha* all suurt kokpitist juhivat sõjarobotit, kuid „Leviathan Wakesi“ *salvage mech* on eelkõige tsiviilotstarbeline ning mõnevõrra väiksem töörobot. Tõlkevaste otsimisel soovisin taaskord säilitada mainitud suupärast lühendsõnalisust.

Eestikeelses vikipeedias on *mecha* tõlgitud kui *mehh*, kuid see on ka ainuke eestikeelne allikas, kust vaste leida õnnestus ja kinnistunuks seda pidada ei saa – ka vastavas artiklis endas kasutatakse mujal tsitaatsõna *mecha*. *Mehh* ise aga hääldub minu arvates esiteks raskepärased ja teiseks on näiteks ÕSis soovitatud (*mecha* aluseks oleva) *mehhaanilise* ja teiste seotud sõnade asemel kasutada ühekordse *h*-ga varianti. Oma tõlkesse olengi seetõttu toonud *mech* vastena eestipärasemalt häälduva sõna *meha*, mida on lisaks võimalik tõlgendada ka asjakohaste juurtega sulandsõnana: *mehhaaniline* + *keha*.

Salvage omakorda tähendab siin rikkis laevalt väärtusliku vara äratoomist. Tegemist on levinud merendusterminiga, mida on „Inglise-eesti meresõnaraamatus“ tõlgitud *varapäästena*. Kõnealune robot ongi mõeldud just hätta sattunud kosmoselaevadelt vara päästmiseks. Niisiis sai antud juhul lõplikuks tõlkevasteks *varapäästemeha*.

“The **salvage mech** is locked down,” she said. (lk 27)

„**Varapäästemeha** on paika lukustatud,“ ütles ta.

Töö järgmises osas arutlen murrete kasutuse üle keeles ja kirjanduses, lahkan murrete tõlkimisvõimalusi, tutvustan tehislike murrete ehk tehisdialektide mõistet ilukirjanduses ning analüüsin romaani „Leviathan Wakes“ vöölaste kreoolkeeles tõlkimist tehisdialektide tõlkimise seisukohast.

4. MURDED JA TEHISDIALEKTID

4.1 Murded, nende funktsioonid ja vormid ilukirjanduses

Lisaks slängile ja teistele allkeeltele on enamikus keeltes olemas ka murded ehk dialektid. Murdeks nimetatakse keele varianti, mis on seotud geograafilise kohaga (regiolekt) ja/või kindla sotsiaalse grupiga (sotsiolekt), ning neid vastandatakse enamjaolt standardsele ehk normikeelele, millest nad erinevad nii grammatiliselt, fonoloogiliselt kui leksikaalselt (Pajusalu et al. 2002: 19–20). Allkeeleks peetakse murdeid põhjusel, et neid ei toeta normikeelega võrreldaval määral riiklikud institutsioonid, mistõttu murded ei oma ka normikeelega samaväärset sotsiaalset prestiiži.

Sellised standardile vastanduvuse ja madalama ühiskondliku/poliitilise staatuse konnotatsioonid kanduvad murrete kasutamisega loomulikult edasi ka ilukirjandustekstidesse ning on Peter Newmarki (1988: 195) sõnul murdekeele peamiseks stilistilisteks funktsioonideks. Nagu Sara Ramos Pinto (2009: 291) märgib, siis kirjanduslike murretega kasutatakse tegelaskujude loomisel teadlikult ära ühiskondlikke stereotüüpe ja lugejate eelarvamusi vastavate keelevormide kõnelejate kohta. See on ka üks põhjuseid miks mõnikord, eriti varasemas kirjanduses, on murdeid kasutatud humoorika efekti saavutamiseks, tõgades vähem haritud ühiskonnaliikmeid, kõrvutades nende keelekasutust prestiižsena normikeelega (Meijer 2012: 24).

Teisalt on aga ilukirjanduslikku murdekeelt võimalik kasutada ka risti vastupidise efekti saavutamiseks. Näiteks võib murdekasutust näha vastava keele ja selle kõnelejate identiteedi ainulaadsusele rõhumisena (Beal 2006: 536). Sellisel juhul oodatakse lugejatelt keele ja identiteedi tiheda seotuse mõistmist. Lisaks võivad kirjandusliku murdekasutuse taga olla ka sotsiaalse kriitika taotlused. Näiteks Milton M. Azevedo (2002: 510) sõnul „seavad kirjanduslikud dialektid implitsiitselt küsimuse alla keelelise normativismi taga seisva purismi, andes hääle sotsiaalselt marginaalsetele tegelastele.“

Lisaks sellistele poliitilistele eesmärkidele mängivad kahtlemata rolli ka realismitaotlused. Piirkondlike ja sotsiaalsete keeleerinevuste kujutamiseks kirjanduses imiteeritakse tegelikkust ja näidatakse lugejale ühiskonna erinevaid tahke. Kuigi ilukirjanduses on paratamatult murrete (nagu teistegi kirjanduslike keelekihistuste) kujutamisel enamjaolt tegemist lihtsustusega keelelisest reaalsusest, lisab see siiski fiktiivsetele maailmadele

keerukust ja mitmetasandilisust. Erinevate keelevormide esinemine tekstis paneb lugeja mõtlema mitte ainult öeldu sisule vaid ka selle vormile.

Ilukirjanduslike murrete eelmainitud lihtsustatus tuleneb eelkõige praktilistest kaalutlustest. Keeleteaduslik täpsus pole soovitud efekti saavutamiseks sageli lihtsalt vajalik ning võib teinekord lugejale isegi takistuseks osutuda. Seetõttu võivad sama keelemurde täpsed esinemisvormid erinevate autorite tekstides oluliselt erineda, kuna ilukirjanduslike dialektide eesmärk pole mitte tegelikku kõnet täpselt kopeerida, vaid kõigest ligikaudselt jäljendada, rõhutades ja tõstes esile ainult selle valitud jooni (Azevedo 2002: 510).

Selliseks murrete kujutamiseks on ilukirjanduses võimalik kasutada mitmeid võtteid, mida sageli omavahel kombineeritakse. Nimetatud võtete aluseks on samad tasandid, mille poolest murded erinevad standardkeelest – st grammatika, fonoloogia ja sõnavara. Neist murde grammatika ja sõnavara (korrektne) kasutamine nõuab sageli aga sügavamaid keeleteadmisi, mistõttu piirduakse tihti vaid häälduslike omapärade kujutamisega ebastandardse kirja pildi kaudu. Ka see võib loomulikult olla põhjalikum ja täpsem, kuid häälduse tasandil leidub kirjanduslikult ka lihtsamaid väljapääse. Ingliskeelsetes murdetekstides on näiteks küllalt levinud nn silmadialekt (*eye dialect*), mille puhul on põhimõtteliselt tegemist sõnade tahtliku valesti kirjutamisega, mis tegelikult ei peegelda mingisugust häälduslikku erinevust, vaid tõstab kellegi kõne lihtsalt teiste seast esile (nt inglise keeles *says* asemel *sez* kasutamine). Samuti võidakse dialekti kujutada kiirele suulisele kõnele omaste häälikukadude abil (nt *and* -> *an*; *because* -> *'cause*). Kuigi viimast nähtust võib esineda praktiliselt iga keelekasutaja kõnes, juhitakse kirjanduses sellega sageli just tähelepanu standardsest erinevatele kõnevormidele (Beal 2006: 533).

4.2 Ilukirjanduslike murrete tõlkimine

Kui slängi tõlkimisel, nagu eelmises peatükis nägime, on kahe keele vahel sageli raske leida võrreldavaid ühiskonnarühmi, kelle keelekasutust vastavusse viia, siis murrete puhul on probleem eriti terav. David Horton (1998: 427) märgib, et niisuguse ebastandardse keele puhul on tõlketeaduses ekvivalentsist võimatu rääkida. Peter Newmark (1988: 194) möönab, et dialektide tõlkimisel läheb alati midagi kaduma, ning Kersti Unt (2014: 84) tunnistab, et „[dialekti jt] eriliste keelekihistuste tõlkimisel jääb lõpptulemus nii või teisiti küsitavaks.“

Kuid see ei tähenda, et tegemist oleks täiesti võimatu ülesandega. Lõppkokkuvõttes oleneb kõik autori taotlustest. Näiteks kui ilukirjanduslik tekst on kirjutatud murdes teiste murde kõnelejate jaoks või põhjusel, et autor standardkeelt ei valda, võib murret tõenäoliselt pidada vaid puhtalt kommunikatiivseks vahendiks ja tõlkidagi seda normikeelde. Probleemid tekivad juhul, kui terve tekst siiski ei ole murdes ja/või lisanduvad stilistilised eesmärgid. Sellisel juhul vajavad normikeelest erinevad keelevormid eraldi markeerimist.

Selleks on mitmeid võimalusi, kuid üldiselt nõustutakse, et kultuurilise võrreldamatuse tõttu murret murdeks ei tõlgita, kuna sellega võivad tekkida soovimatud tagajärjed, näiteks ebaloogilisused või vajadus ka ülejäänud teksti kultuurilisi elemente kodustama ja ümber tõstma hakata (Hatim ja Mason 1990: 41; Horton 1998: 418; Unt 2014: 85).

Eesti keeles on murrete markeerimiseks Undi (2014: 85) sõnul enamasti kasutatud segatüüpi võtteid: *-nd-lõppu (tulnd, teind)*, *pole* asemel *põle*, muid kõnekeelsemaid elemente, arhailisi sõnu ja murdevorme. Ka ingliskeelsetes käsitlustes peetakse üldiselt parimaks lahenduseks niisuguse piirkonnaülese segavariandi kasutamist, milles lähevad küll kaotsi teatud nüansid, kuid millega on võimalik säilitada mõningane markeeritus (nt Horton 1998: 429; Perteghella 2002: 46–47).

Kui mõnikord on autori isikliku murdestiili edasiandmiseks teatud määral võimalik eeskuju võtta ka lähtekeelse murdekõne üldisest ülesehitusest, hoiatab Unt (2014: 85) siiski, et eesti keelde ei tohiks võõrkeeltest proovida üle tuua keelepetsiifilisi murdeelemente, mille järgi siis eestikeelseid sõnu „väänata“. See tähendab, et esmatähtis – nagu tõlkes üldiselt –, on siiski sihtkeele tavade ja normide järgimine. Ka markeeritud keelekasutus, nagu seda on murded, peab olema loomulik.

4.3 Romaani „Leviathan Wakes“ vöölaste kreoolkeel tehisdialektina

Teadusulme- ja fantaasiaromaanides, kus maailmaloomes on kesksel kohal, on tehiskeeled küllalt levinud nähtus – näiteks klingoni keel ulmesarjas „Star Trek“ või dothraki keel George R. R. Martini fantaasiasarjas „A Song of Ice and Fire“. Kuigi sageli esitatakse neid iseseisvate väljakujunenud keeltena, mis eraldi tõlkimist ei vaja, sest ongi mõeldud olema täies mahus läbipaistmatud, on esinenud ka tehislikke murdeid ehk tehisdialekte – näiteks David Mitchelli romaanis „Cloud Atlas“ ja Philip K. Dicki romaanis „The Man in the High Castle“,

mis on mõlemad ka eesti keelde tõlgitud. Sarnase tehisliku keelevariandi leiame ka James S. A. Corey romaanisarjast „The Expanse“.

Sarjas „The Expanse“ esineva tehiskeele näol on täpsemalt tegemist kreoolkeelega. See asteroidivöös elavate inimeste ehk vöölaste kreoolkeel (*Belter creole*) on kultuurilist sulandumist ja keele arengut illustreeriv tehislik segakeel, mille tugevalt moondunud ingliskeelset südamikku rikastavad laenud teistest maailma suurkeeltest (nt hispaania, saksa, hiina). Kuigi puhtlingvistiliselt, nagu öeldud, on tegemist kreoolkeelega, jääb selle tõlkimisel vaatluse alla vaid eelnimetatud ingliskeelne tuum, mistõttu võibki seda tõlkekesksest vaatepunktist käsitleda just tehisdialektina.

Vajalik on vöölaste kreoolkeele tõlkimine aga põhjusel, et kuigi ka selle ingliskeelset tuuma on autorid keele arengu illustreerimiseks märgatavalt moonutanud, kumab siit-sealt siiski läbi mõningane tähenduslikkus. Kõnealuse tehisdialekti eesmärk on seega ühtaegu täpset mõtet hägustada, kuid samas näidata ka, et mõte selle taga on siiski olemas.

Vöölaste kreoolkeelt kujutatakse uue tärkava rahvuse keelena ning seda vastandatakse sarjas pidevalt standardsele inglise keelele, millest tekib rohkelt pingeid vöölaste ja teiste Päikesesüsteemi elanike vahel. Vöölaste kreoolkeelt kasutatakse sarja romaanides küll tagasihoidlikult (enamjaolt ühe-kahe lehe pikkuste lõikudena, ning antud töö raames tõlgitud tekstis vaid teise peatüki alguses), kuid siiski läbivalt ja järjekindlalt, mis tähendab, et tõlkijal sellega paratamatult rinda pista tuleb, mistõttu tundsin, et ei saa seda ka oma töös eirata, eriti kuna tegemist on nõnda unikaalse ja keerulise keelenähtuse ja tõlkeprobleemiga.

Nii nagu eelmises peatükis käsitletud neologistlikul slängil esines korraga slängi ja neologismide tunnusjooni, on ka tehisdialektide funktsioneerimine tekstis ja tõlkes mõjutatud ühtaegu nii dialektide kui neologistlike/tehislake keelenähtuste omadustest. Vöölaste kreoolkeele ingliskeelse tuuma sõnavara koosneb enamjaolt standardse inglise keele sõnadest, kuid sageli selgelt uutes tähendustes või ebaharilikes ühendites. Palju esineb häälikukadu, millega viidatakse teatud häälduserinevustele – romaanisarja põhjal loodud telesarjas „The Expanse“ kõlab vöölaste kreoolkeele hääldus sarnaselt inglise keele lõuna-aafrika aktsendiga. Samuti esineb topelteitust ja muid grammatilisi ülemäärasusi, mis pole omased standardsele inglise keelele.

Kui nägime, et tavapäraste murrete tõlkimisel võõrkeelte murdeelementide ülevõtmine ilmselt õigustatud ei ole, siis tehisdialektide puhul, mis illustreerivad just keele muutumist ja arengut, võiks ka see ehk vabam olla – siingi muidugi teatud loomulikkuse piirides. Keel peab

siiski kõlama keelena, st suupäraselt ja tähenduslikuna. Sõnaraie puhtalt inglise keele eeskujul pole tõenäoliselt mõistlik ka siin, kui selle mõjul lähevad (mittesüstemaatiliselt) kaduma käändelõpud jms, mille semantilist sisu pole kuidagi teisiti korvatud.

Lisaks on vihjeid, et tegemist – nagu murrete puhul üldiselt – on peamiselt kõnekeelse keelevormiga: esineb ohtralt mitmetähenduslikkust, metafoorilist väljendust, alliteratsiooni ja assonantsi – selliseid grammatikaüleseid jooni on juba lihtsam ka tõlkes säilitada ning püüdsin seda võimalusel ka oma tõlkes teha.

Lõppkokkuvõttes võib öelda, et tehisdialektide tõlkimine on tavapäraste murretega võrreldes mõnes mõttes piiratum ja mõnes mõttes vabam. Kui tavadialekte ei saa üldjuhul täielikult tõlkida, vaid nende kasutust tuleb pigem kompenseerida, kasutades sobivas kohas sobivaid murdeelemente – teisisõnu mitte jäigalt algteksti järgida –, siis tehisdialektide puhul (kuna vastavaid keeli ja tavasid pole ka sihtkeeles lihtsalt olemas) tuleb paratamatult tugevamat eeskju võtta lähtetekstist. Samas aga seisab viimaste puhul tõlkija ees terve dialekti loomise ülesanne, mille täpsemas realiseerumises on tõlkija ise juba oluliselt vabam.

Järgmisena vaatlengi lähemalt James S. A. Corey romaani „Leviathan Wakes“ vöölaste kreoolkeeles tõlkimist oma teostatud tõlke näitel.

4.4 Vöölaste kreoolkeeles tõlkimine

Järgmised tekstilõigud pärinevad lähteteksti teise peatüki algusest, kus politseiinspektor Miller kuulab üle vöölasest prostituuti, kes nägi pealt ühe maffiajõugu kallale tungi teise kaitsetasude kogujale, Bomiele. Vestlus toimub niisiis peamiselt nn vöölaste kreoolkeeles.

“And then it was all pow! Room full up with bladeboys howling and humping shank,” the girl said, waving a hand. “Look like a dance number, ’cept that Bomie’s got this look he didn’t know nothing never and ever amen. You know, que?” (lk 17)

„Ja siis äkki pauh! Tuba röökivaid ja nugaodega nukkivaid pussipoisse äärtäis,“ ütles tüdruk käega viibates. „Näi tantsutükina, aint et Bomiel siuke nägu, et tema jumala eest mitte miskitki ei teand. Mõistad, que?“

Eeltoodud lõigust tulevad välja kõik vöölaste kreoolkeeles peamised tunnused: alliteratsioon (*bladeboys; howling and humping*), kadunud häälikud ja sõnalõpud (*'cept, look*), mitmetähenduslikud sõnad ja ebatavalised ühendid (*humping shank*), metafoorid (*dance number*), topelteitus (*didn't know nothing*), võõrsõnad (*que*). Seda kõike püüdsingi tõlkimisel arvestada.

Läbivate lahendustena otsustasin niisiis kõigepealt säilitada teistest võõrkeeltest pärit sõnad, et alles jääks vihjed vastava keele ja selle kasutajate mitmekultuurilisele taustale ning et öeldu täpset mõistmist raskendaks mõningane sarnane läbipaistmatusefekt. Samuti asendasin kõnekeelsuse väljendamisega oma tõlkes tekkinud *-nud*-lõpud kõikjal *-nd*-lõppudega, eelkõige põhjusel, et häälikukadusid polnud lähteteksti eeskujul mujal alati mõistlik taastada, kuid soovisin seda aspekti siiski teatud määral säilitada.

Ingliskeelses versioonis võib üldjuhul näha ka minevikuliste *-ed*-lõppude kadumist (siin nt *looked* asemel *look*). Sellistes kohtades otsustasin toimida vastupidiselt harilike dialektide tõlkimise soovitudele ja kaotasin lähtekeelt järgides ära ka eestikeelsete sõnade minevikulõpud (siin nt *näis* asemel *näi*). Nagu Pajusalu (2002: 79) märgib, siis lihtmineviku pöördelõppe jäetakse tegelikult ära ka mitmetes tänastes eesti keele murretes – nt tegusõna *jätse* tähendab uuemas lõunaeesti murdetavas *jättis* või *jätsin*. Viimasel juhul asendub harilik minevikulõpp küll niinimetatud *-se*-minevikuga, mille sarnaseid asendustunnuseid on eesti murretes teisigi (nt võru murde *-i*-minevik). Siiski otsustasin ka standardsete lõppude asemel eesti murrete *-se*- ja *-i*-mineviku jms kasutamise vastu, kuna tänaste murdetunnuste esinemine tulevikukeeles ei oleks tõenäoliselt väga usutav. Eelmainitud lühendilised *-nd*-lõpud, mida eestikeelses kirjanduses sageli ka murrete markeerimiseks kasutatakse, pole aga otseselt murdenähtus, vaid on pigem seotud hääldusmugavusega kiires kõnekeeles, nii et viimane ei tohiks siiski siin liialt kummalisena tunduda.

Eeltoodud lõigu teises lauses näeme samuti verbi kadumaminekut ning ebaharilikku ühendit *full up*, mille mõtte võiks ehk tõlkida kui *ääreni täis*. Kuna vöölaste kreoolkeel on nii siin kui üldiselt teatud määral „hakitud“ ja koosneb suuresti lühikestest sõnadest, siis pidasin seda aga liiga pikaks ja harilikuks väljenduseks ja lõin selle asemele sõna *äärtäis*, mis peaks kajastama kõiki nimetatud omadusi.

Sõna *bladeboys* tähendab ilmselt (nugadega relvastatud) jõuguliikmeid ja sellele seadsin vasteks *pussipoisid*, et säiliks ka häälikukordus sõnaosade alguses. Väljendi *humping shank* täpses tähenduses pole aga kindel. *Shank* tähendab iseenesest kriminaalslängis *pussnuga* ja võib

arvata, et siin on mõeldud nugadega vehkimist, ründamist vms. *Hump* võib verbina omada mitmeid tähendusi, millest ühtegi nugadega paraku ei seostaks. Seetõttu otsustasin ka siin sarnaseks mõtte hägustamiseks luua tehissõna *nukkima*, mis on häälikuliselt inspireeritud sõnast *nuga* ja vulgaarsõnast *nikkuma* (*hump*'i üks võimalik tähendus) ja mis toob samuti teksti alliteratsiooni, mida aga tõlkes nt sõnade *howl* ja *hump* vahel säilitada ei õnnestunud.

Dance number nagu teoses ka hiljem selgub, tähendab lavastatud rünnakut ja selle võiks tõlkida ka otse *tantsunumbriks*. Otsustasin aga *tantsutüki* kasuks, kuna *tükk* on selles tähenduses kergelt kõnekeelsem sõna ning antud liitsõna sisaldab sõnaosade alguses taaskord häälikukordust, mis on vöölaste kreoolkeelele väga iseloomulik nähtus.

Samad kaalutlused seisisid kõnealuse tehiskeele tõlkimisel ka ülejäänud tõlkevalikute taga. Järgmistes näidetes keskendun seetõttu rohkem individuaalset lähenemist vajanud tõlkeprobleemidele.

“I totally,” Miller said. [...] “Bomie, he didn’t see. Forgotten arm.”

“Forgotten fucking arm, yeah,” the girl said as if Miller had spoken a line of gospel. (lk 17–18)

„Ma täitsa,“ vastas Miller. [...] „Bomie, ta ei näind. Unustatud käsi.“

„Kuradi unustatud käsi, jaa,“ lausus tüdruk, nagu Miller oleks just pühakirja tsiteerinud.

Forgotten arm, nagu teoses hiljem ka seletatakse, on ingliskeelne poksitermin löögi kohta, mida poksija ei oodanud. Eestikeelse poksiterminoloogia allikaid, millest võimalikke vasteid kontrollida, ei õnnestunud kahjuks tõlkimisel leida ja olen seetõttu siin kasutanud otsetõlget.

“Follow que?” Miller asked.

“Bomie vacuate like losing air,” the girl said with a chuckle. “Bang-head hops, kennis tu?”

“Ken,” Miller said. (lk 18)

„Järgne que?“ küsis Miller

„Bomie lend kui õhk lüüsis,“ ütles tüdruk naerma pursates. „Peapõrut ’üpetega, kennis tu?“

„Ken,“ vastas Miller.

Siin on kõigepealt sõnast *follow* läinud kaduma jälle minevikulõpp *-ed*, mis antud juhul aitab lähtetekstis hispaaniakeelse *que* ingliskeelse sõnaga foneetiliselt paremini siduda – kaashäälikult kaashäälikule ülemineku asemel toimub häälduses nõnda üleminek täishäälikult kaashäälikule, mis on oluliselt mugavam. Küsimus ise tähendab siin *mis järgnes?* või *mis edasi sai?* – otsustasin sõna *järgnes* kasuks ja kaotasin minevikulõpu *-s*, millega tekib sarnane mugavam häälikuüleminek.

Järgmises lauses on sõna *vacuate* ilmselt eest ja tagant kärbitud *evacuated* ning kogu lause peaks tähendama, et Bomie põgenes sündmuskohalt. Viimase kärke plehkupaneku kirjeldamiseks kasutatakse kosmosejaama elanikele mõistetavat metafoori lekkiva õhu kohta, mille äravool vaakumisse on samuti järsk. Metafoori säilitamiseks leidsin lihtsam olevat õhulekke asemel kirjeldada õhu väljalaskmist kosmoselaeva või -jaama õhulüüsisist. Sõna *evacuate* vastena omakorda pidasin *evakueerumist* eesti keeles liiga raskepäraseks, eriti kuna selle kärpimisel ja minevikulõpu kaotamisel oleks sõna võinud lugejale liiga läbipaistmatuks muutuda (*vakueer* vms). Siiski tahtsin lahkumise/põgenemise kirjeldamisel kasutada ligikaudu sama ebaharilikku sõna ja otsustasin sõna *lendama* kasuks, mida sobib kõnealuses metafooris ka õhulekke kohta kasutada. Minevikulõpu ärajätmisel seega: *lend*. Sõna kärpimine eestpoolt ei osutunud mõistlikuks, aga tuleb ka originaalis ilmselt pigem *e* kordusest sõnade *Bomie* ja *evacuate* lõpu ja alguse vahel, mis kiires kõnes kaduma läheb.

Väljendi *bang-head hops* all on viimases lauses usutavasti mõeldud seda, et Bomie pistis jooksu nii kiiresti, et lõi pea vastu lage ära. Kuna tegelased asuvad nõrga tehisraskusjõuga kosmosejaamas, võiks selline tõlgendus tõesti põhjendatud olla. Lähteteksti sõnade ülesehituses on siin taas näha eelmainitud hakitust ja lühidust. Keeleliselt korrektne vaste oleks siin ehk *pead põrutavate hüpetega* vms, kuid see oleks pikk ja selgelt standardkeelne. Niisiis lõin kõigepealt hakitud liitsõna *peapõrut*, milles säilib ka esihääliku kordus nagu *head* ja *hops* vahel. Sõnast *hüpetega* kaotasin aga ära *h*, mille kadu on ka kõnekeeles harilik nähtus ja mis seob sõna paremini eelnevaga. Antud juhul siiski markeerisin viimase kao, kuna *peapõrut* ise võib jääda küllalt läbipaistmatuks (nagu tegelikult algausegi), kuid ei soovinud mõtet ka liialt hägustada.

“Now, all new bladeboys. Overhead. I’m out.”

“And Bomie?” [...]

“He shows, and I asked, que si?” Miller said.

“Como no?” the girl said. *Why not?* (lk 18)

„Nüüd täisued pussipoisid. Tegevuskulu. Mina väljas.“

„Ja Bomie?“ [...]

„Kui ilmub, ma küsisin, que si?“ ütles Miller.

„Como no?“ vastas tüdruk. *Miks ka mitte?*

Kahtlustan, et antud lõigus on püütud öelda, et võimu haaras täiesti uus maffiajõuk, kes nõudsid prostituudilt suuremat kaitsetasu, mida ta tegevuskuludeks (ingl. *overheads* – harilikult just mitmuses) nimetab, ja mis tema jaoks liiga kõrge oli. Ei ole siiski oma tõlgenduses ka siin täiesti kindel, mistõttu oleks hea tõlkeski väljenduda võimalikult ähmaselt. Paraku on eestikeelne *tegevuskulu* mõneti konkreetsem kui *overhead*, mis võib siingi olla mõni metafoor. Olen seetõttu püüdnud ebaharilikkust/ähmasust veidi korvata vöölaste kreoolile iseloomulikult hakitud tehissõnaga *täisued* tähenduses *täiesti uued* (*all new*), mis ei tohiks siiski liiga arusaamatu olla, kuid võiks lühiduselt ometi tunduda vaadeldava dialekti loomuliku osana.

Viimasena näeme siin kolmandas lauses ka ühte sõnalist väljajättu – ühendist *show up* on ära jäetud viimane sõna *up*, ilmselt jällegi tahtlikult teatud kõnekeelse mugavuse tekitamiseks/väljendamiseks, ent öeldu mõte on sellegipoolest täiesti mõistetav. Eesti keeles võiks ehk *show up* parimaks vasteks olla *välja ilmuma*, millest sõna *välja* ärajätuga olen niisiis tõlkeski püüdnud saavutada lähtetekstiga sarnast efekti.

Sellega antud töösse mahtunud vöölaste kreoolkeeles osa ammendub ning töö järgmises osas vaatlen juba muid, mitte-uudiskeelseid tõlkeprobleeme. Kõigepealt analüüsin tavakeelseid kosmoselennundus- ja füüsikatermineid, mille tõlkimine valmistas raskusi kas vastete puudumise, ebapiisavuse või konteksti tõttu, seejärel käsitlen teoses esinenud pärisnimede tõlkimist ning viimasena arutan keeletavadest tingitud kaldkirja kasutamise erinevusi lähtetekstis ja oma teostatud tõlkes.

5. MUUD TÕLKEPROBLEEMID

5.1 Kosmoselennundus- ja füüsikaterminite tõlkimine

Lähtetekstis leidus arvestataval määral ka (kosmose)teaduslikku sõnavara, mis inglise keeles on juba levinud ja juurdunud, kuid millele eesti keeles kas vasteid veel ei ole, mille puhul esineb teatud terminoloogilist ebaühtlust, millele olemasolevad vasted teose futuristlikus kontekstis ei sobinud või mis vajab tõlkimisel üldise kontekstist sõltuvuse tõttu erilist tähelepanu.

1. Gravitatsiooninähtustega seotud väljendid

Ingliskeelne *gravity* võib eesti keeles olla *gravitatsioon* (üldnähtus), *gravitatsioonijõud* (igasuguste kehade vaheline gravitatsiooniline tõmbejõud) või *raskusjõud* (taevakeha ja mõne väiksema keha vaheline gravitatsiooniline tõmbejõud). Kui *gravity* esines lähtetekstis teatud seoses taevakehade ja mitte üldise gravitatsiooninähtusega, kasutasin oma tõlkes omasõnalist *raskusjõudu* – seda ka (pöörlemise abil) kunstlikult tekitatud gravitatsioonijõu puhul, mis ei ole tegelikult küll gravitatsiooninähtus, kuid on siiski loodud simuleerima planeedi pinnal tuntavat raskusjõudu. Siinkohal tuleb tõlkijal ka silmas pidada, et kui inglise keeles öeldakse *high* ja *low gravity*, siis eesti keeles võivad jõud olla suured või väikesed, nõrgad või tugevad, kuid mitte kõrged või madalad.

He didn't come up to the **low gravity** levels very often ... (lk 18)

Ta ei käinud **nõrga raskusjõuga** tasanditel kuigi tihti ...

Kui sõnaühend *low gravity* esines teoses kosmosejaamadel pöörlemise abil tekitatud tehisraskusjõu kohta, siis *high gravity* kirjeldas olukordi, kus kosmoselaevad liikusid suure kiirendusega, mis tekitab samuti raskusjõudu meenutavaid jõude. Täpsemalt on tegemist kiirenduse põhjustatud kaalu suurenemisega, mida kosmonaudid kogevad muu hulgas näiteks õhkutõusul maapinnalt. Nähtust ennast on eestikeelses vikipeedias varem nimetatud *ülekoormuseks*. *Ülekoormuse* laiema kasutuse kohta aga ei õnnestunud palju näiteid leida ning tõlkimisel tundsin, et teatud ebamäärasuse ja mitmete teiste tähenduste tõttu pole tegemist ka kõige õnnestunuma terminiga. Oma tõlkes otsustasin sellises kontekstis seetõttu *raskuskoormuse* kasuks, mis kirjeldab täpsemalt nähtuse tegelikku olemust, sobib paremini

erinevatesse kontekstidesse ning mida on varem samas tähenduses kasutatud ka näiteks Dan Simmonsi ulmesarja „Hyperion“ eestikeelsetes tõlgetes.

After nearly two full days in **high gravity**, Holden's knees ... ached. (lk 27)

Ligi kaks tervet päeva **suure raskuskoormuse** all pani Holden põlved ... valutama.

Gravitatsiooninähtuste kohta kasutatakse inglise keeles sageli ka lihtsalt tähte *g*, mida mõnel puhul võib pidada kõigest sõna *gravity* lühendiks (teoses nt väljendites *low g*, *high g*) ja mida sellisel juhul võib tõlkida nii nagu eespool mainitud, kuid mis teistel puhkudel viitab täpsemalt Maa raskuskiirendusele, mida kasutatakse füüsikas sageli kiirenduse ühikuna ($1\text{ g} = \text{täisraskusjõule vastav raskuskiirendus ehk } \sim 9,8\text{ m/s}^2$). Nii näiteks esines lähtetekstis järgmine lause, milles rõhk oli sedapuhku kiirendusel (mida kosmoselaeva puhul saab otseselt reguleerida), mitte selle tekitatud raskuskoormusel (mis on vaid sellise reguleerimise tulem).

At the **half g** Ade put them on for the final approach, the foam felt good. (lk 28)

Poole-g-lisel kiirendusel, millele Ade laeva viimasel lõigul seadis, oli vahust koiku isegi mugav.

Sarnast kasutust leidis *g* lähtetekstis ka pöörlemise tekitatud tehisraskusjõu kirjeldustes. Niisuguse ringliikumise tekitatud tehisraskusjõu puhul täidab Maa raskuskiirenduse rolli aga kesktõmbekiirendus, mille mõjul pöörlevat pinda justkui surutakse objekti aluspinna vastu ning mis annabki kosmoses kehale kaalu. Niisiis pidasin sellistel puhkudel vajalikuks ka tõlkes vastavat kiirenduse liiki täpsustada.

Spinning it up to **0.3 g** had taken ... half a generation ... (lk 19)

Selle **0,3-g-lise kesktõmbekiirendusega** pöörlema ajamiseks oli ... kulunud pool põlvkonda ...

Mitmel korral leidis lähtetekstis kasutust ka füüsikatermin *gravity well*, mis kätkeb endas taevakeha ümbritseva gravitatsioonivälja võrdlust kaevuga, mille sisse taevakehale lähenevad kehad raskusjõu mõjul justkui kukuvad. Eestikeelses teadusruumis näib tegemist olevat veel vähelevinud mõistega, kuid mida mõnel korral on siiski tõlgitud *gravitatsioonikaevuks*.

Gravitatsioon, nagu öeldud, võib tähistada igasuguseid gravitatsioonilisi nähtuseid – (pisike) gravitatsioonikaev on olemas ka kosmoses hõljuval kivikesel –, samas kui *raskusjõudu* kasutatakse eesti keeles eelkõige suuremate taevakehade gravitatsioonijõu kohta. Corey teoses aga viidatakse terminiga *gravity well* just kellegi päritolule planeedi pinnalt ja rõhutatakse sellises tugevas raskusjõus üles kasvanud inimeste erinevat kehaehitust võrreldes kosmosejaamade elanikega. Seetõttu olen oma tõlkes kasutanud tõlkevastena just sõna *raskusjõukaev*.

Between his age and never having lived in a **gravity well** ... (lk 15)

Tema vanuses mehele, kes polnud kunagi **raskusjõukaevus** elanud ...

2. EVA

EVA on ingliskeelne lühend väljendist *extravehicular activity*, mille all mõeldakse kosmosesõidukist väljaspool, avakosmoses teostatud töid. Mõnikord kasutatakse selle kohta ka sõna *spacewalk* ehk *kosmosekõnd*, kuid viimane on siiski kõnekeelsem ja mõneti ebatäpne. Otse tõlgitult oleks *extravehicular activity* mõistagi *sõidukiväline tegevus*, kuid tundsin teksti loomust arvestades vajadust millegi lühema ja selgema tarvis. Inglise keele eeskujul oleks tehniliselt võinud luua ka sarnase lühendvaste – näiteks eelmainitu põhjal *SVT* –, kuid see poleks lugejale tõenäoliselt midagi öelnud, kuna sellist pikka vastetki eesti keeles kasutusel veel pole ja lühendilembust samuti meie keelele väga omaseks pidada ei saa. Joonealuseid märkuseid jms lühendite ja teiste terminite lahtiseletamiseks aga pidasin ajaviiteromaani puhul kohatuks.

Lõpuks otsustasin vastena kasutada sõna *välistöö*, mille plussideks võiks olla lühidus, läbipaistvus ja loomulikkus. Tegemist ei ole küll kosmoselennundusega piiratud sõnaga, kuid otsest vajadust sellise piiratuse järele antud juhul ei näegi ning kontekstist peaks täpsem valdkond ja *välise* tähendus niigi selgelt välja tulema.

She plucked a magnetized pipe wrench ... out of an **EVA kit** ... (lk 5)

Ta õngitses laevast leitud **välistöökomplektist** välja ühe ... magneeditud toruvõtme ...

3. Mylar

Mylar on ühe kosmosetööstuses laialt kasutatava materjali levinuim kaubanimi. Lähtetekstis esineb *Mylar* suurtähelisel kujul, mis on ka selle levinuim vorm, kuid tasapisi on sellest saamas sarnaste materjalide üldnimetus ning seetõttu on kasutusele ilmumas siiski ka väiketäheline *mylar*. Nendes vähestes eestikeelsetes tekstides, kus sellest juttu on olnud, on seni kasutatud suurtähelist võõrkeelset kuju *Mylar*, kuid selline kaubanimede ülistamine pole eesti keeleski seni pikalt püsinud – näiteks sünteeskiudained kaubanimedega Nylon ja Capron on meil siiski kasutusse tulnud kujul *nailon* ja *kapron*. Usun et varem või hiljem juhtub selline kodustamine ka *Mylariga* ja seetõttu olen oma tõlkeski kasutanud vastena sõna *mailar*. Kui tõsisemas tekstis ehk tõesti ei julgeks sellist nihet tõlkijana keelde tuua, arvan ometi, et niisuguses teadusulmelises tulevikumaailmas, milles üheks oluliseks teemaks on just keele areng, võiks seda omakeelse üldsõnana tarvitada küll ning see muudab teksti vaid sujuvamaks.

The tube's thin layer of **Mylar** was the only thing between them and hard nothing. (lk 3)

See õhukesest **mailarikihist** toru oli kõik, mis neid ilmaruumi tühjusest eraldas.

4. navy

Teadusulmes on laialt levinud *space navy* (ja *space marine*'ide) mõiste ehk siis kosmosesõjandusele spetsialiseerunud sõjaväeosad ja sõjaväelased. *Navy* otsetõlge oleks eesti keeles *merevägi*, aga *kosmose-merevägi* oleks mõistagi absurdne keelend.

Inglisekeelne *navy* pärineb algselt ladinakeelsest sõnast *navis* – laev, *kosmoselaev* on aga teadagi ammu aktsepteeritud sõna. Niisiis tekib probleem *navy* olemasolevast vastest, mistõttu see sõna vajab teadusulmes erilist tähelepanu, sest võib kontekstist sõltuvalt tähendada nii kosmoseväge kui mereväge. Lähtetekstis polnud aga ühelgi juhul põhjust kahtlustada merevägedele viitamist, mistõttu kasutasin *navy* vastena läbivalt sõna *kosmosevägi*.

Detainment by the inner planet **navies** was a bad scenario ... (lk 3)

Siseplaneetide **kosmosevägede** poolt kinnipidamine oli vilets olukord ...

5. *tether*

Tether tähendab kosmoseterminoloogias köiesarnast kinnitusvahendit, mis ühendub skafandri külge ja hoiab kosmonaute välistöödel kosmosesõiduki või -jaama küljes. Tegemist ei ole aga lihtsa köiega, vaid spetsiaalsest materjalist elastse klambritega varustatud kinnitusseadmega. „Kosmoseterminoloogia eesti-inglise-eesti sõnastik“ (ETERKOSM) on *tether*’i vasteks pakkunud *ühenduskõidik*, kuid kuna *kõidikut* kasutatakse eelkõige vangistusvahendi tähenduses ning *tether* mitte ei *ühenda* vaid *seob* või *kinnitab* midagi, ei jäänud selle variandiga paraku rahule. Leidsin aga paremini sobivat sõna *tether* otsese vaste *lõõg*, mida esmaesinemisel kasutasin tõlketekstis selguse mõttes *kinnituslõana* ning edasi nimetasin loetavuse hõlbustamiseks juba lihtsalt *lõaks*.

... the three of us will **tether** on and catch a ride down to the wreck. (lk 31)

... meie haagime end kolmekesi **kinnituslõõgadega** külge ja sõidame küüdiga vrakile.

5.2 Pärisnimede tõlkimine

EKSS määratleb pärisnime järgmiselt: „mingi objekti individuaalne, teda muudest sama kategooria objektidest eristav keeleline tähistus“. Pärisnimed on näiteks isikunimed, kaubamärgid, geograafilised nimed jms. Kuna pärisnimede tõlkimist on juba käsitletud mitmetes töödes (nt Vassiljeva 2013; Oll 2014), siis antud töös pikemalt nende tõlkimise teooriasse ei lasku. Lühidalt võib aga öelda, et pärisnimede tõlkimise üldpõhimõtteks on, et tõlkimist vajavad sellised pärisnimed, millel on lisatähendusi või -konnotatsioone, ning ülejäänud säilitatakse algkujul. Niisiis püüdsin seda põhimõtet järgida ka enda tõlkes.

Tegelaste nimedes „Leviathan Wakesis“ sügavamat tähenduslikkust ei esinenud, mistõttu olen need hoidnud nii nagu lähtetekstis. Küll aga tuli tõlkida mõningaid kosmoselaevade nimesid, kohanimesid, kaubamärke ning asutuste ja liikumiste nimesid. Enamikul juhtudel piisas lihtsast otsetõlkest ning need pikemat kommentaari tõenäoliselt ei vaja, kuid mõne puhul oli siiski tarvis individuaalset lähenemist, milliseid järgmisena käsitlengi. Kuna nimesid laiem kontekst väga ei mõjuta, ei ole siin ka näitelauseid (ühe erandiga) vajalikuks pidanud.

1. *EMCN – Earth-Mars Coalition Navy*

Navy, nagu eespool mainitud, tähendab kõnealuse teose kontekstis üldiselt kosmosevägesid. Ka *EMCN* puhul võib arvata, et mõeldud on just sellist Maa ja Marsi ühist kosmosepõhist sõjaväge – Marsil mereväest ilmselt suurt kasu ei oleks. Tõlkes olen sellel puhul siiski kasutanud kosmosevägede asemel lühemat nimetust *Maa-Marsi Koalitsiooniväed*, nii suupärasuse tõttu, kui põhjusel, et see andis tulemuseks ilusama lühendi – *MMKV* –, kui seda oleks olnud näiteks *Maa-Marsi Koalitsiooni Kosmosevägede MMKK*, mis võib näida peaaegu et trükiveana.

2. *Knight*

Knight on Corey teoses väike kosmosesüstik, mis on mõeldud kasutamiseks planeetide atmosfääris ja lühimaalendudeks vaakumis. Sõna *knight* enda võib eesti keeles tõlkida kui *rüütel* või *ratsu* (malend). Esialgu kahtlustasin, et mõeldud on viimast, kuna üks tegelastest – piloot Alex – viitab tekstis süstikule kui *sõjahobusele* (*warhorse*), kuid see osutus siiski vaid piltlikuks (ning tegelasele omaselt) kauboilikuks väljendiks.

Knight kuulub nimelt suurema transpordilaeva *Canterbury* varustuse hulka. Romaani osades, mis antud töösse ei mahtunud, on aga mitmeid viiteid klassikalistele kirjandusteostele (nt ühe kosmoselaeva nimi on *Rocinante* – don Quijote hobune), mistõttu on siin alust arvata, et *Canterbury* viitab omakorda Geoffrey Chauceri teosele „*Canterbury lood*“. Viimase teose ühe alaosa nimi on aga (eestikeelsetes tõlgetes) just „*Rüütli lugu*“, mistõttu tõlkisingi süstiku *Knight* nime kui *Rüütel*.

3. *Pur'n'Kleen*

Pur'n'Kleen esineb romaanis ühe vett tarniva ettevõtte nimetusena, milles on näha tahtlikku valekirjutust: *Pure and Clean* -> *Pur'n'Kleen*. Usun, et siin on tegemist naljatlusega, mis on suunatud suurkorporatsioonide pihta, kes on sageli sunnitud harilike sõnakombinatsioonide kasutamiseks kaubamärgina sõnade kuju kergelt moonutama. Seetõttu soovisin tõlkeski taastada sellise moonutuse ja säilitada kaubamärkidele omast suurtäheleisust. Oma tõlkes kasutasin vastena nimetust *ZulaZelge*, kus *s*-tähed on asendatud *z*-ga.

4. *Pinkwater*

Pinkwater on lähteteoses üks paljudest turvakorporatsioonidest. Nimi näib esmapilgul olevat tähenduslik, kuid otsustasin seda siiski mitte tõlkida. Seda põhjusel, et esiteks ei paista *Pinkwateri* puhul olevat mingit seost näiteks firma logo ja nime vahel (erinevalt ühest teose teisest turvafirmast *Star Helix Security*, mille logos on ühendatud tähe ja heeliksi kujundid) – sarja viiendas raamatus on *Pinkwateri* logol öeldud seisvat „küünis ja silm“ („claw-and-eye logo“) – ja seega võib arvata, et *Pinkwater* on siiski mõne isiku, ilmselt asutaja nimi. Teiseks on ühel sarja fännide koostatud fakteleheküljel (expanse.wikia.com) vastava artikli all spekuleeritud, et tegemist on peidetud viitega kurikuulsa ajalooa USA turvafirmale *Blackwater*, mis täna tegutseb nime *Academi* all. Kuna autorid on mujalgi teoses erinevaid suurkorporatsioone üsna teravalt kritiseerinud, pean seda tõesti võimalikuks, mis toetas otsust antud nimi originaalkujul säilitada.

5. *Razorback*

Razorback on teoses võidusõiduks mõeldud kosmoselaev – pinass –, mis kuulub Juliette Andromeda Maole ehk Juliele. Viimast on kujutatud mässulise noore naisena, keda teoses nimetatakse ka oma pere „mustaks lambaks“. Leian, et nimes *Razorback* kajastub selgelt Julie enda konfliktne ja sõjakas iseloom ning pidasin seetõttu vajalikuks ka selle nime tõlkida. Tõlkes sai Julie pinassi nimeks *Tääkturi*.

6. *Red Martials*

Nagu allolevast näitelausest näha, esineb *Red Martials* lähtetekstis erinevate ajalooliste kuritegelike ja terrorirühmituste loetelu osana. Nimetust *Red Martials* ei õnnestunud sellises tähenduses aga leida ühestki ajaloolisest allikast, mistõttu kahtlustan, et viimane on siiski fiktiivne liikumine. Tõenäoliselt on selle all mõeldud romaanimaailma ajaloos mõnda Marsi iseseisvumiseelset vabadusvõitlejate rühmitust, milles mängitakse sõnadega *Martian* (*marlane*) ja *martial* (*sõjanduslik*). Kaalusin sõnamängu säilitamiseks ka varianti *Punamarssijad*, kuid kuna *marssimine* – erinevalt *martial*’ist – ei kätke endast tingimata sõjalist tegevust, otsustasin lõpuks sellistest taotlustest loobuda ja kasutasin täpsemat nime: *Punavõitlejad*.

Living in the tradition of Al Capone and Hamas, the IRA and the **Red Martials** ... (lk 21)
Nii nagu omal ajal Al Capone'i, Hamasi, IRAd ja **Punavõitlejaid** ...

5.3 Kaldkirja kasutus

Kaldkirja on lähtetekstis kasutatud väga mitmel eesmärgil, millest suuremat osa sai edukalt ka tõlkesse üle tuua, kuid millest osa siiski ei ühtinud eesti kirjakeele tavadega või vajab mõningast ühtlustamist.

Esiteks on lähtetekstis kaldkirjaga märgistatud tegelaste endi peas lausutu. Selliste mõtete selgemaks eristamiseks otsekõnest on sellistel puhkudel ära jäetud ka jutumärgid ning selles osas järgisin tõlkeski algteksti, nagu näiteks järgmise lause puhul.

Stupid girl, she told herself. (lk 4)

Lollakas tüdruk, mõtles ta endamisi.

Teiseks on romaanis kaldkirja kasutatud ka mõne sõna või fraasi esiletõstmiseks või rõhutamiseks. Ka see funktsioon on kaldkirjal eesti keeles täiesti olemas.

... the phrase *deceptive coloration* would have figured in. (lk 21)

... oleks ta sealjuures kindlasti kasutanud sõna *kaitsevärvus*.

Viimases osas esines siiski teatud ebaühtlust. Kahel juhul oli algtekstis fraaside esiletõstmiseks kasutatud kaldkirja asemel ühekordseid jutumärke. Kuna sellisel eristusel mingeid teisi funktsioone ei tundunud olevat, otsustasin tõlkes siiski ühtluse mõttes niisuguse teksti kõikjal seada jutumärkide asemel kaldkirja.

“Okay,” Havelock said. “What the hell is the ‘forgotten arm’?” (lk 20)

„Nii,“ ütles Havelock. „Mis kuradi asi see *unustatud käsi* on?“

Kolmandaks on algtekstis, nagu teadusulmes üldiselt, kaldkirja seatud ka kosmoselaevade nimed. See tava pärineb inglise merenduskeelest, kus laevade pärisnimed pannakse kaldkirja, et eristada neid lühenditest jms – näiteks HMS *Dreadnought*. Eesti keeles sellisel puhul kaldkirja ei kasutata. Laevanimede muust tekstist eraldamiseks on meil võimalik tarvitada jutumärke, ent nagu märgitud EKI keelenõulehel, siis selline jutumärgistamine pole otseselt

kohustuslik. Kuna lähteteksti laevanimesid ei saatnud ühelgi juhul liigilised vms lühendid, ei pidanud sellist eristust sihttekstis otseselt vajalikuks ja jätsin laevanimed püstkirja.

Knight's landing gear isn't going to be good in atmosphere ... (lk 8)

Rüütli telikuid ei saa atmosfääris kasutada ...

Ning viimaseks said tõlkes muidugi kaldkirja ka sõnad, mis tuli algtekstist üle võtta tsitaatsõnadena, st võõrkeelsel kujul. Nendeks olid:

bhangra music – *bhangra*-muusika,

dojo – *dojo* (idamaiste võitluskunstide treeningusaal),

yerba maté tea – *yerba mate* tee.

Viimase sõnaühendi puhul esines algtekstis *maté* tõesti diakriitikuga, kuid see paistab siiski olevat ekslik kirja pilt, sest antud nimetus pärineb hispaania keelest, kus *yerba mate* kirjutatakse just tavalise *e*-ga ning mida järgisin ka oma tõlkes.

TÕLKEANALÜÜSI JÄRELDUSED

Neologisme käsitlevas peatükis nägime, et kuigi neologismide näol on tegemist keelenditega, mida „pole olemas“ ka lähtekeeles, järgivad teadusulmeautorid uudiskeelendite loomisel enamjaolt siiski olemasolevaid sõnamoodustusreegleid. Seda kinnitas ka tõlgitud teoses esinenud probleemsemate neologismide analüüs, mille põhjal võib öelda, et teadusulme uudiskeelendid on üldjuhul suuremal või vähemal määral motiveeritud juba olemasolevatest keelenditest, ning et olles sellised seosed tuvastanud, teeb nende aluseks võtmine tõlkevastete loomisel tõlkija töö sageli oluliselt lihtsamaks.

Üldkeelsed neologismid osutusid „Leviathan Wakesis“ suuresti neoseemideks või uudseteks sõnaühenditeks, ning nende eesmärk oli eelkõige uusi nähtusi vaid nimetada ja/või kirjeldada, mistõttu tuli vastete loomisel taotleda lühidust, läbipaistvust ja loomulikkust. Lähteteksti neologismide liike ja moodustusviise oli enamjaolt võimalik ka sihttekstis jäljendada, kasutades sõnasõnalist tõlget või seades näiteks neoseemi vasteks teise, sarnase neoseemi. Esines aga ka juhte, kus keeltevahelised erinevused – näiteks sõnade kõrval- ja lisatähendused – välistasid neoseemide otsesed, olemasolevad vasted ning tuli teatud määral tarvitada ka tehislloomet. Sellest tekkis paratamatult mõningaid nihkeid keelendite täpsuses uudsuses ning üksikutel juhtudel tuli leppida ka neologistlikkuse kaoga, kuid usun, et niisugused nihked ja kaod lõpptulemust siiski oluliselt ei mõjutanud.

Neologistliku slängi puhul oli neologistlikkuse määras näha rohkem variatsiooni. Esines nii täiesti uusi väljendeid, kergelt ebaharilikke ühendeid kui lihtsamat lühendsõnalisust. Võib öelda, et praktika kinnitas teooriat, et neologistliku slängi puhul tuleb esmalt tuvastada keelelise ebastandardsuse allikas ja väljendi semantiline keerukus, mida saab arvestataval määral tõlkeski matkida. Lähtetekstis seisnes nimetatud ebastandardsus enamjaolt piltlikkuses ja sõnaraies, millest esimese säilitamiseks õnnestus kasutada mitmeid erinevaid meetodeid otsetõlkest puhta tehisloomeni ning millest teise puhul osutus eriti produktiivseks järelliide *-kas*.

Vöölaste kreoolkeeles analüüsist selgus, et teadusulme tehisdialektide tõlkimisel võib harilikest murretest julgemalt järgida lähtekeelset dialekti, eriti kuna sageli polegi muust kinni haarata. Kuigi tõlge pidi kõlama dialektina, otsustasin oma tõlkes vältida puhtalt tänastele eesti murretele omaseid tunnuseid, kuna sellises futuristlikus keelevariandis oleksid need võinud tunduda kohatuna ja kuna ka lähtetekstis toetuti eelkõige uutele, tehislikele murdetunnustele.

Vöölaste kreoolkeelee iseloomulikuimad jooned: alliteratsioon/assonants ning metafoorsus/mitmetähenduslikkus õnnestus tõlkes enamasti taasluua, kuid viimane muutis algteksti täpse mõistmise ja seega õige tõlkimise kohati siiski kaheldavaks. Ilmnes, et mõnikord võib lahenduseks olla vale tõlgendusega riskimise asemel tõlget veidi hägustada, kasutades selleks kasvõi päris uusi tehiskeelendeid, ent ka see polnud kõikjal täiesti õigustatud ja mõningane küsitavus osutus vältimatuks.

Ning viimasena, muude tõlkeprobleemide peatükis selgus, et teadusulme žanri futuristlikud süžeed muudavad sageli ka tunnustatud tõlkevastete kasutamise võimaluks, nüüdes mõnikord päris uute terminite loomist.

Tõlkeanalüüsi kokkuvõtteks võib öelda, et neologistlike keelenähtuste mitmekesisuse tõttu ei ole küsimusele, kuidas tõlkida seda, mida pole põhimõtteliselt olemas ka lähtekeeles, võimalik ühtset vastust anda. Siiski võib käesoleva töö alusel järeldada, et kõige olulisem on selliste keelendite tõlkimisel tuvastada nende täpsed tekstilised funktsioonid, mille taasloomiseks, nagu nägime, on aga juba mitmed erinevaid viise. Olles nimetatud funktsioonid tuvastanud, on tõlkijal omakorda võimalik pöörduda vastava uudiskeelendi saamisviisi poole, mis on sageli ka eelnimetatud funktsioonidega tihedalt seotud. Kui selline seos ka tõlkes säilib, saabki vaste tuletada lähtekeelendi saamisviisi jälgendades, milleks tihti piisab ka lihtsast otsetõlkest; kui ei, tuleb tõenäoliselt abi otsida juba tehislloomest.

KOKKUVÕTE

Magistritöö eesmärgiks oli tõlkida James S. A. Corey kosmoseooperiromaani „Leviathan Wakes“ proloog ja neli esimest peatükki ning analüüsida tõlkimisel tekkinud probleeme. Magistritöö keskendus teadusulmele omaste maailmaloomeliste uudiskeelendite tõlkimisele. Vaatluse alla tulid üldkeelsed neologismid, neologistlik släng ja nn vöölaste kreoolkeel – teoses esinenud tehiskel, mida käsitleti tehisdialektina.

Esimeses peatükis tutvustati lühidalt teadusulme žanri ning uudiskeelendite rolli selle žanri teoste maailmaloomes, anti ülevaade kosmoseooperi alamžanri ajaloost ja arutati analüüsitava romaani süžeed ja romaanile osaks saanud vastukaja.

Teises peatükis vaadeldi neologismide määratlusi, liigitamist, ilukirjanduslikke funktsioone ja tõlkevõimalusi. Selgus, et neologismide põhieesmärk teadusulmetekstides on vastavat tekstimaailma ühtlasi nii usutavamaks muuta kui võõrapärastada. Ilmnes, et nimetatud usutavustootluste tõttu järgivad teadusulmeautorid uudiskeelendite loomisel enamjaolt olemasolevaid sõnamoodustusreegleid ja seda peaks arvestama ka tõlkija. Teose neologismide tõlkimisel osutus sageli võimalikuks lähtekeelendeid otse tõlkida või matkida nende saamis- ja/või kasutusviisi. Mõningatel juhtudel tuli siiski kasutada ka tehislõõmet, mille puhul eelistati omatüvesid ja peeti silmas tõlkevaste lühidust, läbipaistvust ja loomulikkust.

Kolmandas peatükis võrreldi hariliku slängi olemust ja tõlkevõimalusi ilukirjanduses neologistliku slängi omadega. Viimane määratleti korraga nii harilike neologismide kui slängi tunnuseid omava keelekasutusena ning leiti seetõttu toimivat unikaalselt nii tekstis kui tõlkeprotsessis. Neologistliku slängi tõlkeanalüüsist nähtus, et keelelise ebastandarduse väljendamisel neologismides osutusid antud teose puhul kasulikuimateks meetoditeks piltlikkuse, lühendsõnalisuse ning kõnekeelele ja slängile omaste liidete jt keeleelementide kasutamine.

Neljandas peatükis võrreldi harilike keelemurrete esinemist, funktsioone ja tõlkevõimalusi ilukirjanduses tehisdialektidega. Sellest lähtuvalt tutvustati „Leviathan Wakesi“ vöölaste kreoolkeelt, mille tekstiliste funktsioonidena tuvastati täpse mõtte hägustamine, kuid mitte selle täielik varjamine, keelearengu illustreerimise eesmärgil. Vöölaste kreoolkeele analüüsist selgus, et tehisdialektide tõlkimisel on erinevalt harilikest murretest nii võimalik kui vajalik järgida täpsemalt lähtedialekti, kuna muud polegi üldjuhul aluseks võtta. Vöölaste kreoolkeele tõlkimisel otsustati muu seas säilitada mitte-inglisekeelsed sõnad, vältida

olemasolevaid eesti murrete elemente, tuua teksti alliteratsiooni, assonantsi, mitmetähenduslikkust ja kiirkõnele omaseid häälikukadusid.

Viiendas peatükis arutati muid teose tõlkimisel tõstatunud probleeme. Leiti mõningaid lünki eestikeelses kosmoselennundusterminoloogias ja pakuti neile võimalikke lahendusi, osutati teadusulmežanrile omase futurismi võimele tunnustatud tõlkevasteid sobimatuks muuta, käsitleti teoses esinenud pärisnimede tõlkimist ning vaadeldi lühidalt „Leviathan Wakesi“ näitel eesti ja inglise keele vahelisi erinevusi kaldkirja kasutamisel teadusulmetekstides ja ilukirjanduses laiemalt.

Tõlkeanalüüsi alusel järeldati, et neologistlike ja tehislake keelenähtuste rohkuse ja mitmekesisuse tõttu ei ole võimalik nende tõlkimiseks pakkuda välja ühest lahendust, kuid et olulisimaks võib pidada nende täpsete tekstiliste funktsioonide tuvastamist, mis on tihti seotud vastava neologistliku keelendi liigi ja saamisviisiga ning et see seos säilib sageli ka keelelises ülekandes.

KASUTATUD KIRJANDUS

LÄHTETEOS

Corey, James S. A. 2011. *Leviathan Wakes*. London: Orbit Books.

TEISESED ALLIKAD

Adams, Michael. 2009. *Slang: The people's poetry*. New York: Oxford University Press.

Azevedo, Milton M. 2002. Considerations on literary dialect in Spanish and Portuguese. *Hispania*, 505–14.

Beal, J. 2006. Dialect Representations in Texts. *Encyclopedia of Language & Linguistics (Second Edition)*, toimetanud K. Brown. Oxford: Elsevier: lk 531–37

Belials, Veiko. 2013. Kes valvab tuult, ei saa külvata. Jutukogust *Kogu maailma valgus*. Tartu: Fantaasia.

Brown, Luke. 2015. *Leviathan Wakes* by James S.A. Corey. *SFFWorld*. Saadaval <http://www.sffworld.com/2015/11/leviathan-wakes-by-james-s-a-corey/>, 06.03.2016.

Cabré, M. Teresa. 1999. *Terminology: Theory, Methods and Applications*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Danesi, Marcel. 2010. The forms and functions of slang. *Semiotica* 182: 507–17.

Delany, Samuel R. 2011. *The jewel-hinged jaw: notes on the language of science fiction*. Middletown, Connecticut: Wesleyan University Press.

Dumas, Bethany K. ja Jonathan Lighter. 1978. Is Slang a Word for Linguists? *American Speech* 53(1): 5–17.

Eble, Connie C. 1996. *Slang & sociability: In-group language among college students*. Chapel Hill, North Carolina: UNC Press.

Erelt, Tiiu. 2007. *Terminiõpetus*. Tartu Ülikooli Kirjastus.

Garcarz, Michał. 2011. Functions of African-American Slang in Translation. *NAAAS & Affiliates Conference Monographs*, 769–82.

Hamaida, Lena. 2007. Subtitling slang and dialect. *Proceedings of the MuTra 2007-LSP Translation Scenarios Conference*, 1–11.

Hartwell, David G. ja Kathryn Cramer (toim). 2006. *The Space Opera Renaissance*. New York: Tor Books.

- Hatim, Basil ja Ian Mason. 1990. *Discourse and the Translator*. London & New York: Longman.
- Hennoste, Tiit. 2003. Eesti sotsiolektide seisund. Saadaval <http://dspace.ut.ee/handle/10062/40639>, 06.03.2013.
- Horton, David. 1998. Non-Standard Language in Translation: Roddy Goes to Germany. *German Life & Letters* 51(3): 415.
- Kaldjärv, Klaarika. 2007. *Autor, jutustaja, tõlkija. Borgese autofiktsioonid eesti keeles*. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. Saadaval <http://dspace.ut.ee/handle/10062/4762>, 06.03.2016.
- Kurki, Riikka. 2012. *The Finnish subtitling of neologisms in the science fiction television series Stargate SG-1*. Magistritöö. Saadaval <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/33365>, 06.03.2016.
- Lass, Marit. 2012. *Translating Cyberpunk Vocabulary in William Gibson's Neuromancer*. Magistritöö. Saadaval <http://dspace.ut.ee/handle/10062/27434>, 06.03.2016.
- Linder, Daniel. 2000. Translating Slang in Detective Fiction. *Perspectives: Studies in Translatology* 8(4): 275–87.
- Liptak, Andrew. 2011. INTERVIEW: Daniel Abraham and Ty Franck (a.k.a. James A. Corey, Author of 'Leviathan Wakes'). *SF Signal*. Saadaval http://www.sfsignal.com/archives/2011/05/interview_daniel_abraham_and_ty_franck_aka_james_a_corey_author_of_leviathan_wakes/, 06.03.2016.
- Mattiello, Elisa. 2007. Keeping lexical complexity in slang translation. *Lexical Complexity: Theoretical Assessment and Translational Perspectives*, 121–40. Pisa: Edizioni PLUS, Pisa University Press.
- Meijer, J. L. 2012. *Wha's Hud Ma Fuckin Jellies? The Translation of Non Standard Language in Irvine Welsh's Novel Porno*. Magistritöö. Saadaval <http://dspace.library.uu.nl:8080/handle/1874/251934>, 06.03.2016.
- Moore, Robert L. 2012. On Swearwords and Slang. *American Speech* 87(2): 170–89.
- Munat, Judith. 2007. Lexical creativity as a marker of style in science fiction and children's literature. Judith Munat (toim). *Lexical creativity, texts and contexts*, 163–89. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

- Newitz, Annalee. 2011. 'Leviathan Wakes' is as close as you'll get to a Hollywood blockbuster in book form". *io9*. Saadaval <http://io9.gizmodo.com/5802479/leviathan-wakes-is-as-close-as-youll-get-to-a-hollywood-blockbuster-in-book-form>, 06.03.2016.
- Newmark, Peter. 1988. *A textbook of translation*. New York: Prentice Hall.
- Niska, Helge. 1998. Explorations in Translational creativity: Strategies for interpreting neologisms. Saadaval <http://www.oocities.org/~tolk/lic/kreeng2.htm#I120>, 06.03.2016.
- Oll, Laura. 2014. *Patricia Cornwelli teose 'The Bone Bed' seitsme peatüki tõlge ja tõlke analüüs*. Magistritöö. Saadaval <http://dspace.ut.ee/handle/10062/43567>.
- Pajusalu, Karl, Tiit Hennoste, Ellen Niit, Peeter Päll, ja Jüri Viikberg. 2002. *Eesti murded ja kohanimed*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Perteghella, Manuela. 2002. Language and Politics on Stage: Strategies for Translating Dialect and Slang with References to Shaw's Pygmalion and Bond's Saved. *Translation Review* 64: 45–53.
- Pinto, Sara Ramos. 2009. How Important Is the Way You Say It? A Discussion on the Translation of Linguistic Varieties. *Target: International Journal of Translation Studies* 21(2): 289–307.
- Rabkin, Eric S. 1979. Metalinguistics and Science Fiction. *Critical Inquiry* 6(1): 79–97.
- Simmons, Dan. 1998. *Hyperion*. Tõlkinud Mario Kivistik. Tallinn: Varrak (originaali ilmumisaasta: 1989).
- Stockwell, Peter. 2000. *The Poetics of Science Fiction*. London: Longman.
- Suvín, Darko. 1979. *Metamorphoses of science fiction: On the poetics and history of a literary genre*. New Haven, Connecticut: Yale University Press.
- Świątek, Dagmara. 2012. Neology translation in the light of cognitive linguistics. *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Studia Neofilologiczne* 8: 149–62.
- Talebinejad, M. Reza, Hossein Vahid Dastjerdi ja Ra'na Mahmoodi. 2012. Barriers to technical terms in translation. Borrowings or neologisms. *Terminology* 18(2): 167–87.
- Tender, Tõnu. 1994. Eesti släng. Olemus ja uurimislugu. *Keel ja Kirjandus* (5): 291–99.
- Ulvydienė, Loreta ja Brigita Abramovaitė. 2012. Literary Style in Translation: Slang in JD Salinger's The Catcher in the Rye. *Studies About Languages* (20): 100–108.
- Unt, Kersti. 2014. Murrete tõlkimisest. *Tõlkija hääl: Eesti Kirjanike Liidu tõlkijate sektsiooni aastaraamat* 2/2014: 84–88.

Vassiljeva, Elena. 2013. Translation into Russian of Proper Names in 'Harry Potter and the Chamber of Secrets' by J. K. Rowling: Change of Meaning. Bakalaureuseetöö. Saadaval <http://dspace.ut.ee/handle/10062/33441>, 06.03.2016.

Weimer, Paul. 2012. REVIEW: Leviathan Wakes by James S.A. Corey. *SF Signal*. Saadaval <http://www.sfsignal.com/archives/2012/05/review-leviathan-wakes-by-james-s-a-corey/>, 06.03.2016.

SÕNASTIKUD JA TERMINIBAASID

EKSS (*Eesti keele seletav sõnaraamat*). 2009. Saadaval <http://www.eki.ee/dict/ekss/>, 06.03.2016.

ESTERM (*Eesti keele instituudi mitmekeelne terminibaas*). Saadaval <http://termin.eki.ee/esterm/>, 06.03.2016.

ETERKOSM (*Kosmoseterminoloogia eesti-inglise-eesti sõnastik*). Saadaval <http://www.aai.ee/eterkosm/sonastik.php>, 06.03.2016.

Inglise-eesti meresõnaraamat. Saadaval <http://www.eki.ee/dict/meri/>, 06.03.2016.

Loog, Mai. 1990. *Esimene Eesti slängi sõnaraamat*. Saadaval <http://www.eki.ee/dict/slang/>, 06.03.2016.

OED (*Oxford English Dictionary*). Saadaval <http://www.oed.com.ezproxy.utlib.ee/>, 06.03.2016.

TFD (*The Free Dictionary*). Saadaval <http://www.thefreedictionary.com/>, 06.03.2016.

ÕS (*Eesti õigekeelsussõnaraamat*). 2013. Saadaval <http://www.eki.ee/dict/qs/>, 06.03.2016.

SUMMARY

UNIVERSITY OF TARTU

College of Foreign Languages and Cultures

Raido Vahtra

Maailmaloomeline keeleloome teadusulmes: James S. A. Corey romaani „Leviathan Wakes“ esimeste peatükkide tõlge ja tõlke analüüs

Building fictional worlds through fictional words: Translation and analysis of the first chapters of James S. A. Corey's *Leviathan Wakes*

Master's thesis

2016

106 pages

This thesis consists of the translation of the prologue and the first four chapters of James S. A. Corey's space opera novel *Leviathan Wakes* into Estonian and of the analysis of the translation. The aim of the thesis was to contribute to the discussion of the translation of neologisms and artificial linguistic phenomena by exploring general language neologisms, neologistic slang, and artificial dialects on the basis of James S. A. Corey's *Leviathan Wakes*.

The first chapter of the thesis looked at the centrality of neologisms in science fictional worldbuilding, gave an overview of the history of the space opera subgenre, and briefly described the plot and critical reception of Corey's *Leviathan Wakes* as well as the translation problems the novel poses.

The second chapter focused on general language neologisms and their possible forms and functions in fiction. In science fiction, neologisms were found to mainly serve the purpose of the promotion of plausibility. In order to achieve this plausibility, it was concluded, neologisms should conform to existing word formation rules and sound natural, in both original texts and translations. Attention was then turned to instances of general language neologisms in *Leviathan Wakes* and their translation. In many cases, more or less literal translation proved possible, but occasionally, the translator had to resort to coining, in which case dynamic and native language elements were preferred.

The third chapter compared the forms, functions, and translation of ordinary slang and neologistic slang in language and literature. Neologistic slang was defined as language possessing qualities of both neologisms and slang. The question of how nonstandardness can be expressed through purely linguistic means was then explored. The answer was found to lie in the use of the existing patterns and linguistic elements of nonstandard language, some of which were then identified in the Estonian language. This was then illustrated with examples of the translation of neologistic slang in Corey's *Leviathan Wakes*.

The fourth chapter compared the forms, functions, and translation of ordinary dialects and artificial dialects in language and literature. Science fictional artificial dialects were found to be more suitable for cross-linguistic transfer than ordinary dialects, but not without their own pitfalls. The so-called Belter creole of Corey's novel series was then examined as an artificial dialect and its translation in the second chapter of *Leviathan Wakes* was analysed in more detail.

The fifth chapter explored other translation problems that arose when translating Corey's novel. The author proposed solutions to gaps in Estonian astronomical terminology, identified translation equivalents rendered unsuitable by the novel's science fictional context, examined the translation of proper names in the novel, and pointed out differences in the use of italics between Estonian and English fiction and science fiction.

It was concluded that due to the wealth and diversity of neologistic and artificial linguistic phenomena, there is no cure-all for their translation, but that the best starting point would be to identify their exact textual functions and then turn to their formation, which can often be replicated in the target language without loss of such functions.

Olen magistritöö kirjutanud iseseisvalt. Kõigile töös kasutatud teiste autorite töödele, põhimõtteliste seisukohtadele ning muudest allikaist pärinevatele andmetele on viidatud.

Autor: Raido Vahtra

Raido Vahtra

(allkiri)

20.05.2016

(kuupäev)

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Raido Vahtra,

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Maailmaloomeline keeleloome teadusulmes: James S. A. Corey romaani „Leviathan Wakes“ esimeste peatükkide tõlge ja tõlke analüüs“,

mille juhendaja on Katiliina Gielen,

reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni; üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **20.05.2016**